

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Etkinliği

Dr. Mehmet Öksüz

Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Mali Etkinliği

Dr. Mehmet Öksüz

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Etkinliği

Dr. Mehmet Öksüz

Language: Turkish

Publication Date: 2024

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-993-5

ISBN (Paperback): 978-975-447-994-2

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub561>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Öksüz, M. (2024). *Türkiyede Yerel Yönetimlerin Mali Etkinliği*. Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub561>. License: CC-BY-NC 4.0

org/10.58830/ozgur.pub561. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

*Bu kitabı, katkıları ve sarsılmaz desteğiyle beni güçlendiren
sevgili eşim Mehtap'a ve geleceğe dair ümit ve inancımı perçinleyen
çocuklarım Masal ve Mert'e ithaf ederim.*

Önsöz

Yerel yönetimler, kamu kesiminin üretici birimleri arasında önemli bir konuma sahip olup, mahalli ve müşterek nitelikteki kamusal hizmetlerin sunulmasında stratejik bir rol üstlenmektedir. Bu birimler, toplumsal refahın artırılmasında ve yerel düzeyde hizmet sunumunun iyileştirilmesinde temel yapı taşlarıdır. Yerel yönetimlerin görev alanı, yalnızca fiziksel altyapının geliştirilmesi ve korunmasıyla sınırlı kalmayıp; sağlık, eğitim, çevre, ulaşım ve sosyal hizmetler gibi geniş bir yelpazede kamusal fonksiyonların yürütülmesini de içermektedir. Böylece, yerel yönetimler, etkin çalıştığı varsayımı altında, bir yandan sürdürülebilir kalkınmanın yerel ölçekte inşa edilmesine katkıda bulunurken, diğer yandan yerel toplulukların ihtiyaç ve beklentilerine yanıt verebilen esnek bir yönetim modeli ortaya koyarlar.

Yerel yönetimlerin etkinliğinin ölçülmesi ve bu ölçümlerin karar alma süreçlerine yansıtılması, birçok açıdan dikkate değer kazanımlar getirmektedir. Öncelikle, yerel yönetimlerin etkinliğinin sistematik ölçümü, kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasını teşvik eder. Ölçme ve değerlendirme mekanizmaları, kamu harcamalarının gerçek ihtiyaçları ne ölçüde karşıladığını ortaya koyarak, maliyet-etkin politikaların geliştirilmesine ve israfın önlenmesine olanak tanır. Buna ek olarak, etkinliğin izlenmesi, sunulan hizmetlerin kalitesinin artmasına katkı sağlayarak, vatandaşların günlük yaşamını doğrudan etkileyen kamu hizmetlerinin standardını yükseltir. Bu süreç, aynı zamanda karar alma süreçlerinin daha rasyonel ve bilgi temelli bir şekilde yürütülmesini destekler. Veriye dayalı karar alma, yöneticilerin stratejik önceliklerini belirlemesine ve mevcut kaynakları en uygun biçimde tahsis etmesine imkân tanır. Son olarak, etkinlik ölçütlerinin uygulanması vatandaşların karar alma süreçlerine daha fazla katılım göstermesine zemin hazırlayarak, demokratik meşruiyeti ve hesap verebilirliği güçlendirir.

Bu kitap, yerel yönetimlerin yukarıda çizilen çerçevede kamusal üretim birimleri olarak konumlanışlarını, üstlendikleri kamusal işlevleri, harcama

yapıları ve gelir sağlama mekanizmalarını derinlemesine ele almayı ve yerel yönetimlerin mali etkinliklerinin analitik bir perspektifle değerlendirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu sayede akademik çevrelerin, uygulayıcıların ve politika yapımcıların, yerel yönetimlerin mali etkinliği hakkındaki anlayışlarının zenginleşmesi ve derinleşmesi umulmaktadır.

Kitabın birinci ve ikinci bölümlerinin hazırlanması sürecinde, yazarın "*Türkiye'de Yerel Yönetim Harcamalarının İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Seviyesine Etkileri*" başlıklı doktora tezinden kapsamlı biçimde yararlanılmıştır. Bu vesileyle, tezimi hazırlarken rehberlikleri ve destekleriyle katkı sunan tüm hocalarıma, özellikle de danışmanım Prof. Dr. Selçuk İPEK'e, bir kez daha içten teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda, bu kitap ve diğer akademik çalışmalarımın ortaya çıkış sürecinde sabır, anlayış ve hoşgörülerıyla her daim yanımda olan aileme de minnettarlığımı belirtmek isterim.

Elbette bu çalışmada eksikler ve eleştiriye açık yönler söz konusudur. Bu konudaki tüm sorumluluk şahsıma aittir. Kitabın içerik açısından daha yetkin bir düzeye ulaşması adına okuyucuların öneri, düşünce ve eleştirileri yol gösterici nitelik taşıyacaktır. Bu eserin, okuyucular açısından yararlı ve ufuk açıcı olmasını dilerim.

Dr. Mehmet ÖKSÜZ

Çanakkale, Aralık 2024

İçindekiler

Önsöz	v
1 Yerel Yönetimlerin Yapısı ve Tarihi Gelişimi	1
Yerel Yönetim Kavramı	1
Türkiye’de Yerinden Yönetim Yapıları	5
Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Tarihi Gelişimi	8
İl Özel İdarelerinin Tarihi Gelişimi	11
Belediyelerin Tarihi Gelişimi	14
Köylerin Tarihi Gelişimi	17
2 Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumları	21
Yerel Kamusal Mal ve Hizmetler Kavramı	22
Yerel Yönetimlerin Merkezi Yönetimle Birlikte Sundukları Mal ve Hizmetler	27
Yerel Yönetimlerin Doğrudan Sundukları Mal ve Hizmetler	32
3 Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısının Değerlendirilmesi	35
Yerel Yönetimlerin Gelir Kaynakları	36
İl Özel İdarelerinin Gelir Kaynakları	36
Belediyelerin Gelir Kaynakları	38
Yerel Yönetimlerin Giderleri	41
İl Özel İdarelerinin Giderleri	41
Belediyelerin Giderleri	43
Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısına İlişkin Göstergeler	45
Büyükşehir Statüsünde Bulunan İllerdeki Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı	46
Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı	51

4	Yerel Yönetimlerde Mali Etkinlik Ölçümü	55
	Etkinlik Kavramı ve Yerel Yönetimlerin Etkinliği	56
	Araştırmanın Metodolojisi	59
	Yerel Yönetimlerin Mali Etkinlik Ölçümü Bulguları	62
	Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Mali Etkinliği	62
	Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Mali Etkinliği	77
	Son Değerlendirme	101
	Kaynaklar	107
	Ekler	115

Yerel Yönetimlerin Yapısı ve Tarihi Gelişimi

Yerel yönetimler, toplumların yönetsel organizasyon yapılarında önemli bir yere sahip olup, kamu hizmetlerinin halka en yakın birim tarafından etkin ve verimli bir şekilde sunulmasını hedeflerler. Tarih boyunca, devletin üstlendiği fonksiyonların artması ve toplumsal ihtiyaçların çeşitlenmesi gibi faktörler, merkezi yönetimlerin yanında yerel yönetimlerin de gelişimini zorunlu kılmıştır. Yerel yönetimler, sadece kamusal hizmetlerin yürütülmesi açısından değil, aynı zamanda demokratik katılımın güçlendirilmesi ve bireylerin yerel düzeyde yönetime dahil edilmesi açısından da kritik bir işleve sahiptir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin yapısını ve tarihsel gelişimini ele almak, bu kurumların modern yönetim anlayışı içindeki yerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu bölümde, yerel yönetimlerin tarihsel köklerinden günümüzdeki fonksiyonlarına uzanan bir perspektif sunmak amacıyla, yerel yönetimlerin yapısı ve tarihsel süreçteki dönüşümü üç ana başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak, yerel yönetim kavramının dayandığı teorik ve pratik temeller incelenmiş; bireylerin özel ve kamusal ihtiyaçlarının karşılanmasında bu yapıların oynadığı rol ortaya konulmuştur. Ardından, siyasi ve idari yerinden yönetim kavramları ile bunların farklı boyutları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Son olarak, yerel yönetimlerin tarihsel süreçteki gelişimine ışık tutularak il özel idareleri, belediyeler ve köylerin oluşum ve değişim dinamikleri değerlendirilmiştir.

1. Yerel Yönetim Kavramı

Beşerî ihtiyaçların giderilmesi sorunu, tarih boyunca toplumların temel sorunları arasında yer almış ve toplumsal kalkınmanın temel dinamiklerinden

biri olarak varlığını sürdürmüştür. Bu ihtiyaçlar, bireysel (özel) ve toplumsal (kamusal) olmak üzere iki ana kategoride değerlendirilmektedir. Özel ihtiyaçlar, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmek için yerine getirmesi gereken temel gereksinimleri (yeme, içme, barınma ve eğlenme gibi kişisel ihtiyaçları) kapsar. Bu ihtiyaçlar, insanın fizyolojik yapısından kaynaklanır ve bireylerin içsel fayda elde etmeleri yoluyla karşılanır. Özel mal ve hizmetlerin üretimiyle giderilen bu ihtiyaçlar, daha çok piyasa ekonomisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Kamusal ihtiyaçlar ise toplumun bir arada yaşamasından kaynaklanan kolektif gereksinimleri (güvenlik, adalet, diploması ve asayiş gibi) içerir. Bu tür ihtiyaçlar, bireysel olarak değil, toplumun bütününe kapsayıp dışsal fayda sağlayan mal ve hizmetler yoluyla karşılanır ve kolektif tüketim yoluyla giderilir. Toplumsal düzenin ve refahın sağlanması adına hayati önem taşıdığından kamusal ihtiyaçlar, piyasa ekonomisinin ötesinde, devlet eliyle karşılanmaktadır¹.

Kamu kesimi, özel kesim tarafından karşılanamayan veya yeterli miktarda sunulması mümkün olmayan mal ve hizmetleri, yani kamusal mal ve hizmetleri² sağlayarak halkın temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Toplumun sosyoekonomik yapısında yaşanan değişimler, devletin geleneksel görev alanlarının ötesine geçerek, klasik rollerinin yanı sıra yeni işlevler üstlenmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda devletin ekonomik işlevleri dört ana başlık altında toplanmaktadır. Birincisi, tahsis edici roldür. Bu işlev kapsamında devlet, piyasa mekanizmasının yetersiz kaldığı alanlarda müdahalede bulunarak kaynakların etkin bir biçimde dağılımını sağlar ve böylece ekonomik refah seviyesinin en yüksek düzeye ulaşmasını hedefler. İkinci işlev, bölüşüm rolüdür. Devlet, vergilendirme ve sosyal refah politikaları gibi araçlarla gelir dağılımındaki dengesizlikleri gidermeye çalışır ve kaynakların adil bir şekilde paylaşımını sağlama amacını güder. Üçüncü olarak, düzenleyici rol öne çıkmaktadır. Bu çerçevede devlet, piyasanın sağlıklı işlemlerini sağlamak amacıyla, tüketici haklarının korunması, adaletin sağlanması ve kamu yararının gözetilmesi gibi konularda düzenleyici tedbirler alır. Son olarak, devletin istikrar rolü bulunmaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla devlet, enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik sorunlarla mücadelede maliye ve para politikalarını kullanır. Bu işlev, ekonomik

1 M. Kamil Mutluer, Erdoğan Öner ve Ahmet Kesik, Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 9.; Özgür Saraç, *Plasebo Maliye: Maliye Teorisi ve Kamu Ekonomisi*, İzmir: Sbnnet Uzaktan Eğitim ve Yayıncılık, 2019, s. 10.

2 Joseph E. Stiglitz, *Kamu Kesimi Ekonomisi*, (Çev. Ömer Faruk Batırel), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 1994, s. 92.

dalgalanmaların olumsuz etkilerini azaltarak sürdürülebilir bir büyümeyi desteklemeyi amaçlamaktadır³.

Devletin, yukarıda sayılan modern görev ve işlevleri, onu tek bir merkezden yürütülmesi mümkün olmayan karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür⁴. Bu nedenle günümüzde kamu kesimi, merkezi yönetimle birlikte yerel yönetimleri, kamu iktisadi teşebbüslerini, sosyal güvenlik kurumlarını ve diğer kamu kuruluşlarını içeren geniş bir organizasyonel yapıya sahiptir⁵. Görüldüğü gibi yerel yönetimler, kamu kesiminin en önemli unsurlarından birini oluşturmakta ve yerel nitelikli ihtiyaçların karşılanmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Yerel yönetimler, bir ülkenin idari yapısında, vatandaşların mahalli ve müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere anayasal düzenlemelere dayalı olarak oluşturulan kamu tüzel kişilikleri olarak tanımlanmaktadır⁶. Bu yapılar, 1982 Anayasası'nın 127. maddesinde açıkça düzenlenmiş ve il, belediye ya da köy halkının mahalli ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan, karar organları yerel halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileri olarak belirtilmiştir. Anayasa, bu kuruluşların görev ve yetkilerini kanunla belirleyerek hem yerel demokrasiyi hem de merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki dengeyi sağlamayı hedeflemiştir.

Benzer bir yaklaşım, uluslararası bir perspektifle 1985 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nda da ortaya konmuştur. Şart'ın 3. maddesinde, yerel yönetimlerin, kamu işlerinin önemli bir kısmını yerel halkın çıkarları doğrultusunda ve kanunlarla belirlenen sınırlar içinde düzenleme ve yönetme hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir⁷. Bu bağlamda yerel yönetimler, sadece yerel düzeyde hizmet sunumunun aracı değil, aynı zamanda vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını artırarak demokrasiyi güçlendiren yapılar olarak da kabul edilmiştir.

Yerel yönetimlerin temel özellikleri; belirli bir coğrafi alanda yaşayan halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olmaları, karar organlarının yerel halk tarafından seçilmesi, görev ve yetkilerinin yasalarla

3 Mustafa Durmuş, *Kamu Ekonomisi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2008, s. 23.

4 Ahmet Ulusoy ve Tekin Akdemir, *Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 52.

5 Mahfi Eğilmez, *Kamu Maliyesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015, s. 14.

6 Halil Nadaroğlu, *Mahalli İdareler Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması*, İstanbul: Beta Yayınları, 2001, s. 3.

7 Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, (https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020143139122_tur.pdf), Erişim Tarihi: 20.01.2023

belirlenmesi, özel gelir kaynaklarına ve bütçeye sahip olmaları ile kendine özgü bir örgüt yapısına ve personel sistemine dayanmasıdır. Bu özellikleriyle yerel yönetimler, demokratik yönetim sisteminin vazgeçilmez unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir⁸. J. Stuart Mill ve Alexis de Tocqueville gibi düşünürler yerel yönetimleri “demokrasinin okulu” olarak tanımlarken, Willy Brandt, Jacques Chirac, R. Von Weizsaecker ve Ronald Reagan gibi birçok önemli liderin yerel yönetim deneyiminden geçtiği göz önüne alındığında, bu yapılar siyaset ve liderlik eğitiminin de temel taşlarından biri olarak öne çıkmaktadır⁹.

Yerel yönetimlerin tüzel kişiliği, onları merkezi idareden ayıran önemli bir özelliktir. Bu ayrı tüzel kişilik, yerel nitelikli hizmetlerin sunumunda mali ve idari özerklik sağlayarak halkın yerel ihtiyaçlara yönelik taleplerine cevap verebilmesini mümkün kılar. Ayrıca, yerel yönetimlerin kendi bütçelerini hazırlama yetkisi, finansal bağımsızlıklarının bir göstergesidir. Ancak, merkezîyetçi sistemlerde bu süreç genellikle merkezi idarenin denetimi altında gerçekleştirilir. Bu durum, siyasi merkezîyetin hâkim olduğu sistemlerde yerel yönetimlerin mali özerkliğini sınırlamakla birlikte, kamu kaynaklarının verimli ve yasalara uygun bir şekilde kullanılması amacıyla kontrol mekanizması oluşturmayı hedefler¹⁰.

Yerel yönetimlerin uluslararası bağlamda taşıdığı özellikler, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği (IULA) gibi kuruluşların çeşitli belgelerinde açıkça ifade edilmiştir. Bu özellikler, ülkelerin idari ve demokratik yapılarında yerel yönetimlerin taşıdığı önemi vurgulamakta ve evrensel standartlar çerçevesinde bir model sunmaktadır. Bu bağlamda, yerel yönetimler, belirli bir coğrafi alanda yaşayan topluluklara, onları doğrudan ilgilendiren konularda hizmet sunmak üzere kurulan, yerel halkın seçimiyle iş başına gelen karar ve yürütme organlarına sahip, yasalarla yetkilendirilmiş, mali kaynaklarla desteklenen ve yönetsel özerklikten faydalanan kamu tüzel kişilikleri olarak tanımlanmaktadır. Yerel yönetimlerin, bir ülkenin yönetim sistemi içinde bütünlük arz eden bir yapıya sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak bu bütünlük, merkezi yönetimin hiyerarşik bir kontrolüne değil, hukuka uygunluk temelinde bir idari vesayet denetimine dayanır. Bu vesayet denetimi, merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin karar ve faaliyetlerinin yasalara uygunluğunu gözetmesini sağlarken, aynı zamanda ülke genelinde birlik, bütünlük ve standartların

8 Vahide Feyza Urhan, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 70, 2008, s. 85.

9 M. Akif Çukurçayır, *Küreselleşme ve Türkiye’de Yerel Yönetimler*, Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği Yayınları, 2009, s. 36.

10 S. Yenal Öncel, *Mahalli İdareler Maliyesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998, s. 7.

korunmasına hizmet etmektedir. Buna karşılık, yerel yönetimlerin yönetsel özerkliği, yerel kamu hizmetlerine ilişkin karar alma, kaynak yaratma, bütçe oluşturma ve kendi örgüt yapılarını kurma gibi alanlarda geniş bir yetki alanı sunmaktadır. Bu kapsamda, yerel yönetimler, vergi koyma yetkisi¹¹ gibi mali kaynak yaratma süreçlerinde de bağımsız hareket edebilmektedir. Yerel yönetimlerin temelinde yerel demokrasi ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeler, yerel toplulukların kendilerini ilgilendiren konularda özgürce ve demokratik yöntemlerle karar alma süreçlerine katılımını hedefler. Bu bağlamda yerel yönetimler, yalnızca bir hizmet sunum mekanizması değil, aynı zamanda demokratik katılım ve toplumsal sorumluluğun hayata geçirildiği bir alan olarak değerlendirilmektedir. Halkın yerel düzeyde doğrudan temsil edildiği bu yapılar, demokrasinin tabandan güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Yerel yönetimlerin bir diğer önemli özelliği, hizmet sunumunda merkezi yönetime kıyasla daha yüksek düzeyde etkililik ve verimlilik sağlamalarıdır. Yerel düzeyde ihtiyaçların daha iyi analiz edilebilmesi ve çözümlerin daha hızlı uygulanabilmesi, bu kuruluşları kamu hizmetlerinde daha etkin kılmaktadır. Bu durum, yerel yönetimlerin yerel topluluklara yakınlığından kaynaklanan avantajlarla birleştiğinde, merkezi yönetimle karşılaştırıldığında daha kullanıcı odaklı ve kaynakları daha verimli kullanan bir hizmet modeli ortaya çıkarmaktadır¹². Genel olarak bakıldığında, uluslararası belgeler, yerel yönetimleri demokratik değerler ve yönetsel özerklik temelinde tanımlayarak, bu yapıların hem yerel hem de ulusal düzeyde önemli bir idari ve demokratik işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu tanımlar, yerel yönetimlerin daha etkili bir şekilde çalışabilmesi için hukuki ve idari çerçevenin nasıl şekillendirilmesi gerektiği konusunda yol gösterici olmaktadır.

2. Türkiye’de Yerinden Yönetim Yapıları

Kamu yönetiminde temel olarak iki farklı yönetim biçimi bulunmaktadır; merkezden yönetim ve yerinden yönetim. Bu iki yönetim biçimi, birbirlerinin zayıf yönlerini giderme amacı taşır ve birçok ülkede bir arada uygulanarak kamu hizmetlerinin etkin, hızlı ve adil biçimde sunulmasını sağlar¹³. Her iki yönetim şeklinin de kendine özgü özellikleri ve işleyiş biçimleri bulunmakla birlikte, genellikle merkezi yönetimin birliği ve bütünlüğü sağlama işlevi ile yerinden yönetimin esneklik ve yerel ihtiyaçlara duyarlılık özellikleri ön plandadır.

11 Vergilendirme yetkisi, ancak federal devlet yapısını benimsemiş ülkelerde yerel yönetimler tarafından kullanılabilir.

12 Turgay Ergun, *Kamu Yönetimi Araştırması Genel Rapor*, Ankara: TODAİE Yayınları, Yayın No: 238, 1991, s. 177-178.

13 Ruşen Keleş, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2006, s. 25.

Merkezden yönetim, kamu hizmetlerinin sunumunda birlik ve düzenin sağlanması amacıyla kararların merkezi bir otorite tarafından alınması esasına dayanmaktadır. Merkezden yönetim anlayışında kamu gücü (yasama, yürütme ve yargı), merkezi otoritenin denetimindedir ve tüm kararlar bu merkezden alınır¹⁴. Merkezden yönetim, iki ana biçimde gerçekleşmektedir; siyasi merkezîyet ve idari merkezîyet. Siyasi merkezîyet, yasama ve yargı yetkilerinin merkezi yönetimde toplanmasını; idari merkezîyet ise yürütme yetkisinin merkezi yönetim tarafından kullanılmasını ifade eder. Üniter devlet yapılarında merkezden yönetim esas olarak hem yasama hem de yürütme yetkilerini merkeze yoğunlaştırırken, federal devletlerde bu yetkiler federal ve federe yönetimler arasında paylaşılmaktadır¹⁵. Ancak katı merkezîyetçiliğin uygulandığı sistemlerde karar alma süreçlerinin tamamı merkezde toplandığından, bürokratik işlemler artmakta ve hizmet sunumunda gecikmeler yaşanabilmektedir. Bu nedenle, merkezîyetçilik günümüzde yetki genişliği ilkesi ile yumuşatılmakta; belirli konularda karar alma yetkileri, alt kademelerde görev yapan yetkililere devredilmektedir¹⁶. Bu yetki genişliği sayesinde yönetimde esneklik sağlanmakta ve merkezîyetçiliğin sakıncaları asgariye indirilmektedir¹⁷.

Yerinden yönetim ise merkezi yönetimin bazı kamusal yetkilerinin, belirli yerel kamu hizmetlerini yerine getirme amacıyla daha düşük yetkiye sahip yerel birimlere devredilmesi sürecini ifade eder¹⁸. Âdem-i merkezîyetçilik olarak da bilinen bu yönetim modeli, halkın yerel düzeydeki ihtiyaçlara doğrudan katılımını sağlayarak kamu hizmetlerinin etkinliğini artırmayı hedeflemektedir. Yerel ihtiyaçların bu model çerçevesinde daha hızlı ve verimli bir şekilde karşılanabilmesi, merkezi yönetimin iş yükünü hafifleterek bürokratik süreçleri azaltmakta ve kırtasiyeciliğin önüne geçmektedir¹⁹. Yerinden yönetim, iki ana başlık altında incelenmektedir; siyasi yerinden yönetim ve idari yerinden yönetim.

Siyasi yerinden yönetim, federal devlet yapılarında belirli yasama ve yargı yetkilerinin merkezi yönetimden federe devletlere devredilmesi sürecini ifade eder. Bu sistemde, yerel birimler kendi sınırları içerisinde sınırlı bir yasama ve yargı yetkisi kullanabilir. Buna karşılık, üniter devletlerde siyasi yerinden

14 Halil Nadaroğlu, *Mahalli İdareler Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması*, s. 20.

15 Özhan Çetinkaya, *Mahalli İdareler Maliyesi*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2017, s. 16.

16 Ahmet Ulusoy ve Tekin Akdemir, *Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye*, s. 54.

17 Ender Ethem Atay, "İdari Etkinliklerin Hukuki Çerçevesi", Ş. Yıldız Akgül (ed.), *İdare Hukuku* (s. 3-34), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 26.

18 Halil Nadaroğlu, *Mahalli İdareler Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması*, s. 20.

19 Selçuk İpek, *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı*, Ankara: Paradigma Akademi, 2017, s. 33.

yönetim bulunmaz; yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin tamamı merkezi yönetimde toplanır²⁰. İdari yerinden yönetim ise bazı kamu hizmetlerinin merkezi idareden bağımsız, tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip yerel kuruluşlar tarafından sağlanması olarak tanımlanır. Bu yönetim biçimi, yerel yönetim birimlerine belirli alanlarda özerklik tanıyarak, kamu hizmetlerinin daha etkin ve yerel ihtiyaçlara uygun şekilde sunulmasını amaçlar. İdari yerinden yönetim kendi içinde iki başlıkta incelenmektedir. İlki, yer yönünden yerinden yönetim; ikincisi, hizmet yönünden yerinden yönetimdir²¹.

Yer yönünden yerinden yönetim, belli bir coğrafi bölgedeki bireylerin ortak kamu hizmetlerini kendi yerel yönetim organları aracılığıyla karşılamalarını ifade eder ve bu tür yönetim şekline belediyeler, il özel idareleri ve köyler örnek gösterilebilir²². Bu yönetim birimleri, bağımsız tüzel kişiliğe sahip olup idari özerkliği haizdir; ancak, merkezi yönetimin vesayet denetimine tabi tutulurlar²³. Hizmet yönünden yerinden yönetim ise bazı kamu hizmetlerinin merkezi yönetim hiyerarşisine dahil olmayan ve bağımsız tüzel kişiliğe sahip örgütler aracılığıyla yürütülmesi esasına dayanır. Bu modelde, hizmet alanları çerçevesinde özerklik tanınan örgütler, ilgili kamu hizmetlerinin sunumu ile ilgili karar alma yetkisine sahiptirler. Bu yapılar, yalnızca belirli alanlarda hizmet sunmak üzere yetkilendirilmiş olup, merkezi yönetimin hiyerarşik yapısına bağlı olmaksızın faaliyet gösterirler. Örneğin, ticaret odaları, tabipler odası, barolar gibi meslek odaları ile üniversiteler, hizmet yönünden yerinden yönetim uygulamalarına örnek teşkil etmektedir²⁴. Bu kurumlar, kendi alanlarına özgü kamu hizmetlerini etkin bir şekilde sunarken, belirli düzeyde bağımsız hareket etme yetkisi ile daha hızlı ve odaklanmış çözümler üretirler.

Türkiye’de yer yönünden yerinden yönetim kapsamında oluşturulan yerinden yönetim kuruluşları; il özel idareleri, belediyeler ve köylerden oluşmaktadır. Köy idaresi, Türk yerel yönetim tarihindeki en eski ve geleneksel yapı olup, halkın mahalli ihtiyaçlarını karşılamak üzere tarihsel süreçte şekillenmiştir. Belediyeler ve il özel idareleri ise Tanzimat dönemi reformları sırasında Fransa örnek alınarak kurulmuş ve modern yerel yönetim

20 Özhan Çetinkaya, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 19.

21 Tülin Çağdaş, “Federal ve Üniter Devletlerin Yerinden Yönetim Birimlerinin Benzerlik ve Farklılıkları Açısından İncelenmesi”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2019, s. 170.

22 Nezih Varcan, “Yerel Yönetimin Kavramsal Yapısı”, Canatay Hacıköylü (ed.), içinde *Yerel Yönetimler* (2-19), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 13.

23 Halil Nadaroğlu, *Mahalli İdareler Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması*, s. 25.

24 Nezih Varcan, “Yerel Yönetimin Kavramsal Yapısı”, s. 12.

anlayışının bir parçası haline gelmiştir²⁵. Bu bağlamda yerel yönetimler, yer yönünden yerinden yönetim kapsamına giren, halkın mahalli ve müşterek ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılamak üzere kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde merkezi yönetimin tamamlayıcısı olarak önemli rol oynayan ve anayasayla güvence altına alınmış kamu birimleridir.

3. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Tarihi Gelişimi

Yerel yönetim birimlerinin ortaya çıkışı, toplumların yerel düzeyde ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tarih boyunca gelişmiş bir süreçtir. Batı demokrasilerinde, özellikle 12. yüzyıldan itibaren yerel yönetimlerin kökenlerine rastlanmaktadır. Bu dönemde Batı Avrupa’da feodal yapı ve merkezîyetçi yönetim tarzının etkisi altındaki toplumlar, yerel seviyede örgütlenme ve özerklik kazanma eğilimine girmiştir. Feodal sistemin getirdiği merkezi baskılara karşı yerel otoritelerin giderek güç kazanması, mali ve idari özerkliklerin oluşturulması sürecine zemin hazırlamıştır. Böylelikle, şehirler ve bölgeler kendi kendini yönetme yetilerini güçlendirmiş, merkezi otoriteye karşı belirli bir bağımsızlık elde etme yoluna gitmiştir. Bu gelişimle birlikte, Batı’da yerel yönetimler giderek hak talepleriyle şekillenen bir özerklik mücadelesi içine girmiş ve yerel yönetim, çoğu zaman merkezi iktidara karşı ‘muhalafet’ aracı olarak görülen bir kurumsal yapılanma hâline gelmiştir. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu’nda yerel yönetimlerin Batı’daki gelişimine benzer bir süreç yaşanmamıştır. Osmanlı’da Tanzimat dönemine kadar, merkezi otoritenin güçlü yapısı ve devletin toplumsal düzeni kültürel, dini ve yönetsel bir bütünlük içinde koruma çabası, yerel yönetimlere olan ihtiyacı büyük ölçüde sınırlamıştır. Bu bağlamda, Osmanlı toplumunda merkezi idareye alternatif veya onunla yarışabilecek düzeyde bir yerel yönetim geleneği oluşmamış; devlet, merkezîyetçi yapısını koruyarak tüm toplumsal yapıyı doğrudan denetim altında tutmayı amaçlamıştır²⁶. Bu durum, Batı’daki yerel yönetim anlayışıyla Osmanlı’daki yaklaşımlar arasındaki belirgin farkların da temelini oluşturmaktadır.

Türkiye’de yerel yönetimlerin tarihçesini üç ana döneme ayırarak incelemek mümkündür: Tanzimat öncesi dönem, Tanzimat dönemi ile Cumhuriyet’in ilk yıllarını kapsayan dönem ve Cumhuriyet sonrası dönem. Bu üç dönem, yerel yönetimlerin şekillenmesinde önemli aşamalar ve dönüşüm süreçlerini barındırmaktadır.

25 Ahmet Ulusoy ve Tekin Akdemir, *Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye*, s. 61.

26 Süleyman Yaman Koçak ve Ali Ekşi, “Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21, 2010, ss. 295-296.

Tanzimat öncesi Osmanlı idari yapısı, merkezin mutlak otoritesini taşraya taşımayı amaçlayan ancak yerel özerklilere dayanmayan bir düzenleme üzerine kurulmuştu. Bu dönemde Osmanlı yönetimi, merkez teşkilatı ile taşra teşkilatı olarak iki ana yapıya ayrılmaktaydı. Merkezde sadrazam başkanlığında şekillenen otorite, taşrada ise doğrudan merkeze bağlı görevliler olan beylerbeyi ve sancakbeyi gibi yetkililer tarafından temsil edilmekteydi. Beylerbeyi, belirlenen geniş bir bölgenin idaresinden sorumlu olup vergi toplama, asayiş sağlama ve askeri düzenlemeler yapma gibi yürütme yetkilerini elinde bulundurmaktaydı. Böylelikle, sadrazamı ve merkezi hükümeti bölgesel düzeyde temsil eden beylerbeyi, geniş yetkilere sahip bir taşra yöneticisi olarak kritik görevleri üstlenmekteydi. Beylerbeyine bağlı olarak daha küçük bölgeleri idare eden sancakbeyi ise bu idari hiyerarşinin bir alt kademesinde yer alarak, beylerbeyinin yetki alanı içindeki belirli bölgelerin idaresini sağlamaktaydı²⁷. Bu taşra yönetim sistemi, merkezin otoritesini taşraya yansıtma amacını taşısa da tam anlamıyla yerinden yönetim olarak değerlendirilemezdi. Taşradaki görevliler merkeze sıkı sıkıya bağlı olup, kendi inisiyatifleri ile hareket edemezlerdi. Bununla birlikte, dönemin sınırlı ulaşım ve haberleşme olanakları, taşradaki yetkililere belirli bir esneklik tanınmasını zorunlu kılmıştır. Merkezin fiziksel uzaklık nedeniyle anında müdahalede bulunamaması, beylerbeyi ve sancakbeyi gibi yöneticilerin yerel koşullara göre karar alabilme kabiliyetini artırmış, bu bağlamda taşrada sınırlı bir yetki genişliği oluşmuştur. Buna karşın, Osmanlı idari yapısında Batı'daki gibi mali ve idari özerklikle donatılmış bağımsız yerel yönetim birimleri bulunmamaktaydı. Yerel hizmetlerin yürütülmesi çoğunlukla vakıflar gibi dini kurumların desteğiyle sağlanmakta olup, kent yönetiminde esnaf teşkilatları gibi sivil unsurların da etkili olduğu görülmekteydi. Böylece, Osmanlı taşrasında yerel ihtiyaçların karşılanmasında dini ve ekonomik kurumlar önemli bir işlev üstlenmiş, bu da Batı'daki yerel yönetim anlayışından farklı, merkeze bağlı bir yönetim sisteminin varlığını sürdürmesine yol açmıştır²⁸.

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı kentlerinde yerel yönetim birimlerinin yokluğu hem merkezi yönetimin etkinliğini azalttığı hem de taşra bölgelerinde temel ihtiyaçların karşılanmasını zorlaştırdığından Tanzimat döneminde, yerel düzeyde yönetim birimlerinin eksikliğinden kaynaklanan aksaklıkların giderilmesi hedeflemiştir. Bu anlamda, 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla birlikte Batı tipi yönetim yapısına geçişin temelleri

27 S. Yenal Öncel, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 101.

28 Fatih Kırışık ve Özcan Sezer, "Türk Anayasalarında Yerel Yönetimler", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2006, ss. 5-6.

atılmış²⁹, yerel yönetimlerin altyapısını oluşturacak yeni meclisler kurulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, iltizam usulünün kaldırılması ve yerel mali işlerin düzenlenmesi amacıyla, 1840 yılında Muhassıllık Meclisleri kurulmuştur. Muhassıllık Meclisleri, Osmanlı İmparatorluğu’nda yerel yönetimlerin ilk örneklerinden biri olup, vergilerin düzenli toplanmasını ve yerel harcamaların yerel düzeyde organize edilmesini amaçlamıştır³⁰.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde ise Fransız idari modeli, Osmanlı yönetim sistemine belirgin bir şekilde etki etmiştir. Tanzimat sonrasında Fransız yönetim modelinden esinlenilerek kurulan Danıştay ve Sayıştay gibi kurumlar, Osmanlı’nın merkezi yönetim yapısının yeniden düzenlenmesine katkıda bulunmuştur. Fransız modeline dayanan il özel idareleri de Osmanlı’nın son döneminde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında uygulamaya alınarak, modern yerel yönetim yapısının oluşumuna öncülük etmiştir³¹. Bu etki, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu döneminde de devam ederek, Osmanlı’nın mirasını devralan yeni devletin idari yapısında kendini göstermiştir.

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte Türkiye’de yerel yönetimler, modern devlet anlayışının gereklilikleri doğrultusunda yasal düzenlemelerle güçlendirilmiş ve devletin kurumsallaşma sürecinde merkezi bir role sahip olmuştur. Cumhuriyet’in ilk yılları, Türkiye’de merkezi yönetimle uyumlu bir yerel yönetim sisteminin inşa edildiği, bu sistemin kurumsallaşma sürecine tabi tutulduğu bir dönemdir. Bu kapsamda, Cumhuriyet’in ilk aşamalarında il özel idareleri, belediyeler ve köy yönetimleriyle ilgili yasal düzenlemeler yapılmış; il özel idareleri kanunu, belediye kanunu ve köy kanunu gibi düzenlemeler aracılığıyla, yerel yönetim birimlerinin hukuki çerçevesi belirlenmiştir³². Bu düzenlemeler, yerel yönetim birimlerini belirgin yetki ve sorumluluklarla donatarak modern kamu yönetimi anlayışının temel ilkeleri doğrultusunda işlevsel bir yapıya kavuşturmuştur.

Cumhuriyet’in kurucu ilkeleri çerçevesinde, merkeziyetçi yapıyı sürdürme eğilimi yerel yönetimlere de yansımış; yerel yönetimlerin yetki ve görev alanları merkezi yönetimle uyumlu olacak şekilde yasalarla belirlenmiştir. Bu dönemde, Osmanlı döneminden devralınan yerel yönetim anlayışının

29 Feyzullah Ünal, “Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 30, 2011, s. 246.

30 Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, *2023 Yılı Faaliyet Raporu*, (<https://yerelyonetimler.csb.gov.tr/faaliyet-raporlari-i-88463>), Erişim Tarihi: 02.07.2024, s. 19.

31 Yakup Aydın, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Gelişim Süreci”, *Dış Denetim*, Sayı: 12, 2011, s. 16.

32 İrfan Türkoğlu ve Yılmaz Demirhan, “Yerel Yönetim Gelir ve Giderleri Bağlamında Türkiye’de İdari Reformlar”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2013, s. 319.

sınırlı yapısı dikkate alınarak, mevcut yerel yönetim birimleri yeniden yapılandırılmış ve yetkileri genişletilmiştir. Ancak Osmanlı döneminin merkeziyetçi geleneklerinin Türkiye’de yerel yönetimlerin bağımsız gelişimini engellemesi ve modern bir yerel yönetim sisteminin olmaması, Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki yerel yönetim reformlarının temel zorluklarından biri olarak ortaya çıkmıştır³³.

Cumhuriyet döneminde, özellikle 1961 Anayasası ile yerel yönetimlerin yetkilerinde genişleme sağlanmış, merkezi yönetimle ilişkileri daha güçlü bir hukuki zemine oturtulmuştur. 1961 Anayasası, yerel yönetim birimlerine belirli bir özerklik tanıyarak yerel hizmetlerin halkın ihtiyaçlarına uygun şekilde yürütülmesini teşvik etmiştir. 1982 Anayasası ise yerel yönetim sistemini daha da belirginleştirerek il, belediye ve köy gibi birimleri anayasal düzeyde tanımlamış ve bu yönetimlerin halk tarafından seçilen karar organları aracılığıyla faaliyet göstermesini hükme bağlamıştır³⁴. Böylelikle, Türkiye’de yerel yönetim birimleri, kamu tüzel kişilikler olarak toplulukların ihtiyaçlarına yönelik hizmet sağlama işlevini sürdüren ve merkezi yönetimle ilişkilerinde belirli bir özerklik taşıyan yapılar olarak modern devlet yapısında yer almıştır.

Türkiye’de yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi, Batı’daki yerel yönetim anlayışından ayrılarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun güçlü merkezi yönetim geleneğinin bir devamı olarak gelişmiş; Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle birlikte özerklik derecesi belirli bir düzeyde korunarak bugünkü şeklini almıştır. Bu süreç, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devralınan merkeziyetçi yönetim modelinin yeniden yorumlanması ve modern devlet anlayışına uygun bir yerel yönetim yapılanmasının kurulması çabalarının bir yansımasıdır.

3.1. İl Özel İdarelerinin Tarihi Gelişimi

İl özel idarelerinin tarihsel kökeni, Osmanlı İmparatorluğu’nun merkeziyetçi devlet anlayışından Cumhuriyet Türkiye’sine uzanan uzun bir dönüşüm sürecini yansıtmaktadır. İl özel idarelerinin kurulmasına yönelik ilk somut adımlar, Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Dönemi’nde atılmıştır. 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi, Osmanlı taşra yönetiminde köklü bir reform olarak değerlendirilmektedir. Bu Nizamname ile Osmanlı’nın geleneksel eyalet yönetimi kaldırılarak yerine vilayet (il) sistemi getirildi. Yeni yönetim modelinde, merkeziyetçi bir yaklaşımdan ziyade, yerel düzeyde

33 M. Akif Çukurçayır, *Küreselleşme ve Türkiye’de Yerel Yönetimler*, s. 72.

34 Cemal Öztaş ve Eyüp Zengin, “Yerel Yönetimler ve Çevre”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 54, 2008, ss. 186-187.

daha aktif bir idari yapı hedeflenmiştir. Bu çerçevede, vilayetler genel ve özel yönetim olarak iki kısma ayrılmış; böylece, yerel yönetim birimlerine belirli bir ölçüde yetki tanıyan yeni bir yönetim yapısı benimsenmiştir. Vilayet Nizamnamesi aynı zamanda, Vilayet Umumi Meclisleri adıyla bilinen ve günümüzdeki İl Genel Meclislerinin öncüsü sayılan yapıları oluşturmuştur. Ancak, bu meclislerin tüzel kişiliği bulunmamaktaydı ve görevleri daha çok danışma nitelikliydi³⁵. Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı, merkezî denetimi sürdüreceği bir yapı kurarak, taşradaki kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesini ve halkın temsiline dayalı bir yönetim anlayışının gelişmesini hedeflemiştir³⁶. Daha sonra, 1870 yılında yürürlüğe giren İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yeni Nizamname de tıpkı önceki gibi, vilayet idarelerini tüzel kişiliğe sahip özerk mahalli idare birimleri olarak değil, yalnızca danışma niteliğinde görüş bildiren bir meclis olarak tanımlamıştır³⁷. Ancak bu düzenlemeyle birlikte, il özel idarelerinin yetki ve sorumluluk alanları önemli ölçüde genişletilmiştir. Bu kapsamda, eğitim faaliyetleri, tarımda çeşitli tohumculuk ve hayvan ıslahı çalışmaları, sosyal ve sağlık tesislerinin inşası ve imar faaliyetleri gibi temel görevler il özel idarelerinin yetkilerine dâhil edilmiştir³⁸. Bu değişiklikler, Osmanlı taşrasında yerel yönetim birimlerinin etkinliğini artırmak ve yerel halkın temel hizmetlere erişimini kolaylaştırmak amacıyla atılmış önemli adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

İl özel idarelerinin âdem-i merkeziyet yani yerinden yönetim ilkesine dayalı idari yapılar olarak tanınması, Osmanlı İmparatorluğu’nda 1876 tarihli Kanun-i Esasi (Anayasa) ile ilk kez yasal bir zemine oturtulmuştur. Bu Anayasanın 108. maddesi, vilayet idaresinin “yetki genişliği” ve “görev ayrımı” ilkeleri doğrultusunda yürütüleceğini belirterek yerel yönetim birimlerine kısmi özerklik tanımayı amaçlamıştır³⁹. Böylece, vilayetlerin kendi idari işleyişlerinde belirli bir bağımsızlığa sahip olmaları öngörülmüştür. Bu durum, merkez ile taşra yönetimi arasındaki yetki paylaşımının anayasal düzeyde tanınması açısından önemli bir adımdır. Ancak, Kanun-i Esasi’nin ilgili hükümlerine rağmen, Sultan II. Abdülhamid’in Osmanlı Mebusan

35 Remzi Çiftçepinar, “Yeni İl Özel İdaresi Yasası’na Eleştirel Bir Bakış”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 2, 2006, s. 123.

36 Demokan Demirel, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma (1839-1923)”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 473, 2011, s. 102.

37 Yusuf Şevki Hakyemez, “İl Özel İdarelerini İşlevi, Organları ve Rollerini”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 31, 1998, s. 170.

38 S. Yenal Öncel, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 102.

39 Remzi Çiftçepinar, “Yeni İl Özel İdaresi Yasası’na ...”, ss. 123-124.

Meclisi'ni feshetmesi nedeniyle Anayasanın bu kısmı yürürlüğe konulamamış ve yerel yönetimlerde görev ayırımına dayanan âdem-i merkeziyet ilkesinin uygulanması fiili olarak gerçekleşmemiştir⁴⁰. Bu nedenle, taşrada göreceli bir bağımsızlık sağlayacak olan yerinden yönetim modeli, uzun yıllar boyunca kâğıt üzerinde kalmış ve merkeziyetçi yapı ağırlığını korumuştur.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, 1876 Anayasası yeniden yürürlüğe girmiş ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda yerel yönetimlerde kapsamlı reformlar yapılması mümkün hale gelmiştir. Bu süreçte, il özel idarelerinin yasal bir çerçeveye kavuşturulması amacıyla 1913 yılında "İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkat" kabul edilmiştir. Söz konusu düzenleme, vilayetleri genel ve özel idare olarak iki kısma ayırarak, günümüzdeki il özel idarelerinin yapısal temellerini atmıştır. Bu yasa ile vilayetler hem merkezi idarenin bir parçası hem de tüzel kişiliğe sahip yerel yönetim birimleri olarak kabul edilmiştir. Bu düzenleme, il özel idarelerine belirli bir özerklik tanıırken, aynı zamanda yerel ihtiyaçlara cevap verebilecek etkin bir idari yapının oluşturulmasını amaçlamıştır. 1913 yılında kabul edilen bu Kanun ile il özel idarelerine, yol yapımı ve bakım hizmetleri, tarımsal faaliyetlerin teşvik edilmesi, eğitim kurumlarının geliştirilmesi, sağlık ve sosyal yardım hizmetlerinin organize edilmesi gibi geniş bir görev alanı tahsis edilmiştir⁴¹. Bu görevler, Osmanlı taşrasında ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemeyi hedefleyen kapsamlı bir hizmet yelpazesini kapsamaktaydı. İl özel idareleri, böylelikle bölgesel ihtiyaçlara yönelik çözüm üretme kapasitesine sahip idari yapılar olarak şekillendirilmiştir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun 20. yüzyılın başlarında içine girdiği zor siyasi ve ekonomik koşullar, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yükler ve imparatorluğun son dönemlerinde yaşanan çalkantılar, bu kanunun uygulama sürecini olumsuz etkilemiş ve kanunun öngördüğü kapsamlı değişiklikler hayata geçirilememiştir⁴².

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nden devralınan il özel idareleri yapısı yeniden değerlendirilmiş ve bu kurumların varlığı Türkiye Cumhuriyeti'nde de sürdürülmüştür. Yerel yönetimlerin kurumsal yapısının güçlendirilmesi amacıyla yapılan düzenlemeler kapsamında, 1987'de önemli bir düzenlemeye tabi tutulmuş, 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu, 3360 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu yeni yasa ile il özel idarelerinin yetki alanları

40 Mustafa Dönmez, "Cumhuriyet'in 75 inci Yılında İl Özel İdareleri", Hasan Canpolat (ed.), içinde *Cumhuriyet'in 75. Yılında Mahalli İdarelerimiz*, Ankara: Uyar, 1998, ss. 34-35.

41 Serkan Doru, "19 Y.Y.'dan Cumhuriyet'e Türk Yerel Yönetim Sisteminin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 30, 2015, ss. 80-81.

42 Mustafa Dönmez, "Cumhuriyet'in 75 inci Yılında ...", s. 36.

ve sorumlulukları yeniden tanımlanmış ve günümüz ihtiyaçlarına uygun bir hale getirilmiştir. Ancak en kapsamlı reform niteliğindeki düzenleme, 2005 yılında 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle gerçekleşmiştir. Bu yeni kanun, il özel idarelerine mali ve idari açıdan daha geniş bir özerklik tanıyarak, yerel düzeyde hizmet sunumunu daha etkin hale getirmeyi hedeflemiştir. 5302 sayılı Kanun ile il özel idarelerinin görev tanımları daha ayrıntılı biçimde belirlenmiş; eğitim, sağlık, tarım, altyapı ve diğer yerel hizmet alanlarında sorumlulukları artırılmıştır. Bu düzenleme, yerel yönetimlerin daha işlevsel bir yapıya kavuşması açısından Cumhuriyet tarihindeki en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir. Ancak, il özel idarelerinin statüsünde köklü bir değişiklik, 2014 yılında 6360 sayılı “On Dört İilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”un yürürlüğe girmesiyle yaşanmıştır. Bu yasa, büyükşehir belediyesi statüsüne sahip 30 ilde il özel idarelerinin kapatılmasını öngörmüş ve bu illerdeki mahalli müşterek görev ve sorumluluklar büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. Söz konusu düzenleme, Türkiye genelinde il özel idaresi sayısının 81’den 51’e düşmesine neden olmuş ve büyükşehirlerdeki yerel yönetim yapısını yeniden şekillendirmiştir. 6360 sayılı Kanun’un getirdiği bu dönüşüm, Türkiye’de yerel yönetimlerde merkezizetçilikten özerk bir yönetime doğru dönüşümü temsil eden il özel idarelerinin büyükşehirlerdeki etkinliğini sona erdirmiştir⁴³.

İl özel idareleri, Osmanlı’nın merkezizetçi yapısından Cumhuriyet dönemine uzanan bir dönüşüm süreci geçirmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile temelleri atılan bu yapılar, Tanzimat Dönemi’nde sınırlı yetkilerle yerel hizmet sunmaya başlamıştır. 1876 Kanun-i Esasi ile özerklik hedeflene de pratikte uygulanamamıştır. II. Meşrutiyet’te 1913 tarihli İdaresi Umumiye-i Vilayet Kanunu ile yetkileri genişletilmişse de Osmanlı’nın son dönemindeki koşullar bu reformları sınırlamıştır. Cumhuriyet döneminde 5302 sayılı Kanun ile il özel idareleri güçlendirilmiş, 2014 yılında ise 6360 sayılı Kanun ile büyükşehirlerde kapatılarak görevleri büyükşehir belediyelerine devredilmiştir.

3.2. Belediyelerin Tarihi Gelişimi

Türkiye’de modern anlamda belediye yönetimlerinin gelişimi, Batı’daki reform hareketlerinin Osmanlı İmparatorluğu’nda yansımaları bulmasıyla

43 Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, s. 19; Selçuk İpek, Serkan Işık ve Alper Bilgili, “6360 Sayılı Kanunun Büyükşehir Belediyelerinin Mali Yapılarında Meydana Getirdiği Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Avrasya Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, 2016, s. 98.

başlamış ve ülkenin modernleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak ilerlemiştir. İmparatorluğun son döneminde başlayan bu yerel yönetim reformları, merkezi yönetimle uyumlu ancak özerklikten yoksun bir belediye yapısı oluşturmuştur⁴⁴. Osmanlı döneminde belediye hizmetleri, kadınların başkanlığında yürütülmekte olup, şehir yönetiminde subaşı, ihtisap ağası ve mimarbaşı gibi yardımcı görevliler görev almaktaydı. Bu görevliler tarafından şehrin temizliği, ticaretin düzenlenmesi, fiyatların kontrol edilmesi ve imar faaliyetleri gibi belediye işlevleri yerine getirilmiştir. Ancak 1826 yılında ihtisap ağalığının kaldırılması, yerel yönetim alanında merkezîyetçi bir dönüşüme yol açmış, ihtisap nazırlığı kurulmuş ve bu nazırlık, belediye hizmetlerinin bir kısmını zabıta görevleri aracılığıyla üstlenmiştir⁴⁵. Bu gelişme, Osmanlı'da modern belediyeçilik anlayışının temellerini atmakla kalmamış, Batılı anlamda yerel yönetim reformlarına da bir geçiş niteliği taşımıştır.

Modern belediye yapısına geçiş, Tanzimat reformlarıyla birlikte hızlanmış ve Kırım Savaşı sonrası Batı ile artan ilişkiler sonucunda İstanbul'da Batı tarzı bir belediye yapısının kurulması gündeme gelmiştir. Özellikle 1855 yılında İstanbul'da kurulan “Şehremaneti” (Belediye Başkanlığı), Osmanlı'da Batı'daki gibi modern belediye yönetimi uygulamalarını başlatan ilk adım olarak kabul edilmektedir⁴⁶. Şehremaneti, şehrin işleyişinden sorumlu güvenilir ve saygın kişilerden oluşan bir şehir meclisi aracılığıyla yönetilmeyi öngörmekteydi ve belediye başkanı doğrudan padişah tarafından atanıyordu. Bu yapının ilk uygulaması, 1858'de Altıncı Daire-i Belediye'nin Beyoğlu ve Galata bölgelerinde kurulmasıyla gerçekleştirilmiş ve bu bölgede Batı tarzı bir belediyeçilik anlayışı hayata geçirilmiştir⁴⁷. Altıncı Daire-i Belediye hem idari yapısı hem de hizmet sunumu bakımından Osmanlı toplumunda modern belediyeçiliğin yerleşmesine öncülük ederek diğer bölgelere de örnek olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda belediyelerin yasal bir statü kazanması, 1877 tarihli “Dersaadet Belediye Kanunu” ile sağlanmıştır. Dersaadet Belediye Kanunu, İstanbul'da kurulacak belediyelerin seçim usullerini belirleyerek, Osmanlı hukukunda belediyeçilik alanında bir yasal zemin oluşturmuştur. Kanun, merkezi yönetimin yerel yönetim üzerindeki denetimini korurken, Batılı anlamda yerel yönetim fikirlerini de benimseyen

44 İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840 – 1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: 178, 2000, ss. 119-121.

45 Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, s. 16.

46 Fethi Aytaç, *Açıklamalı-İçtihatlı Belediye Kanunu*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 1998, s. 22.

47 Ruşen Keleş, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, s. 132-133.

bir düzenleme olmuştur⁴⁸. Bununla birlikte, savaş koşulları ve ekonomik sıkıntılar, kanunun hedeflediği kapsamlı belediye yapısına tam anlamıyla ulaşılmasını engellemiştir. Ancak Dersaadet Belediye Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu’nda Batı tarzı yerel yönetim uygulamalarına geçişin ve modern belediye anlayışının temellerini atan kritik bir düzenleme olarak yerel yönetim tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte Osmanlı yerel yönetim anlayışının bir kısmı devralınarak yeni yönetim ihtiyaçlarına göre uyarlanmıştır. 1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu, bu adaptasyon sürecinin önemli adımlarından biri olup, Cumhuriyet döneminin modern belediye yapısının temellerini atmıştır. Bu kanun ile birlikte, nüfusu 2000’i aşan yerleşim birimlerinde belediye kurulması zorunlu hale getirilmiş, böylece yerel hizmetlerin kapsamı genişletilmiştir⁴⁹. Yaklaşık 75 yıl boyunca yürürlükte kalan 1580 sayılı Kanun, Türkiye’nin ilk dönem belediye faaliyetlerinde yol gösterici bir rol üstlenmiş, özellikle alt yapı ve kamu hizmetlerinde sistematik bir yapılanmayı sağlamıştır.

2005 yılına gelindiğinde ise, Türkiye’deki hızlı şehirleşme süreci ve değişen toplumsal ihtiyaçlara daha uygun bir yerel yönetim çerçevesi sağlama gerekliliğiyle 1580 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmış ve yerine 5393 sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe girmiştir. 5393 sayılı Kanun, belediyelerin yetki ve sorumluluk alanlarını genişletirken yerel yönetimlerin daha bağımsız ve etkin bir biçimde hizmet sunabilmelerine imkân tanımıştır. Belediye sisteminde kapsamlı bir değişimi ise 2008 yılında çıkarılan 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 2014’te yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun gerçekleştirmiştir. Bu düzenlemeler kapsamında, özellikle büyükşehir belediyelerinin yetki alanları genişletilmiş, büyükşehir statüsünde olan 30 ilde belde belediyeleri kapatılarak mevcut ilçe belediyeleri büyükşehir ilçe belediyeleri olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu reformlar, Türkiye’deki belediye sayısında ciddi bir düşüşe neden olmuş; 2000 yılında 3.215 olan belediye sayısı, 2024 itibarıyla 1.402’ye kadar gerilemiştir⁵⁰. 2024 yılı itibarıyla bu belediyelerin yaklaşık %40’ı ise büyükşehir ve büyükşehir ilçe belediyelerinden oluşmaktadır⁵¹. Bu bağlamda, merkezi ve yerel idare yapısındaki bu yeniden yapılanma, belediye faaliyetlerinin

48 Süleyman Yaman Koçak ve Ali Ekşi, “Katılımcılık ve Demokrasi ...”, ss. 298-299.

49 Yeter Çiçek, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, 2014, ss. 59.

50 Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, ss. 17-18.

51 İbid, s. 35.

koordinasyonunu artırmayı amaçlamış; belediye türlerinin dağılımında da önemli değişikliklere yol açmıştır.

Türkiye’de belediyeciliğin tarihsel gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu’nun geleneksel yapısından Cumhuriyet dönemi modern belediyecilik anlayışına kadar köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Osmanlı’da vakıf sistemi ve merkezi idare aracılığıyla sağlanan yerel hizmetler, Tanzimat dönemi ile Batı’dan esinlenen bir yerel yönetim modeline evrilmiş, 1864 Vilayet Nizamnamesi ve 1877 Dersaadet Belediye Kanunu gibi düzenlemelerle yerel yönetimlerin temelleri atılmıştır. Cumhuriyet sonrası dönemde, 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere daha fazla özerklik tanınarak yetkileri genişletilmiş, yerel yönetimler kamu hizmetlerinde daha etkili bir rol üstlenmiştir. 2000’li yıllarda ise özellikle 5393 sayılı Belediye Kanunu ve ardından gelen düzenlemelerle, yerel yönetim yapısının işlevselliği artırılmış, büyükşehir belediyelerine geniş yetkiler verilerek belediyelerin hizmet kapasiteleri güçlendirilmiştir. Bahsedilen bu reformlar, Türkiye’de belediyecilikte modernleşme ve kurumsallaşma süreçlerine katkı sağlayan temel adımlar olarak öne çıkmıştır.

3.3. Köylerin Tarihi Gelişimi

Türk yerel yönetimleri sisteminde köyler, yerel idare yapısının en köklü unsurlarından biri olarak dikkat çekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş döneminden itibaren köyler, toplumsal dayanışmanın ve kırsal yaşamın odak noktalarından biri olarak şekillenmiş ve devletin idari ihtiyaçlarına hizmet edecek bir yapı kazanmıştır. Osmanlı döneminde köylerin yerel yönetim birimi olarak öne çıkmasında, özellikle kırsal bölgelerde güvenliği sağlama ve vergi toplama gibi merkezi yönetim ihtiyaçları etkili olmuştur. Bu gereksinim, köylerin bir tür idari düzenleme çerçevesinde tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Osmanlı’da köy yönetimine dair ilk düzenlemeler, modernleşme döneminde, Tanzimat Fermanı sonrası ortaya çıkan reform hareketleriyle birlikte gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi, köyleri ilk kez idari bir birim olarak tanımış, köylerin yönetim yapısını belirlemeye yönelik bir çerçeve çizmiştir. Ancak bu düzenleme, köylerin hukuki birer kişilik kazanmasını sağlamamıştır. Köylere yönelik daha kapsamlı bir düzenleme ise 1870 tarihli Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile yapılmış, köylerin yönetim yapısı daha sistematik bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu Nizamname çerçevesinde, köyler, vilayet, liva ve kaza olarak tanımlanan daha üst idari birimlerin hiyerarşisi içinde yer alarak idare edilmiştir. Köylerin yönetim işleyişi açısından belirli düzenlemeler yapılmış olsa da bu birimlerin tüzel kişilik kazanmasına yönelik bir yapı

oluşturulmamıştır⁵². Osmanlı döneminde köyler, kırsal toplum yapısının temel taşları olarak merkezi yönetimin taleplerine cevap verecek şekilde idari olarak yapılandırılmış, ancak modern anlamda yerel özerkliğe sahip bir yönetim birimi haline getirilememiştir. Bu yapısal özellik, köylerin yerel yönetim sistemi içindeki işlevlerini tanımlamış, ancak merkezi yönetimin denetimi altında, idari hiyerarşinin alt kademelerinde sınırlı bir yetkiyle varlık göstermelerine neden olmuştur.

Cumhuriyet’in ilanını takip eden süreçte Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşaması nedeniyle kırsal alanların sosyoekonomik kalkınmasını sağlama hedefini benimsemiştir. 1923 itibarıyla Türkiye nüfusunun %84 gibi yüksek bir oranı kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Bu durum köylerin kalkınmasına yönelik politikaların devletin öncelikli hedeflerinden biri olarak belirlenmesine neden olmuştur. Kırsal kesimdeki yaşam koşullarını iyileştirmek ve köy yönetimini daha kurumsal bir temele oturtmak amacıyla TBMM, kapsamlı bir yasal düzenleme hazırlayarak köylerin sorunlarına yönelik adımlar atmıştır. Bu kapsamda, 1924 yılında yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu, köy yönetimine dair ilk kapsamlı yasal çerçeveyi oluşturmuş ve köylerin idari yapısına resmi bir statü kazandırmıştır⁵³. Böylece bu düzenleme, köylerin daha önceki idari düzenlemelere kıyasla daha bağımsız ve kurumsallaşmış bir yapıya sahip olmalarını sağlamıştır.

442 sayılı Köy Kanunu öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu’nda köy yönetimi ile ilgili düzenlemeler çeşitli yasal metinlerde yer almıştır. Köylerin idari yapısına dair ilk adımlar 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ve onu takip eden 1870 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile atılmış, 1876 tarihli İdare-i Nevahi Tüzüğü ve 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu gibi düzenlemelerle köy yönetimine dair yasal çerçeve kısmen belirlenmiştir⁵⁴. Ancak bu yasal metinler, köy yönetimlerini tam anlamıyla kurumsallaşmış bir yapı haline getirmemiştir. 442 sayılı Köy Kanunu, köylerin idari statüsünü netleştirerek, muhtarlık ve ihtiyar meclisi gibi idari yapılarla köylerin kendi kendini yönetebilme kapasitesini artırmıştır.

Türkiye’de köylerin anayasal güvence altına alınması, yerel yönetim sisteminin güçlenmesinde ve köylerin idari yapısının kurumsallaşmasında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. 1961 ve 1982

52 Yeter Çiçek, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler”, ss. 58-59.

53 Cemal Özyardımcı, “Cumhuriyet’in 75 inci Yılında Köyler”, Hasan Canpolat (ed.), içinde *Cumhuriyet’in 75. Yılında Mahalli İdarelerimiz*, Ankara: Uyar, 1998, s. 149.

54 Rüveyda Kızılboğa, “Köy İdaresine Yönelik Kanun Tasarısı’ndaki Düzenlemeler”, *Öneri Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 35, 2011, s. 183.

Anayasaları, köyleri yerel yönetimlerin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlayarak hukuki bir güvence sağlamış; böylece köy yönetimleri, anayasal statüye kavuşmuştur⁵⁵. Bu anayasal güvence, kırsal kesimlerin yerel yönetim yapısında sürdürülebilir biçimde temsil edilmesi adına önemli bir adım olup, köylerin özerkliklerini ve yönetsel sürekliliklerini koruma altına almıştır. Anayasal düzenlemeler, kırsal alanların toplumsal gelişim süreçlerine katkıda bulunmuş ve köylerin yerel yönetimler içinde kurumsallaşmasını sağlamıştır. Ancak 6360 sayılı Kanun, köylerin idari statüsü üzerinde köklü değişiklikler yaparak Türkiye’de yerel yönetim sisteminde yeni bir aşamaya geçilmesine yol açmıştır. 2012 yılında kabul edilip 2014’te yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun kapsamında, büyükşehir belediyesi statüsündeki 30 ildeki köyler mahallelere dönüştürülmüş; bu değişiklikle Türkiye genelindeki köy sayısı önemli derecede düşmüştür. 2023 itibariyle köy sayısı 18.240’tır ve nüfusun %94,45’i belediye sınırları içinde yaşarken; %5,55’i köy sınırları içinde yaşamaktadır⁵⁶. Büyükşehir belediyesi kapsamına alınan illerde kırsal yerleşimlerin mahalle statüsüne geçirilmesi, köylerin yerel yönetim yapısındaki geleneksel konumunu değiştirmiş ve kırsal alanların büyükşehir belediyelerinin idari sınırları içinde yönetilmesine yol açmıştır. 6360 sayılı Kanun ile köylerin idari yapısındaki bu dönüşüm, kırsal yerleşimlerin yetki, hizmet sunumu ve kaynak kullanımı konularında büyükşehir belediyeleri ile bütünleşmelerini sağlamayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, kırsal yerleşimlerin idari statüsünün mahalle olarak değişmesi, kırsal kalkınma süreçleri ve yerel hizmetlerin sunumunda önemli değişimlere yol açmıştır. 6360 sayılı Kanun’un uygulanmasıyla köylerin klasik idari yapısı dönüşüme uğramış ve yerel yönetimlerin modern ihtiyaçlara uyum sağlaması için yeniden yapılandırılmıştır⁵⁷.

Köyler, Türk yerel yönetim sisteminin en köklü yapı taşlarından biri olarak Osmanlı’dan günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı döneminde, kırsal bölgelerde güvenlik sağlama ve vergi toplama gibi ihtiyaçlarla idari bir birim olarak tanınmış ve 1864 Vilayet Nizamnamesi ile resmi bir statü kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde, köy yönetimini daha kurumsal bir yapıya kavuşturmak amacıyla 1924’te 442 sayılı Köy Kanunu çıkarılmış ve köylerde muhtarlık sistemi oluşturulmuştur. 1961 ve 1982 Anayasaları, köylere anayasal güvence sağlayarak yerel yönetimler içindeki konumlarını güçlendirmiştir. Ancak, 2014’te yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyesi kapsamındaki illerde köyler mahalle statüsüne

55 İbid, s. 183.

56 Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, s. 35.

57 Detaylı bilgi için bkz. Özalp Kılıç ve Selçuk İpek, “Kırsal Mahalle: Büyükşehirlerde Tekrar Köye Dönüş mü?”, *TroyAcademy*, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 1-16.

geçirilmiş, böylece köylerin geleneksel idari yapısı büyük ölçüde dönüşmüştür. Bu düzenleme, kırsal alanların büyükşehir belediyeleriyle bütünleşmesini sağlayarak yerel hizmetlerin sunumunda yeni bir yapıya geçilmesine yol açmıştır.

Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumları

Kamu hizmetlerinin miktar ve çeşitlerinin artması ile kentleşmenin giderek hız kazanması, toplumsal ihtiyaçların daha karmaşık hale gelerek yerel yönetimlerin daha kapsamlı ve çeşitli hizmetler sunmasını zorunlu kılmaktadır⁵⁸. Bu durum, yerel yönetimlerin kamu hizmetlerinin sağlanmasında anahtar rol oynayan önemli birer aktör haline geldiğini göstermektedir.

Yerel yönetimlerin bu artan sorumluluğu, aynı zamanda vatandaşların günlük yaşamını doğrudan etkileyen hizmetlerin etkin ve hızlı bir şekilde sunulması için yerel yönetimlerin kapasite ve kaynaklarını artırmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, modern kent yaşamının getirdiği yeni taleplere yanıt verebilme yeteneği, yerel yönetimlerin kamu hizmetlerinin sunumundaki rolünü daha da pekiştirmekte ve onların toplumsal gelişim sürecindeki önemini vurgulamaktadır.

Yerel yönetimlerin, toplumsal refahın artırılmasından altyapının geliştirilmesine, çevre düzenlemesinden sosyal desteklere kadar geniş bir yelpazeye yayılan hizmetlerdeki etkinliği, yalnızca bu kurumların kendi kapasitelerine değil, aynı zamanda merkezi yönetimle kurdukları iş birliği ve koordinasyon mekanizmalarına da bağlıdır. Bu doğrultuda, yerel yönetimlerin hizmet sunumlarını anlamak önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

Bu bölümde, yerel yönetimlerin hizmet sunumlarındaki rollerini ortaya koyabilmek amacıyla, yerel yönetimlerin hizmet sunumlarına ilişkin temel

58 Erdoğan Öner ve M. Kamil Mutluer, "Mahalli İdarelerin Gelir ve Giderlerinin Yapısal Durumu ve Bunların Düşündürdükleri", *IV. Yerel Yönetimlerin Mali Forumu*, Ankara, 26-27 Kasım 2011, s. 1.

çerçeve üç başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak, yerel kamusal mal ve hizmetlerin tanımı ve özellikleri açıklanarak bu hizmetlerin diğer kamusal hizmetlerden nasıl ayrıldığı tartışılmıştır. İkinci olarak, yerel yönetimlerin merkezi yönetimle birlikte sundukları mal ve hizmetler üzerinde durulmuş, bu hizmetlerin planlama ve uygulama süreçlerindeki ortak sorumluluklar ve yetki paylaşımı detaylandırılmıştır. Son olarak, yerel yönetimlerin doğrudan sorumluluğunda olan mal ve hizmetler incelenmiştir.

1. Yerel Kamusal Mal ve Hizmetler Kavramı

Toplumsal yaşamın bir zorunluluğu olarak ortaya çıkan kamusal mal ve hizmetlerin sağlanması, tarihten günümüze devletlerin temel görevleri arasında yer almıştır. Bu kavramın ilk teorik temelleri 18. yüzyılda David Hume’un 1739 tarihli İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme ve Adam Smith’in 1776 tarihli Milletlerin Zenginliği gibi eserlerinde atılmıştır. Ancak kamusal malların ekonomik teorideki sistematik yeri, Paul A. Samuelson’un 1954 yılında yayımladığı Kamu Harcamalarının Saf Teorisi adlı çalışması ile belirgin bir çerçeve kazanmıştır⁵⁹. Samuelson, kamusal malları, bir kişinin tüketiminin diğer bireylerin tüketimini engellemediği; yani “rekabet edilememe” ve “dışlanamama” özelliklerine sahip mallar olarak tanımlamıştır⁶⁰. Samuelson’un ulusal ölçekte ele aldığı kamusal mal anlayışı, Charles M. Tiebout⁶¹ ve James M. Buchanan⁶² gibi ekonomistlerce yerel kamusal mallara yönelik teorik çerçeveler geliştirilerek genişletilmiştir.

Günümüzde modern devlet anlayışı, kamusal hizmetlerin geniş bir çerçevede sağlanmasını, devletin başlıca görevlerinden biri olarak kabul etmektedir⁶³. Ancak kamusal hizmetlerin gittikçe karmaşıklaşan yapısı, merkezi yönetimin diğer kamu kurumlarıyla koordinasyon içinde çalışmasını zorunlu hale getirmiştir⁶⁴. Bu zorunluluk, kamusal hizmetlerin etki alanlarına göre sınıflandırılmasına yol açmış; hizmetler yerel, ulusal, bölgesel ve küresel kamusal mallar olarak kategorize edilmiştir⁶⁵. Buna göre,

59 Inge Kaul, Isabelle Grunberg and Marc Stern, *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*, New York: Oxford University Press, 1999, p. 4

60 Paul A. Samuelson, “The Pure Theory of Public Expenditure”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol: 36, Issue: 4, 1954, p. 387.

61 Bkz. Charles M. Tiebout, “A Pure Theory of Local Expenditures”, *Journal of Political Economy*, Vol: 64, Issue: 5, 1956, pp. 416-424.

62 Bkz. James M. Buchanan, “An Economic Theory of Clubs”, *Economica*, Vol: 32, Issue: 125, 1965, pp. 1-14.

63 Chuyu Liu, “Local Public Goods Expenditure and Ethnic Conflict: Evidence from China”, *Security Studies*, Vol: 28, Issue: 4, 2019, p. 740.

64 Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020, s. 39.

65 Hülya Kirmanoğlu, Binhan Elif Yılmaz ve Nazan Susam, “Maliye Teorisi’nin Çıkılmazı: Kü-

faydası yerel sınırlara kadar uzanan hizmetlerin yerel yönetimlerce sunulması beklenirken; daha geniş bir coğrafi alana hitap eden hizmetlerin il, bölge ya da merkezi yönetimler tarafından sağlanması öngörülmektedir⁶⁶. Örneğin, milli savunma ve dış ilişkiler gibi toplumsal düzeyde fayda sağlayan hizmetler merkezi yönetimin sorumluluğundayken; kent içi ulaşım, su ve kanalizasyon gibi hizmetlerin yerel yönetimlere bırakılması doğaldır⁶⁷.

Yerel yönetimlerin sağladığı kamusal mal ve hizmetler, belirli bir coğrafi bölgeye hitap etse de kamusal malların temel özellikleri olan rekabet edilememe ve dışlanamama niteliklerini taşımaktadır⁶⁸. Bu hizmetlerin bir kısmı, çöp toplama, su temini, kanalizasyon ve toplu taşıma gibi yüksek sermaye ve ileri teknoloji gerektiren alanlardan oluşurken; diğer bir kısmı ise yaşlı bakım evleri, kreşler ve kütüphaneler gibi emek yoğun hizmetleri kapsamaktadır⁶⁹.

Yerel yönetimlerin, kamusal mal ve hizmet sunumunda merkezi yönetimlere göre bazı önemli avantajları bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin ilk avantajı, vatandaşların zevk ve tercihlerine göre hizmet sunabilme kapasiteleridir. Bu yönetim birimleri, merkezi yönetimlerin sahip olduğu bir örneklik kaygısına tabi olmadan, hizmetlerini toplumun değişken ihtiyaçlarına ve yerel taleplere göre şekillendirebilirler⁷⁰. Bu esneklik, hizmetlerin halka uygun şekilde sunulabilmesini sağlarken, vatandaşların günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlara daha hızlı ve etkin çözümler üretilmesine de katkı sunmaktadır. Dolayısıyla, yerel yönetimler, toplumsal ihtiyaçlara duyarlılık ve değişen şartlara uyum konusunda daha avantajlı konumdadırlar.

İkinci avantaj ise arz yönünden sağlanan etkinliktir. Bu yönetimler, halkın taleplerine doğrudan yanıt verebilme yetenekleri sayesinde, ihtiyaçları yerinde tespit ederek kaynak kullanımında önemli bir verimlilik sağlarlar. Yerel yönetimlerin halkın gereksinimlerini doğru ve ayrıntılı biçimde belirlemesi, kaynakların daha isabetli bir şekilde tahsis edilmesine olanak tanır. Böylece kaynak israfı azaltılırken, hizmetlerin kalitesi de yükseltilir. Bu durum, yerel

resel Kamusal Mallar (Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı)", *Maliye Dergisi*, Sayı: 150, 2006, 27.

66 Selçuk İpek, *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı*, s. 29.

67 H. Spencer Banzhaf, "The Market For Local Public Goods", *Case Western Reserve Law Review*, Vol: 64, Issue, 4, 2014, p. 1444; Elad Dokow and Jaime Luque, "Provision of Local Public Goods in Mixed Income Communities", *Journal of Housing Economics*, Vol: 45, 2019, p. 1.

68 Fatih Savaşan, *Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına: Kamu Ekonomisi*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2016, s. 207.

69 Nicolos Levrat, "Avrupa'da Yerel Kamu Hizmetlerinin Sağlanmasında Kamu-Özel Sektör Ortaklığı Deneyimleri" (Çev. Mustafa Dönmez), *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 32-33.

70 Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2014, s. 68.

yönetimlerin merkezi yönetimlerle karşılaştırıldığında daha verimli bir yapıya sahip olmalarını sağlar⁷¹. Sonuç olarak, yerel yönetimlerin yerel ihtiyaçlara uygun çözümler üretme kapasitesi, onların verimlilik düzeyini artırarak toplumsal refaha doğrudan katkıda bulunmalarını mümkün kılar.

Yerel yönetimlerin sağladığı üçüncü avantaj, personel denetimi alanında ortaya çıkmaktadır. Küçük ölçekli yerel yönetimler, personelin performansını merkezi yönetimlere göre daha etkili bir biçimde izleyebilme kapasitesine sahiptir. Bu yakın denetim, personelin görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirmesini sağlarken, genel hizmet verimliliğine de doğrudan katkı sunmaktadır⁷². Ancak, değişen ve karmaşıklaşan kentsel dinamiklere uyum sağlamak amacıyla, personelin bilgi ve yetkinliklerinin de sürekli güncellenmesi bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Dördüncü avantaj ise seçmen farkındalığının yüksek oluşudur. Yerel halk, doğrudan maliyetini üstlendiği hizmetlerin etkinliğine dair daha hassas bir yaklaşım sergilemektedir. Bu durum, yerel yönetimlerin, hizmetlerin kalitesini artırmak ve verimliliği sağlamak adına doğrudan halktan gelen geri bildirimleri kullanmalarına olanak tanır⁷³. Halkın bu farkındalığı, yerel yönetimlerin karar süreçlerine katkı sağlamasının yanı sıra, hesap verebilirlik ilkelerinin güçlenmesine de katkıda bulunmaktadır.

Son olarak, yerel yönetimlerin daha az bürokrasi ve kırtasiyecilik ile çalışabilme kapasitesi, onların merkezi yönetimlere kıyasla bir diğer avantajını oluşturur. Merkezi yönetimin büyük yapısına ve karmaşık bürokratik süreçlerine kıyasla daha küçük ve esnek bir yapıya sahip olan yerel yönetimler, karar alma ve uygulama süreçlerinde hızlı hareket edebilme imkanına sahiptir. Bu durum, hizmetlerin daha kısa sürede ve daha etkili bir şekilde sunulmasını sağlayarak toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir rol oynar⁷⁴.

Yerel nitelikli kamusal mal ve hizmetlerin yerel yönetimler tarafından sunulmasının avantajları bulunmakla birlikte, bazı koşullar altında çeşitli dezavantajlar da kendini göstermektedir. Bu dezavantajların başında vergi ihracı gelmektedir. Vergi ihracı, bir bölgedeki yerel vergilerin mali yükünün dış bölgelere aktarılması anlamına gelir. Turistlerin ziyaret ettikleri bölgelerde konaklama, yeme-içme, alışveriş gibi çeşitli harcamalar yaparken

71 Halil Nadaroğlu, *Mahalli İdareler Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması*, ss. 39-40.

72 Tayfun Moğol, “Mahalli İdarelerin Varlığı İçin Nedenler”, Tufan Çakır (ed). içinde *Mahalli İdareler Maliyesi* (2-19), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 10.

73 İbid, s. 10.

74 Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, s. 69.

yerel vergileri ödemeleri, vergi ihracına örnek olarak değerlendirilebilir⁷⁵. Bu durum, yerel halkın kamusal hizmetlere olan talebini artırabilir. Böylece talep artışının yönetilmesi zorlaşırken, hizmetlerin etkinliğinde de azalma meydana gelebilir⁷⁶. Dolayısıyla, vergi ihracı, yerel yönetimlerin mali sürdürülebilirlik ve verimlilik hedeflerini olumsuz yönde etkileyebilen bir unsur olarak görülebilir.

İkinci dezavantaj ise yerel yönetimler arasında vergi rekabeti olgusudur. Yerel yönetimler, sermaye ve iş gücünü kendi bölgelerine çekebilmek amacıyla vergi yükünü düşürme eğiliminde, yani vergi rekabeti içerisinde olabilirler⁷⁷. Ancak, bu durum, kamu gelirlerinde azalmaya yol açarak kamu hizmetlerinin sunum seviyesini olumsuz etkileyebilir. Özellikle altyapı yatırımları ve sosyal hizmetler gibi maliyetli hizmetlerde ortaya çıkan bu gelir azalışı, yerel yönetimlerin hizmet sunum kapasitesini kısıtlayarak bölgesel kalkınmayı olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, yerel yönetimler arasında vergi rekabetinin kontrol altında tutulması ve makul bir denge sağlanması, kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

Üçüncü dezavantaj, borçlanma yoluyla finanse edilen hizmetlerin maliyetinin seçmenlere yansıtılmaması durumudur. Özellikle göç gibi demografik değişimler sonucunda, yerel yönetimlerin hizmetler için yaptığı borçlanmaların mali yükü, o bölgede kalıcı olmayan ya da başka bölgelere göç eden bireyler üzerinde etkili olmayabilir. Bu durum, borçlanma yoluyla sağlanan kaynakların etkin kullanımını olumsuz etkileyerek hizmetlerin verimliliğinde düşüşe neden olabilir⁷⁸. Borç yükünün demografik değişimlerden etkilendiği bu tür durumlarda, yerel yönetimlerin mali sürdürülebilirliği tehlikeye girebilir.

Dördüncü bir dezavantaj olarak, seçmenlerin mali yanılısına yaşamaları sorunu ortaya çıkmaktadır. Merkezi yönetimden sağlanan mali destekler, yerel yönetimlerin vergi oranlarını düşürmesine, yani sinek kâğıdı etkisinin ortaya çıkmasına olanak tanıyabilir⁷⁹. Bu durum, seçmenlerin kamusal hizmetlerin gerçek maliyetini algılamalarını zorlaştırarak, mali yanılısına oluşmasına neden olabilir. Seçmenlerin kamu hizmetlerinin gerçek

75 Charles L. Ballard and Paul L. Menchik, "Tax Exporting Through Federal Deductibility of State and Local Taxes", *Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, Vol: 97, 2004, p. 26.

76 Tayfun Moğol, "Mahalli İdarelerin Varlığı İçin Nedenler", s. 10.

77 Coşkun Can Aktan ve İstiklal Y. Vural, "Vergi Rekabeti", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, 2004, s. 2.

78 Tayfun Moğol, "Mahalli İdarelerin Varlığı İçin Nedenler", s. 11.

79 Brian E. Dollery and Andrew C. Worthington, "The Empirical Analysis of Fiscal Illusion", *Journal of Economic Surveys*, Vol: 10, Issue: 3, 1996, p. 276.

maliyetlerini fark edememesi, kamu hizmetlerine yönelik aşırı talebe yol açabilir ve bu da kaynakların optimal kullanımını zorlaştırarak hizmet verimliliğini azaltabilir⁸⁰.

Beşinci olarak, yerel yönetimlerde deneyimli personel eksikliği dezavantajı öne çıkmaktadır. Kamu hizmetlerinin planlanması, yürütülmesi ve etkin bir şekilde denetlenmesi, deneyim ve uzmanlık gerektirir. Ancak, yerel yönetimlerin sınırlı personel kapasitesi ve deneyim eksikliği, hizmetlerin kaliteli ve etkin bir şekilde sunulmasını güçleştirebilir. Deneyimli personelin eksikliği, özellikle karmaşık projelerin ve uzun vadeli planların uygulanmasında ciddi aksaklıklara yol açarak, yerel yönetimlerin performansını olumsuz yönde etkileyebilir⁸¹.

Yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerde karşılaşılan altıncı dezavantaj, hizmet alanının dar olması ve büyük projelerde maliyetin artması sorunudur. Yerel yönetimlerin yetki alanlarının sınırlı olması, özellikle büyük sermaye gerektiren altyapı projelerinde ciddi mali yükler yaratabilir. Bu projeler, geniş ölçekli yatırım ve ileri düzey teknik bilgi gerektirdiğinden, yerel yönetimler verimlilikten uzaklaşabilir ve hizmetlerin optimal seviyede sunulmasında güçlüklerle karşılaşabilir⁸². Bu durum, özellikle ekonomik kaynakları sınırlı olan yerel yönetimlerde mali sürdürülebilirliği tehdit edebilir. Çünkü, ölçek ekonomileri yaklaşımına göre, nüfus arttıkça ve coğrafi alan genişledikçe kamusal mal ve hizmetlerin birim maliyetlerinde azalma gözleniyorsa, bu tür hizmetlerin merkezi yönetim tarafından sunulması daha uygun olacaktır. Ancak, nüfus ve alan genişledikçe birim maliyetler artıyorsa, bu hizmetlerin yerel yönetimlerce sunulması daha verimli kabul edilmektedir⁸³.

Yedinci dezavantaj ise bazı hizmetlerin faydalarının hizmet alanı dışına yayılması problemidir. Yerel yönetimler tarafından sağlanan bazı hizmetlerin etkisi, yalnızca yerel sınırlarla sınırlı kalmayarak çevre bölgeleri de etkileyebilir. Bu durumda, geniş coğrafi alanlara yayılan hizmetlerin diğer yerel yönetimlerle koordine edilmesi zorlaşır. Özellikle çevre koruma, ulaşım ve altyapı gibi alanlarda, merkezi yönetim bu tür koordinasyon sorunlarını daha etkili bir şekilde çözebilir. Bu bağlamda, geniş alanlarda etkili olan

80 Mehmet Öksüz and Selçuk İpek, “Measuring the Fiscal Illusion Trends of Municipalities in Turkey: An Empirical Study”, Burçin Bozdoğanoglu and Adnan Gerçek (eds.), in *Current Issues and Empirical Studies in Public Finance* (289-314), Berlin: Peter Lang, 2022, p. 290.

81 Tekin Akdemir, “Yönetimlerarası Görev ve Harcama Tahsisi: Teori ve Türkiye Uygulaması” Figen Altuğ, Özhan Çetinkaya, Selçuk İpek (ed.), içinde *Mahalli İdareler Maliyesi Üzerine Yazılar*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2010, s. 171.

82 Tayfun Moğol, “Mahalli İdarelerin Varlığı İçin Nedenler”, s. 11.

83 Tekin Akdemir, “Yönetimlerarası Görev ve Harcama Tahsisi ...”, s. 162.

hizmetlerin yönetiminde merkezi idarenin koordinasyon kapasitesine ihtiyaç duyulmaktadır⁸⁴.

Son olarak, yerel yönetimlerde yerel halkın ve yöneticilerin bilgi ve farkındalık eksiklikleri de önemli bir dezavantaj olarak öne çıkmaktadır. Bilgi ve farkındalık eksikliği, yerel hizmetlerin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamalarında uyum ve bütünlük sağlanmasını zorlaştırabilir. Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında uyum ve bütünlük sağlanması kamu hizmetlerinin etkinliği açısından önemlidir. Ancak, yerel yönetimlerin âdem-i merkeziyetle kazandıkları özerklik, hizmetlerin nitelik ve nicelik açısından farklı yürütülmesine yol açabilir⁸⁵.

Kamusal mal ve hizmetlerin hangi yönetim düzeyi tarafından sağlanacağı konusu, genellikle bu hizmetlerin fayda alanının genişliği göz önüne alınarak belirlenmektedir. Teorik olarak, hizmetin faydası yerel düzeyde sınırlı kalıyorsa yerel yönetimlerin; bölgesel veya ulusal düzeyde geniş bir etki yaratıyorsa merkezi yönetimlerin bu hizmeti sunması beklenir. Ancak, bu dağılım prensibi pratikte her zaman tam anlamıyla uygulanamamaktadır. Siyasi karar alma süreçlerinde, merkezi yönetimin yerel yönetimlere tanıdığı özerklik derecesi, hangi hizmetlerin hangi yönetim tarafından sağlanacağı konusunda belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır⁸⁶. Merkezi yönetimlerin, yerel yönetimlere sağladıkları özerklik düzeyi, yalnızca yönetsel yetkilerin paylaşımını değil, aynı zamanda kamu hizmetlerinin verimli bir şekilde yürütülme kapasitesini de doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin özerk hareket edebilme kapasitesi arttıkça, kamu hizmetlerinin vatandaş ihtiyaçlarına daha uygun şekilde sunulması olasıdır da artmaktadır.

2. Yerel Yönetimlerin Merkezi Yönetimle Birlikte Sundukları Mal ve Hizmetler

Yerel yönetimler, kamu hizmetlerinin faydasının yayıldığı alan dikkate alınarak, merkezi yönetimden bağımsız veya merkezi yönetimle birlikte bazı mal ve hizmetleri sunabilmektedir. Burada “birlikte” ifadesi, bir ortaklıktan ziyade, her iki yönetimin de kendi varoluş amacına göre birbirini tamamlayıcı şekilde hizmet sunmasını, iş birliği içinde olmasını ifade eder.

Her iki yönetim tarafından da sağlanabilen mal ve hizmet türleri, kamu faaliyetlerinin türünü (örneğin, eğitim veya sağlık) belirleyen ve

84 Tayfun Moğol, “Mahalli İdarelerin Varlığı İçin Nedenler”, s. 11.

85 Halil Nadaroğlu, *Mahalli İdareler Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması*, ss. 25-26.

86 Hülya Kirmanoğlu, *Kamu Ekonomisi Analizi*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2011, ss. 296-297.

hangi fonksiyon veya programa dahil olduğunu gösteren analitik bütçe sınıflandırmasıyla, özellikle fonksiyonel sınıflandırma sistemi kullanılarak gruplandırılabilir⁸⁷. Fonksiyonel sınıflandırmanın birinci düzeyinde on ana fonksiyon yer almaktadır: “sağlık”, “eğitim”, “dinlenme, kültür ve din”, “çevre koruma”, “iskân ve toplum refahı” ile “sosyal güvenlik ve sosyal yardım” hizmetlerinin yanı sıra “ekonomik işler ve hizmetleri”, “kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri”, “genel kamu hizmetleri” ile “savunma hizmetleri”. Bu fonksiyonlar arasından merkezi ve yerel yönetimlerin birlikte sunabileceği mal ve hizmetlerin dahil olduğu fonksiyonlar aşağıda açıklanmıştır.

Toplumun genel refahını artırmanın yanı sıra, beşerî sermayenin oluşumu ve gelişimine de katkıda bulunan sağlık hizmetlerinin⁸⁸, devlet tarafından yeterli düzeyde sunulmaması, bireylerin bu hizmetlere erişim sağlamak için daha fazla cepten harcama yapmalarına ve böylece yoksulluk risklerinin artmasına neden olabilmektedir⁸⁹. Bu hizmetler dört ana grupta sunulmaktadır; tedavi edici sağlık hizmetleri, koruyucu sağlık hizmetleri, rehabilite edici sağlık hizmetleri ile sağlığın teşviki ve geliştirilmesi hizmetleri. Tedavi edici hizmetler bireysel düzeyde sağlığı geri kazandırmayı hedeflerken; koruyucu hizmetler toplum sağlığını koruma ve hastalıkları önleme amacına yöneliktir⁹⁰. Rehabilite edici sağlık hizmetleri, bireylerin bağımsız bir yaşam sürmelerini sağlamayı amaçlarken⁹¹; sağlığın teşviki ve geliştirilmesi hizmetleri, bireylerin sağlık bilgisi ve farkındalığını artırmaya yönelik sunulmaktadır⁹². Sağlık hizmetlerinin dışsallıkları dikkate alındığında, merkezi ve yerel yönetimlerin bu hizmetleri birlikte sunması mümkündür. Ancak kaynakların etkin kullanımı için, yüksek dışsallığa sahip tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetlerinin çoğunlukla merkezi yönetim tarafından sağlanması önerilmektedir. Buna karşın, faydası yerel düzeyde yoğunlaşan sağlık hizmetleri, yerel yönetimler tarafından sunulabilir. Örneğin, romatizmal hastalıklar için kaplıcaların işletilmesi, verem gibi hastalıklar için sanatoryumların kurulması, doğum hastaneleri, ambulans

87 Figen Altuğ, *Kamu Bütçesi*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2019, s. 49.

88 Serkan Işık, “Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamaları ile Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Ege 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 10-11 Eylül 2022, İzmir, s. 640.

89 Bernard E. Owumi and Alfred Eboh, “An Assessment of the Contribution of Healthcare Expenditure to Life Expectancy at Birth in Nigeria”, *Journal of Public Health*, Vol: 30, Issue: 9, 2021, p. 2113.

90 Nuri Mehmet Basan ve Nazmi Bilir, “Koruyucu Sağlık Hizmetlerinde Önleme Çelişkisi ve Nedenleri”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2016, s. 45.

91 Emel Başol, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Strateji: Sağlık Sisteminde Sevk Zincirleri”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 8, 2015, s. 130.

92 Levent Göçmen ve Nurhan Meydan Acımuş, “Dünden Günümüze Türkiye’de Sağlığın Geliştirilmesi Serüveni”, *Sağlık ve Toplum Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 3, 2017, s. 14.

hizmetleri ve sağlık eğitim programları yerel yönetimlerin sunabileceği hizmetler arasında yer alır⁹³. Son olarak, 2020’de COVID-19 pandemisine karşı yerel yönetimler tarafından sağlanan koruyucu sağlık hizmetleri de yerel yönetimlerin bu alandaki önemli rolünü göstermiştir. Pandemi sürecinde, yerel yönetimler koruyucu sağlık hizmetlerinin kritik bir aktörü olarak öne çıkmıştır.

Eğitim, bilgi üretimi ve teknolojik gelişmeyi teşvik ederek ulusal ekonominin büyümesine katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda beşerî sermayeyi geliştirerek bireylerin işgücüne katılımını desteklemekte önemli bir rol oynamaktadır⁹⁴. Eğitim hizmetleri de sağlık hizmetlerinde olduğu gibi merkezi ve yerel yönetimlerin iş birliği ile yürütülmektedir⁹⁵. Eğitim alanında zorunlu eğitim (ilkokul, ortaokul, lise) ve isteğe bağlı eğitim (üniversite) hizmetlerinin yanı sıra kütüphane, halk eğitimi ve sertifika programları gibi çeşitli hizmetler bulunmaktadır. Bu hizmetlerin hangi yönetim birimi tarafından sağlanacağını belirleyen temel unsur, hizmetin faydasının yayıldığı alanın büyüklüğüdür⁹⁶. Yerel halkın ihtiyaçlarına dayalı olarak verilen eğitim hizmetlerinde, özellikle halk eğitimi ön plandadır. Halk eğitim hizmetleri, toplum bireylerini insancıl ve ulusal değerlerle donatmak, sosyoekonomik açıdan daha dinamik hale getirmek amacıyla belirli programlar çerçevesinde sunulmaktadır⁹⁷. Bu hizmetlerde yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Halk eğitim hizmetlerine örnek olarak okuma yazma kursları, gıda üreticilerine sağlıklı yaşam bilgilendirmesi, el sanatları kursları, okul öncesi eğitim, mesleki ve teknik kurslar, anne-çocuk sağlığı eğitimi ve aile planlaması eğitimleri gibi programlar verilebilir⁹⁸.

Dinlenme, kültür ve din hizmetleri, merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin birlikte sunduğu önemli kamu hizmetleri arasında yer almaktadır. Bu hizmetlerin hangi yönetim birimi tarafından sağlanacağı, büyük ölçüde hizmetin faydasının coğrafi olarak yayılma alanına bağlıdır. Eğer hizmetin faydası belirli bir yerel alanda sınırlı kalıyorsa, bu tür hizmetlerin yerel yönetimler tarafından sunulması daha uygundur. Ancak fayda alanı daha

93 Özhan Çetinkaya, *Mahalli İdareler Maliyesi*, ss. 69-70.

94 Mehtap Öksüz, “Eğitim Harcamaları ile Cinsiyete Göre Genç İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 49, 2023, s. 460.

95 S. Yenal Öncel, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 54.

96 Özhan Çetinkaya, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 70.

97 H. Eylem Kaya, “Türkiye’de Halk Eğitimi Merkezleri”, *International Journal of Science Culture and Sport*, Cilt: 3, Sayı: Özel Sayı 3, 2015, s. 270.

98 Hatice Çaluk Acar ve Fatih Savaşan, “Büyükşehir Belediyelerinin Eğitim Hizmetlerinin Verimlilik Analizi (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi KO-MEK Örneği)”, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2015, s. 26.

geniş coğrafyalara yayıldığında, merkezi yönetimin bu hizmetleri sağlaması beklenir. Yerel düzeyde fayda sağlayan dinlenme, kültür ve din hizmetlerine örnek olarak, toplumun sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan kültür merkezleri, tiyatro salonları, müzeler, konser salonları ve sinema hizmetleri gösterilebilir. Benzer şekilde, park ve bahçe düzenlemeleri, sağlıklı yaşam ve spor merkezlerinin kurulması da yerel yönetimlerin hizmet alanına girer. Din hizmetleri kapsamında ise cenaze ve defin hizmetleri gibi yerel ölçekte yürütülen hizmetler yerel yönetimlerin sorumluluğunda sunulmaktadır.

Çevre koruma hizmetleri, sanayileşme ve kentleşmenin hız kazanmasıyla birlikte büyük bir önem kazanmıştır. Sanayi atıkları ve çevreye yayılan kirli gazların, yalnızca doğal ekosistemi değil, aynı zamanda insan sağlığını ve ülkenin genel refah seviyesini ciddi ölçüde tehdit ettiği bilinmektedir⁹⁹. Bu nedenle, çevre koruma konusunda hem merkezi yönetimlere hem de yerel yönetimlere çeşitli sorumluluklar yüklenmektedir. Çevre kirliliğinin veya çevresel zararın etkilerinin belirli bir bölgenin dışına taşması durumunda, merkezi yönetimin hizmet sunumunda yer alması daha etkin bir çözüm sunar. Bu çerçevede, merkezi yönetim çevre koruma konusunda düzenleyici bir rol üstlenerek; çevresel standartların belirlenmesi, yasaların uygulanması ve politika oluşturma süreçlerinde aktif olarak görev alır. Ancak, çevresel fayda veya zararın etkisinin yerel ölçekte sınırlı kalması durumunda, bu hizmetlerin yerel yönetimlerce sağlanması daha uygun olur. Yerel yönetimler, çevre koruma alanında doğrudan uygulayıcı bir pozisyona sahiptir. Örneğin, çöp toplama ve geri dönüşüm faaliyetleri, mahalle temizliği, park ve bahçe düzenlemeleri, hava kirliliğiyle mücadele, sanayi bölgelerinin çevresel etkilerinin düzenlenmesi ve haşere ilaçlama gibi hizmetler yerel yönetimlerin sorumluluğunda yürütülmektedir¹⁰⁰. Bu uygulamalar, yerel yönetimlerin çevreye duyarlılık bilincini artırarak, bölge halkının çevresel sorunlara karşı farkındalığını yükseltmesini de sağlar. Böylece, merkezi yönetimin düzenleyici çerçevesi ile yerel yönetimlerin uygulama faaliyetleri, çevresel koruma alanında iş birliği içinde etkili bir hizmet sunumunu mümkün kılmaktadır.

İskân ve toplum refahı hizmetleri, faydaları veya olası zararları geniş bir coğrafi alana yayılan büyük ölçekli projeler söz konusu olduğunda merkezi yönetim tarafından sağlanması daha etkili olan hizmetler arasındadır. Örneğin, baraj inşası, şehirlerarası yolların yapımı ve liman projeleri gibi büyük ölçekli

99 İrfan Türkoğlu, *Yerel Yönetimlerde Mali Reform Arayışları: Türkiye’de Belediyelerde Mali Özerklik ve Belediye Başkanlarının Mali Özerklik Algılaması*, Ankara: Ümit Ofset, 2009, s. 186.

100 Özhan Çetinkaya, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 71.

altyapı çalışmaları, etkileri bölgesel ya da ulusal düzeyde hissedildiği için merkezi yönetimin planlama ve koordinasyon yetkinliği ile daha verimli bir şekilde gerçekleştirilmektedir¹⁰¹. Merkezi yönetim, bu tür projelerde gerekli kaynakların tahsisi ve teknik altyapının sağlanmasında önemli bir rol oynar. Buna karşılık, daha sınırlı ve yerel düzeyde fayda sağlayan iskân ve refah hizmetleri yerel yönetimlerin sorumluluğundadır. Şehir içi yollar, köy yolları, bu yollar üzerindeki köprü ve üst geçitler, yerel halkın günlük ihtiyaçlarına yönelik park ve bahçe düzenlemeleri, kaldırımlar ve kentsel dönüşüm projeleri gibi hizmetler, yerel yönetimlerin yerel ihtiyaçlara uygun ve doğrudan hizmet sunabilme kapasiteleri doğrultusunda yürütülmektedir¹⁰². Yerel yönetimlerin, bu tür altyapı projelerinde doğrudan uygulama yetkisine sahip olması, bölge halkının taleplerine hızla yanıt verilmesine ve hizmetlerin bölgenin sosyoekonomik koşullarına uygun olarak sunulmasına olanak tanır. Böylece, merkezi yönetim ve yerel yönetimler, toplum refahı ve iskân alanında farklı ölçeklerde sorumluluk paylaşımı yaparak, kamusal hizmetlerin etkin ve ihtiyaçlara yönelik bir şekilde sunulmasını sağlar.

Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri, faydasının geniş bir ulusal kitleye yayılması nedeniyle esas olarak merkezi yönetim tarafından sunulmaktadır. Sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği ve ulusal düzeyde bir sosyal koruma ağı oluşturulması açısından, merkezi yönetimin bu hizmetlerin planlanması, yürütülmesi ve denetlenmesinde kapsamlı bir rol oynaması gereklidir. Ancak, sosyal güvenlik ve sosyal yardım alanındaki temel sorumluluğun merkezi yönetimde olmasına karşın, yerel yönetimler de toplumun sosyal yaşama katılımını artırmak ve yerel ihtiyaçlara doğrudan yanıt vermek amacıyla önemli roller üstlenmektedir¹⁰³. Sosyal yardımların etkin ve adil bir şekilde sunulabilmesi için yönetim düzeyleri arasında işlevsel ve mali sorumlulukların dengeli bir şekilde paylaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin, sosyal yardım faaliyetlerini sürdürebilmek için yeterli mali kaynaklara sahip olmadığı gözlemlenmektedir. Yerel yönetimler arasındaki mali kapasite farklılıkları, sunulan yardımların kapsam ve niteliğinde değişikliklere yol açabilmekte ve bu durum, vatandaşlar arasında eşitsizliklerin ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır. Böyle bir tablo, kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesinin ihlal edilmesi ve bireyler arasında ayrımcılık riskini beraberinde getirmektedir. Bu risklerin bertaraf edilmesi amacıyla, sosyal yardımların ağırlıklı olarak merkezi yönetimin sorumluluğu altında yürütülmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Merkezi yönetim, ulusal düzeyde

101 S. Yenal Öncel, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 53.

102 Özhan Çetinkaya, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 71.

103 S. Yenal Öncel, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 53.

daha geniş mali olanaklara ve kaynakları eşit dağıtabilme kapasitesine sahip olduğundan, sosyal yardımların daha adil ve dengeli bir şekilde sunulmasını sağlayabilir. Bunun yanında, yerel yönetimlerin rolü, kendi bölgelerinde yaşayan yoksul ve kimsesiz bireylere yönelik geçici nitelikte yardımlarla sınırlandırılmıştır. Böylece, yerel yönetimler, sahip oldukları mali imkanlar çerçevesinde hareket ederek merkezi yönetimi tamamlayıcı bir işlev üstlenmektedir¹⁰⁴. Yerel yönetimler, özellikle sosyal hizmetler, sosyal danışmanlık, sosyal yardım politikalarının uygulanması, yoksulluğun azaltılması ve istihdam olanaklarının iyileştirilmesi¹⁰⁵ gibi alanlarda aktif rol oynar. Bu çerçevede, yerel yönetimler, yerel ihtiyaçlara özel olarak geliştirilmiş çeşitli program ve projeler yürütmektedir. Ailesi olmayan çocuklara bakım sağlanması, düşük gelirli birey ve ailelere yönelik ilaç, gıda, giyecek ve yakacak yardımları yapılması, kira desteği sağlanması, yaşlı ve engellilere yönelik yardım hizmetleri sunulması, öğrencilere kırtasiye ve burs yardımı verilmesi gibi hizmetler bu kapsamda öne çıkan örneklerdir. Ayrıca, bebekler için bez ve mama yardımı yapılması, ekonomik yetersizlik içindeki asker ailelerine destek verilmesi gibi uygulamalar da yerel yönetimlerin sosyal yardım hizmetleri arasındadır. Bu tür sosyal destekler, yerel yönetimlerin, yerel düzeydeki sosyal sorunlara hızlı ve etkin çözümler üreterek toplumsal refaha katkı sağlamasına olanak tanır. Böylece, merkezi ve yerel yönetimler arasındaki bu görev paylaşımı, sosyal güvenlik ve yardım hizmetlerinin daha kapsamlı, sürdürülebilir ve toplumun tüm kesimlerine ulaşabilecek bir şekilde sunulmasını sağlar.

3. Yerel Yönetimlerin Doğrudan Sundukları Mal ve Hizmetler

Yerel yönetimlerin merkezi idareden bağımsız olarak sunduğu bazı mal ve hizmetler üç gruba ayrılabilir. İlk grup, bölünmezliği yerel düzeyde olan tam kamusal mal ve hizmetlerdir. İkinci grup, önemli dışsal faydalar içeren yarı kamusal mal ve hizmetlerdir. Üçüncü grup ise toplum yararının öncelikli olduğu özel mal ve hizmetlerdir¹⁰⁶.

Tam kamusal mal ve hizmetler, faydası kişiler arasında bölünemeyen, fiyatlandırılmayan ve pazarlanamayan; tüketiminde rekabetin olmadığı, kimsenin tüketiminden mahrum edilemediği ve bazen tüketimi zorunlu olan mal ve hizmetler olarak tanımlanır. Finansmanları ise zorunlu finansman tekniği ile sağlanır¹⁰⁷. Yerel yönetimler tarafından sunulan mal

104 İrfan Türkoğlu, *Yerel Yönetimlerde Mali Reform Arayışları ...*, s. 187.

105 Mehmet Öksüz ve Selçuk İpek, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Üretim ve Ticaret Üzerindeki Etkisi”, *TroyAcademy*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2021, ss. 558-559.

106 S. Yenal Öncel, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 54.

107 Selçuk İpek, *Kamu Maliyesi*, Ankara: Paradigma Akademi, 2017, s. 40.

ve hizmetlerin tam kamusal özellik taşımasının üç temel nedeni vardır; bu hizmetlerin faydalarının yerel düzeyde bölünememesi, yerel olarak tüketilmesi ve yerel kaynaklarla finanse edilmesi. Zabıta hizmetleri, sokak aydınlatması, imar planları, park ve bahçeler, yangınla mücadele, köprü inşası, şehir kütüphaneleri, ilkokullara yardım, spor hizmetleri, şehir içi trafik düzenlemeleri, hava kirliliğiyle mücadele, nikâh hizmetleri ve ilaçlama gibi hizmetler, yerel yönetimlerin doğrudan sunduğu tam kamusal mal ve hizmetlere örnek olarak gösterilebilir¹⁰⁸.

Yarı kamusal mal ve hizmetler, faydası kişiler arasında bölünebilen, bu nedenle kısmen fiyatlandırılabilen ve pazarlanabilen, tüketiminden bazı bireylerin mahrum bırakılabildiği, ancak topluma önemli dışsal faydalar sunan hizmetlerdir. Bu hizmetler, topluma genel bir fayda sağlarken bireylere de özel yararlar sunmaktadır. Ancak, piyasa ekonomisinde bu tür mal ve hizmetlerin sosyal faydası dikkate alınmamaktadır. Dolayısıyla piyasa, özel faydası sosyal faydasından düşük olan yarı kamusal mal ve hizmetleri yeterli miktarda üretmeyebilir. Bu durum da sosyal faydanın sağlanabilmesi için devletin müdahale etmesini gerektirir¹⁰⁹. Ayrıca, bu malların piyasa ekonomisinde üretilmesi kaynakların etkin kullanımı ilkesinden sapmalara neden olabilir¹¹⁰. Genellikle kamu iktisadi teşebbüsleri veya belediye şirketleri gibi kamu kuruluşları tarafından sunulan bu hizmetler¹¹¹ hem doğrudan hem de dolaylı yararlananlar tarafından finanse edilmektedir. Doğrudan yararlananlar hizmet bedelini harç veya ücret olarak öderken, dolaylı yararlananlar ise vergiler yoluyla katkıda bulunmaktadır. Yarı kamusal mal ve hizmetlere örnek olarak su, kanalizasyon, yol altyapısı, ücretli parklar, çöp toplama, itfaiye hizmetlerine ait su tankeri veya baca temizliği gibi hizmetler gösterilebilir¹¹². Ayrıca, bu tür hizmetlerin belirli bir kapasiteyi aştığında yerel yönetimlerce ortak sunulması gereklidir¹¹³.

Özel mal ve hizmetlerin temel özellikleri, fiyatlandırılabilir ve pazarlanabilir olmaları ile faydalarının kişisel olmasıdır. Tüketimden mahrum bırakılabilmeleri ve rekabet ortamında sunulabilmeleri nedeniyle bu hizmetler piyasa ekonomisi tarafından sağlanabilse de devletin bazı düzenleyici görevleri bulunmaktadır. Bunlar arasında mülkiyet haklarının korunması, işlem maliyetlerinin azaltılması gibi piyasa düzenlemeleri ve bazı

108 Özhan Çetinkaya, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 65.

109 Selçuk İpek, *Kamu Maliyesi*, s. 42.

110 Nezih Varcan, “Yerel Yönetimin Kavramsal Yapısı”, s. 8.

111 Orhan Şener, *Modern Public Finance*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2012, p. 45.

112 Özhan Çetinkaya, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 67.

113 S. Yenal Öncel, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 55.

malların (erdemli mallar) tüketimini zorunlu kılmak veya zararlı malların tüketimini yasaklamak yer alır¹¹⁴. Yerel nitelikteki özel mal ve hizmetlerin sunumunda yerel yönetimler önemli bir rol oynamaktadır. Bölge halkının, piyasa koşullarında üretilen bu hizmetlere yüksek fiyatlar veya düşük üretim nedeniyle erişememesi durumunda, yerel yönetimler devreye girerek halkın taleplerini karşılamakla yükümlüdür¹¹⁵. Bu tür mal ve hizmetler genellikle piyasayı düzenlemek, maliyet tasarrufu sağlamak, piyasa aksaklıklarını gidermek veya olumsuz dışsallıkları önlemek amacıyla yerel yönetimlerin kurduğu ekonomik teşebbüsler aracılığıyla sunulmaktadır¹¹⁶. Veterinerlik, ulaşım, ekme ve unlu mamuller, otopark, sosyal hizmetler (havuz gibi), buzhane, su, elektrik, ısıtma ve mezbaha hizmetleri gibi alanlar bu tür mal ve hizmetlere örnek olarak verilebilir¹¹⁷.

114 Hülya Kirmanoğlu, *Kamu Ekonomisi Analizi*, ss. 121-122.

115 Özhan Çetinkaya, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 68.

116 S. Yenal Öncel, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 55.

117 Özhan Çetinkaya, *Mahalli İdareler Maliyesi*, s. 69.

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısının Değerlendirilmesi

1982 Anayasası, Türk yönetim yapısında yerel yönetim birimlerini anayasal bir çerçeveye oturtarak sistematik bir şekilde düzenlenmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, il özel idaresi, belediye ve köy olmak üzere üç temel yerel yönetim birimi tanımlanmıştır. Anayasa, bu birimlerin temel niteliklerini ve işlevlerini belirlerken, aynı zamanda merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki yetki ve sorumluluk dengesini çerçevelemiştir. Ancak, köy yönetimleri, bütçelerinin 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamına alınmamış olması nedeniyle, kamu maliyesi açısından merkezi bir analiz konusundan çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada köylere yer verilmeyecek ve daha geniş mali kaynak mekanizmalarına sahip olan il özel idareleri ile belediyelere odaklanılacaktır.

Yerel yönetimlerin mali yapısı, bu birimlerin sunduğu hizmetlerin kapsamını, kalitesini ve sürdürülebilirliğini doğrudan etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Gelir kaynaklarının çeşitliliği ve yeterliliği ile giderlerin yönetimi, yerel yönetimlerin mali performansını belirleyen temel faktörler olarak öne çıkar. Bu bağlamda, Türkiye’de yerel yönetimlerin mali yapısını ayrıntılı bir şekilde değerlendirmek, bu kurumların mevcut durumunu ortaya koymak ve geleceğe yönelik öneriler geliştirmek için önem arz etmektedir.

Bu bölümde, Türkiye’de yerel yönetimlerin mali gücünü ve bu gücün hizmet sunumlarına olan yansımalarını çok boyutlu bir perspektifle ortaya koyabilmek amacıyla, Türkiye’de yerel yönetimlerin mali yapısı üç ana başlık çerçevesinde ele alınmıştır. İlk olarak, yerel yönetimlerin gelir kaynakları incelenmiş; bu kapsamda il özel idareleri ve belediyelerin farklı gelir kalemleri

ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Vergi gelirleri gibi öz gelir kaynaklarından, merkezi yönetimden aktarılan paylar gibi transfer gelirlerine ve borçlanma gelirlerine kadar gelir unsurlarının yapısı ve işleyişi değerlendirilmiştir. İkinci olarak, yerel yönetimlerin giderleri ele alınarak, il özel idareleri ve belediyelerin harcama kalemleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Üçüncü ve son başlıkta ise Türkiye’de yerel yönetimlerin mali yapısına ilişkin göstergeler değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, büyükşehir statüsünde bulunan iller ile diğer illerdeki yerel yönetimlerin mali performansı karşılaştırılmış; mali yapı üzerindeki ekonomik, sosyal ve coğrafi faktörlerin etkileri tartışılmıştır.

1. Yerel Yönetimlerin Gelir Kaynakları

Yerel yönetimler, buldukları bölgelerde kamusal hizmetlerin etkin ve sürdürülebilir bir şekilde sunulmasından sorumludur. Bu kapsamda, görev ve yetkilerinin genişliği, mali kaynaklarının büyüklüğü ve çeşitliliği ile doğrudan ilişkilidir. Yerel yönetimlerin, mahalli müşterek ihtiyaçları karşılayabilmek ve sorumluluk alanlarındaki projeleri hayata geçirebilmek için yeterli finansman imkanlarına sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, gelir kaynaklarının nitelik ve kapsamı hem hizmet sunum kapasitesini hem de yerel halkın yaşam kalitesine sağlanan katkıyı belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bölümde, yerel yönetimlerin finansman yapısına dair bir çerçeve sunulacak ve gelir kaynaklarının niteliği ayrıntılı olarak incelenecektir. İlk olarak il özel idarelerinin gelir kaynakları ele alınacak, ardından belediyelerin gelir kaynaklarına değinilecektir. Bu sistematik yaklaşım, farklı yerel yönetim birimlerinin mali yapılarındaki benzerlik ve farklılıkların daha net bir şekilde anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

1.1. İl Özel İdarelerinin Gelir Kaynakları

İl özel idarelerinin görev ve sorumlulukları 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nda sayılmıştır. Buna göre il özel idarelerinin görev ve sorumlulukları, mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçların karşılanmasına odaklanmakta ve çeşitli alanlarda hizmet sunumunu kapsamaktadır. Bu çerçevede, öncelikle gençlik ve spor, sağlık, tarım, sanayi, ticaret, bayındırlık, iskân ve çevre düzeni planı gibi konular öne çıkmakta; özellikle belediye sınırları il sınırı olan büyükşehir belediyeleri hariç tutulmak suretiyle, bu hizmetler ilin geneline yayılmaktadır. Toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmetler, yoksullara mikro kredi verilmesi gibi sosyal ve ekonomik boyutlara sahip hizmetler de il özel idarelerinin görev alanında yer almakta; ayrıca çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları gibi sosyal koruma mekanizmaları ile eğitim kurumlarının altyapı ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik görevler de üstlenilmektedir.

İl özel idareleri, belediye sınırları dışında kalan alanlarda ise imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık yönetimi ve çevre koruma gibi temel altyapı hizmetlerinden sorumlu olup; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma ve yeşil alanların oluşturulması gibi çevresel sürdürülebilirlik odaklı çalışmaları yürütmektedir. Ayrıca, bisiklet yolları, yaya yolları ve şarj istasyonları gibi modern ulaşım altyapılarının geliştirilmesi de il özel idarelerinin görev kapsamına dahil edilmiştir.

Bu idareler, kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonu, tarihi dokunun muhafazası ve cemevleri gibi dini ve kültürel mekanların yapım, bakım ve onarımı gibi alanlarda da faaliyet gösterebilmektedir. Ayrıca, merkezi idare tarafından yürütülen çeşitli kamu hizmetlerine yönelik yatırımlarda il özel idarelerine kaynak aktarımı yapılabilmekte ve bu aktarılan ödeneklerin sadece belirlenen hizmetlerde kullanılması yasal bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır.

İl özel idareleri, 5302 sayılı Kanun ile kendilerine tanımlanmış ve yukarıda belirtilen görev ve sorumlulukları yerine getirebilmek amacıyla farklı yasal düzenlemelerle belirlenen çeşitli gelir kaynaklarına sahiptir. Bu gelir kaynakları genel olarak üç grup altında sınıflandırılmaktadır; öz gelirler, idareler arası transferlerden sağlanan gelirler ve borçlanma yoluyla elde edilen gelirler.

İlk grup olan öz gelirler, il özel idarelerinin kendi faaliyetlerinden elde ettiği gelirleri ifade etmektedir. Bu gelirler, başta 5302 sayılı Kanun olmak üzere, çeşitli kanunlar¹¹⁸ kapsamında tanımlanmıştır. 5302 sayılı Kanuna göre, taşınır ve taşınmaz malların kira veya satış gelirleri, il genel meclisi tarafından belirlenen tarifeler uyarınca hizmet karşılığı tahsil edilen ücretler, faiz ve ceza gelirleri, girişim ve iştirak gelirleri ile diğer gelirler il özel idarelerinin öz gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Ayrıca burada, kanunlarda belirtilen vergi, resim, harç ve katılma paylarının da gelir kaynağı olduğu belirtilmiştir. 3194 sayılı Kanun'a göre alınan inşaat harcı ve yapı kullanım izni harcı, 3213 sayılı Kanun çerçevesinde taşocağı işletenlerden alınan izin ve ruhsat harçları ile il özel idaresi payı, 7336 sayılı Kanun uyarınca tomruk ve kereste satanlardan alınan pay, 167 sayılı Kanun'a göre kiraya verilen yeraltı ve kaynak sularının kira gelirleri, 3039 sayılı Kanun'a göre çeltik ekenlerden alınan ücretler ile para cezaları ve 3004 sayılı Kanun'a göre iskele, kayık ve sallardan alınan geçiş ücreti gibi gelirler bu gruba dâhildir.

118 3194 sayılı İmar Kanunu, 3213 sayılı Maden Kanunu, 7336 sayılı Devlet Orman İşletmeleri Kanunu, 167 sayılı Yer Altı Suları Kanunu, 3039 sayılı Çeltik Ekimi Kanunu ve 3004 sayılı İskelelerin İdaresi Kanunu.

İkinci gelir grubu, idareler arası transferlerden elde edilen gelirlerdir. 5302 sayılı Kanun ve 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun bu gelirlerin dayanağını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, il özel idarelerinin genel ve özel bütçeli idarelerden aldığı transfer ödemeleri, özel kişi ve kurumlardan alınan bağışlar ile genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan paylar transfer gelirleri arasında yer almaktadır. Söz konusu gelirlerin büyük bir çoğunluğu, il özel idarelerinin merkezi yönetimden sağladığı destekleri ifade etmektedir.

Üçüncü grup ise borçlanma gelirleridir. Bu gelirler, 5302 sayılı Kanun ile düzenlenmiş olup, il özel idarelerinin üstlendikleri görev ve hizmetlerin gerektirdiği mali kaynak ihtiyacını karşılamayı amaçlamaktadır. Kanun, il özel idarelerine borçlanma yapma ve tahvil ihraç etme yetkisi tanımıştır. Ancak bu yetkinin kullanımı, belirli usul ve esaslara tabidir. İl özel idareleri, borçlanma yoluyla elde ettikleri gelirleri genellikle altyapı projeleri, kalkınma yatırımları ve diğer kamu hizmetlerinin finansmanında kullanmaktadır.

Yukarıda belirtilen şekilde sınıflandırılan gelir kaynakları, il özel idarelerinin mali yapısını çeşitlendirmekte ve görevlerini yerine getirme kapasitesini artırmaktadır. Öz gelirler, idareler arası transferler ve borçlanma gelirleri, il özel idarelerinin farklı finansman ihtiyaçlarına yanıt verebilecek şekilde tasarlanmıştır.

1.2. Belediyelerin Gelir Kaynakları

Belediyelerin görev ve sorumlulukları 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda sayılmıştır. Buna göre, belediyelerin görev ve sorumlulukları, mahalli müşterek ihtiyaçların karşılanması amacıyla geniş bir yelpazeye yayılmakta ve yerel yönetimlerin temel işlevlerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, belediyeler imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel altyapı hizmetlerinin yanı sıra coğrafi ve kent bilgi sistemleri, çevre sağlığı, temizlik ve katı atık yönetimi gibi modern kentleşmenin gerektirdiği hizmetleri yerine getirmektedir. Zabıta ve itfaiye gibi güvenlik ve acil durum müdahalelerinden, şehir içi trafik düzenlemelerine ve defin ile mezarlık hizmetlerine kadar pek çok alanda faaliyet gösteren belediyeler, aynı zamanda ağaçlandırma, park ve yeşil alan düzenlemeleriyle de şehirlerin estetik ve ekolojik değerlerini korumaktadır.

Belediyelerin sosyal hizmet alanındaki sorumlulukları arasında, kültür ve sanat etkinliklerinin düzenlenmesi, turizm ve tanıtım faaliyetleri, gençlik ve spor hizmetlerinin geliştirilmesi, orta ve yükseköğrenim öğrencileri için yurt hizmetleri sağlanması yer almaktadır. Ayrıca, meslek ve beceri kazandırma kursları düzenlemek, nikah hizmetlerini yürütmek ve ekonomik kalkınmayı desteklemek gibi çeşitli hizmetler sunulmaktadır. Nüfusu 100.000'in

üzzerindeki belediyeler ile büyükşehir belediyelerine, kadınlar ve çocuklar için konukerleri açma zorunluluğu getirilmiş; diğer belediyeler ise mali durum ve önceliklere göre bu hizmetleri sunma imkanına sahip kılınmıştır.

Ayrıca belediyeler, merkezi idareye ait okul binalarının yapımı ve onarımı ile araç, gereç ve malzeme temini gibi eğitim hizmetlerine katkıda bulunabilir. Sağlık tesisleri açma ve işletme yetkisi de bulunan belediyeler, mabetlerin ve tarihî, kültürel mirasın korunması ve onarımı gibi alanlarda faaliyet gösterebilmektedir. Ayrıca, cemevlerinin yapım, bakım ve onarımı da belediyelerin sorumlulukları arasında yer alabilmektedir. Sporun teşvik edilmesi amacıyla gençlere spor malzemesi sağlama, amatör spor kulüplerine destek verme ve başarı gösteren sporcuları ödüllendirme gibi çeşitli faaliyetler de belediyeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Gıda bankacılığı hizmeti ise belediyelerin sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyen bir başka sorumluluk alanıdır. Belediyelerin hizmet alanı temel olarak belediye sınırlarını kapsamakla birlikte, belediye meclisinin kararıyla mücavir alanlara da hizmet götürülmesi mümkün kılınmıştır.

Belediyeler de il özel idareleri gibi, 5393 sayılı Kanun ile kendilerine tanımlanmış ve yukarıda sayılan görev ve sorumlulukları yerine getirebilmek amacıyla çeşitli gelir kaynaklarıyla desteklenmiş ve bu kaynaklar yasal düzenlemelerle çerçevlendirilmiştir. Belediye gelirlerini, genel olarak üç ana grup altında sınıflandırmak mümkündür; öz gelirler, idareler arası transferlerden sağlanan gelirler ve borçlanma yoluyla elde edilen gelirler. Öz gelirler, belediyelerin kendi faaliyetlerinden sağladığı mali kaynakları ifade ederken; idareler arası transferler ise merkezi yönetimden belediyelere aktarılan mali destekleri kapsamaktadır. Borçlanma gelirleri ise belediyelerin uzun vadeli yatırımlar ve diğer mali ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kredi kullanımı, tahvil ihracı veya diğer borçlanma araçları yoluyla elde ettiği kaynaklardır.

Belediyelerin öz gelir kaynakları, temel olarak 5393 sayılı Kanun, 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu çerçevesinde tanımlanmıştır. 5393 sayılı Kanuna göre, belediyelerin taşınır ve taşınmaz mallarından elde ettikleri kira veya satış gelirleri, belediye meclisi tarafından belirlenen tarifeler doğrultusunda hizmet karşılığı tahsil edilen ücretler, faiz ve ceza gelirleri, girişim ve iştirak gelirleri ile diğer gelirler öz gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, ilgili kanunlarda belirtilen vergi, resim, harç ve katılma payları da öz gelirler arasında yer almaktadır. İlgili kanunlardan birincisi olan 1319 sayılı Kanun kapsamında, bina, arsa ve araziler üzerinden alınan vergiler, belediyelerin öz gelirlerinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Ayrıca, ilgili kanunlardan ikincisi olan 2464 sayılı

Kanun uyarınca tahsil edilen vergiler, harçlar, harcamalara katılma payları, diğer paylar ve ücretler de belediyelerin mali kaynakları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda, 2464 sayılı Kanuna göre alınan vergiler; Çevre Temizlik Vergisi, İlan ve Reklam Vergisi, Eğlence Vergisi, Haberleşme Vergisi, Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi ile Yangın Sigortası Vergisi’dir. Aynı kanun çerçevesinde alınan harçlar arasında İşgal Harcı, Tatil Günlerinde Çalışma Harcı, Kaynak Suları Harcı, Tellallık Harcı, Hayvan Kesimi, Muayene ve Denetleme Harcı, Ölçü ve Tartı Aletleri Muayene Harcı, Bina İnşaat Harcı ve diğer harçlar yer almaktadır. Harcamalara katılma payları ise Yol Harcamalarına Katılma Payı, Kanalizasyon Harcamalarına Katılma Payı ve Su Tesisleri Harcamalarına Katılma Payı gibi kalemlerden oluşmaktadır. Diğer gelir payları ise Müze Giriş Ücretleri Payı ve Maden Payı olarak tanımlanmaktadır. Bu gelir kaynakları, belediyelerin mali bağımsızlığını güçlendiren ve hizmet sunum kapasitelerini artıran temel unsurlar arasında bulunmaktadır.

İkinci gelir grubu, belediyelerin idareler arası transferlerden elde ettiği mali kaynaklardan oluşmaktadır. Bu gelirler, 5393 sayılı Kanun ve 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun hükümleri çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu kapsamda, belediyelerin genel ve özel bütçeli idarelerden aldığı transfer ödemeleri, özel kişi ve kurumlardan sağlanan bağışlar ile genel bütçe vergi gelirlerinden kendilerine aktarılan paylar transfer gelirleri arasında yer almaktadır. Transfer gelirlerinin önemli bir bölümü, belediyelerin merkezi yönetimden sağladığı mali destekleri ifade etmektedir. Genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar, belediyelerin temel gelir kaynakları arasında yer almakta ve özellikle ekonomik kapasitesi sınırlı olan yerel yönetim birimlerinin hizmet sunum kapasitesini artırmaktadır. Bunun yanı sıra, merkezi yönetimden yapılan özel amaçlı transfer ödemeleri, belediyelerin belirli projeleri veya hizmet alanlarını finanse etmelerine olanak tanımaktadır. Bu gelirler, belediyelerin mali yapılarını desteklerken, kaynakların etkin bir şekilde yönetilmesi ve harcamaların şeffaf bir şekilde yapılması açısından merkezi yönetimle koordinasyonun önemini de ortaya koymaktadır.

Üçüncü gelir grubu, belediyelerin borçlanma yoluyla elde ettikleri mali kaynaklardan oluşmaktadır. Bu gelirler, 5393 sayılı Kanun kapsamında düzenlenmiş olup, belediyelerin üstlendikleri görev ve hizmetlerin gerektirdiği mali kaynak ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılması öngörülmüştür. Kanun, belediyelere belirli usul ve esaslara tabi olmak kaydıyla borçlanma yapma ve tahvil ihraç etme yetkisi tanımaktadır. Bu yetki, belediyelerin uzun vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Borçlanma yoluyla sağlanan gelirler,

genellikle altyapı projeleri, kalkınma yatırımları ve kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılmaktadır. Özellikle büyük ölçekli projelerde ve yüksek başlangıç maliyeti gerektiren yatırımlarda, borçlanma belediyeler için kritik bir finansman aracı olarak öne çıkmaktadır.

Genel olarak, belediyelerin mali kaynaklarını çeşitlendirme ve bu kaynakları etkili bir şekilde yönetme yeteneği hem kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak hem de yerel halkın yaşam standartlarını iyileştirmek açısından kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Mali kaynakların etkin yönetimi, yalnızca yerel ihtiyaçların karşılanmasını değil, aynı zamanda kamu kaynaklarının verimli ve hesap verebilir bir şekilde kullanılmasını da gerektirmektedir. Bu süreçte, öz gelirlerin artırılması, idareler arası transferlerin etkin ve adil bir şekilde yönetilmesi ve borçlanmanın dikkatli bir planlama çerçevesinde kullanılması, belediyelerin mali yapılarını güçlendiren ve kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğini destekleyen temel unsurlardır.

2. Yerel Yönetimlerin Giderleri

Yerel yönetimlerin kamu hizmetlerini etkin bir şekilde sunabilmeleri, yalnızca gelir kaynaklarının yeterliliği ile değil, aynı zamanda bu kaynakların verimli ve ihtiyaçlara uygun şekilde harcanmasıyla da doğrudan ilişkilidir. Yerel yönetimlerin gider kalemleri, üstlendikleri görev ve sorumlulukların kapsamına paralel olarak çeşitlilik göstermekte ve mali yapılarını şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Giderlerin niteliği, yerel yönetimlerin hizmet sundukları bölgenin ekonomik, sosyal ve çevresel koşulları ile doğrudan bağlantılı olup, aynı zamanda bu hizmetlerin sürdürülebilirliğini de belirlemektedir. Bu bölümde, yerel yönetimlerin gider yapıları ayrıntılı bir şekilde ele alınacak ve gider kalemlerinin çeşitliliği incelenecektir. İlk olarak il özel idarelerinin giderleri değerlendirilecek, ardından belediyelerin gider kalemleri üzerinde durulacaktır.

2.1. İl Özel İdarelerinin Giderleri

İl özel idarelerinin gider kalemleri, görev ve sorumluluk alanlarının genişliği ve çeşitliliği ile uyumlu olarak farklı alanları kapsamaktadır. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda sayılan bu giderler, il özel idarelerinin kurumsal yapılarını sürdürmeleri, yasal yükümlülüklerini yerine getirmeleri ve yerel halkın ihtiyaçlarına yanıt vermeleri amacıyla gerçekleştirilir. Bu kapsamda, il özel idarelerinin harcamaları temel olarak kurumsal ihtiyaçlar, hizmet sunumu ve toplumsal fayda sağlama ekseninde şekillenmektedir.

İl özel idareleri, binaları, tesisleri, araç ve malzemelerinin temini, yapımı, bakımı ve onarımı için çeşitli harcamalar yapmakla yükümlüdür. Personel

giderleri ise maaşlar, ödenekler, huzur hakkı, yolluklar, hizmet içi eğitim harcamaları ve diğer mali yükümlülüklerden oluşur. Ayrıca, her türlü altyapı yatırımı ve onarım çalışmalarına yönelik harcamalar, bu idarelerin mali yapısında önemli bir yer tutar. Vergi, resim, harç ve hizmet karşılığı alınacak diğer gelirlerin takip ve tahsili için yapılan giderler de kurumsal işleyişin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından önemlidir.

İl özel idareleri, köylere veya köy birliklerine yapacakları yardımlarla kırsal kalkınmaya destek olurken, kendi kuruluşlarına katıldıkları şirket, birlik ve kuruluşlara ait ortaklık payları ile üyelik aidatlarına yönelik harcamalar da gider kalemleri arasında yer almaktadır. Borçlanma giderleri, faiz ödemeleri ve sigorta masrafları gibi finansal yükümlülükler de il özel idarelerinin giderleri arasında önemli bir yer tutar.

Sosyal hizmetler kapsamında yoksul, muhtaç ve kimsesiz bireyler ile engelli vatandaşlara yönelik yardımlar, il özel idarelerinin toplumsal sorumluluklarını yerine getirdiği bir diğer önemli alandır. Hukuki süreçlere ilişkin dava takip ve icra giderleri ile avukatlık, danışmanlık ve denetim hizmetlerine yapılan ödemeler ise idarenin hukuki ve teknik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçekleştirilen harcamalar arasında yer alır.

Temsil, tören, ağırlama ve tanıtım giderleri, kamuoyuna yönelik yapılan çalışmalar ve sosyokültürel etkinlikler ile bilimsel projelere ayrılan kaynaklar, il özel idarelerinin toplumsal ve kültürel gelişime olan katkısını göstermektedir. Yurt içi ve yurt dışı ortak projeler ve iş birlikleri, modern yönetim anlayışının bir gereği olarak desteklenmektedir. Ayrıca, doğal afetlerle ilgili harcamalar ve kamuoyu araştırmaları gibi özel durumlara yönelik giderler de il özel idarelerinin giderleri arasında yer almaktadır. Ek olarak, kanunlarla verilen görevlerin ve hizmetlerin yürütülmesi için yapılan diğer harcamalar, bu idarelerin esneklik ve geniş kapsamlı görev anlayışını yansıtmaktadır.

Bu kapsamlı gider yapısı, il özel idarelerinin yalnızca kurumsal ve altyapısal ihtiyaçları karşılamadaki rolünü değil, aynı zamanda toplumsal refahın artırılması ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesi yönündeki sorumluluklarını da ortaya koymaktadır. İl özel idareleri, binalar, tesisler ve altyapıya yönelik harcamalarla fiziki mekanların sürdürülebilirliğini sağlarken; eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve kırsal kalkınmaya yönelik yatırımlarla bölgedeki ekonomik ve sosyal koşulların iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, toplumsal dezavantajlı gruplara yapılan sosyal yardımlar, yoksullukla mücadele ve sosyal adaletin güçlendirilmesi açısından önemli bir işlev üstlenmektedir.

Kültürel ve bilimsel etkinliklere yönelik giderler, il genelinde kültürel mirasın korunmasına, toplumsal bilincin artırılmasına ve yerel kimliğin geliştirilmesine hizmet etmektedir. Yurt içi ve yurt dışı iş birlikleri ile gerçekleştirilen projeler, il özel idarelerinin yalnızca yerel düzeyde değil, ulusal ve uluslararası arenada da kalkınmaya katkı sağladığını göstermektedir. Kamuoyu yoklamaları ve araştırma giderleri ise halkın ihtiyaç ve beklentilerinin daha iyi anlaşılmasını, böylece hizmetlerin daha hedef odaklı bir şekilde sunulmasını mümkün kılmaktadır.

Doğal afetlere yönelik harcamalar, kriz durumlarında hızlı müdahale kapasitesini artırırken; borçlanma, faiz ve sigorta giderleri gibi mali yükümlülükler, il özel idarelerinin finansal istikrarını sürdürmesine olanak tanımaktadır. Şirketler, birlikler ve diğer kuruluşlarla ortaklık paylarına yönelik yapılan harcamalar ise il özel idarelerinin ekonomik ve idari iş birliği mekanizmalarına katkısını güçlendirmektedir.

5302 sayılı Kanun ile hüküm altına alınmış bu geniş yelpazeli gider kalemleri, il özel idarelerinin yalnızca yasal yükümlülüklerini yerine getiren bir kamu organı olmanın ötesine geçerek, buldukları bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimine çok boyutlu katkılar sağladığını ortaya koymaktadır¹¹⁹. Bu bağlamda, il özel idareleri, toplumsal refahın artırılmasında ve yerel halkın yaşam standartlarının yükseltilmesinde önemli bir aktör olarak görev yapmakta; kaynaklarını stratejik bir şekilde yönlendirerek sürdürülebilir bir bölgesel kalkınma vizyonunun hayata geçirilmesine olanak sağlamaktadır.

2.2. Belediyelerin Giderleri

Belediyelerin gider kalemleri, üstlendikleri çeşitli görev ve sorumlulukları yerine getirebilmek için geniş bir kapsamda şekillenmiş ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda hüküm altına alınmıştır. Bu giderler, belediyelerin kurumsal işleyişlerini sürdürmeleri, altyapı ve üstyapı hizmetlerini sunmaları ve toplumsal ihtiyaçları karşılamaları için gerçekleştirilir. Belediyelerin gider yapısı hem yasal zorunluluklardan doğan harcamaları hem de sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetleri destekleyen ödemeleri içermektedir.

Belediyeler, binalarının, tesislerinin, araç ve malzemelerinin temini, yapımı, bakımı ve onarımı için çeşitli harcamalar yapmaktadır. Personel giderleri

119 Yerel yönetim harcamalarının sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisi hakkında detaylı bilgi için bkz: Selçuk İpek ve Mehmet Öksüz, "Mahalli İdare Harcamaları ve Sosyo-Ekonomik Gelişme İlişkisi: Türkiye Örneği", Nihat Falay, Pınar Feyzioğlu Akkoyunlu, Botan Berker, Fahri Aral (ed.), içinde *Demokrat Bir Bilim ve Siyaset İnsanı: Memdub Yaşa'ya Armağan* (155-173), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2023.

kapsamında maaşlar, ücretler, ödenekler, huzur hakkı, yolluklar ve hizmet içi eğitim gibi kalemler bulunmaktadır. Ayrıca, altyapı projeleri, onarım ve bakım çalışmaları gibi temel şehircilik hizmetleri de giderleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Vergi, harç ve hizmet bedellerinin tahsiline yönelik yapılan harcamalar ise belediyelerin mali işleyişini desteklemektedir.

Belediyelerin zabıta ve itfaiye hizmetleri, mezarlıkların tesisi ve bakımı gibi doğrudan toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik harcamaları da önemli gider kalemleri arasında yer alır. Ayrıca, belediyelerin ortak olduğu şirketlere, birliklere ve diğer kuruluşlara yönelik aidat ve ortaklık payları, borçlanma giderleri, faiz ödemeleri ve sigorta harcamaları gibi finansal yükümlülükler giderlerinin önemli bir bölümünü oluşturur.

Dar gelirlili, yoksul ve muhtaç bireyler ile engelli vatandaşlara yönelik sosyal hizmet ve yardımlar, belediyelerin toplumsal sorumluluklarının bir yansımasıdır. Hukuki süreçlere ilişkin dava takip ve icra giderleri ile temsil, tören, ağırlama ve tanıtım giderleri de kurumsal ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Avukatlık, danışmanlık ve denetim hizmetleri için yapılan ödemeler ise belediyelerin teknik ve hukuki destek ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Belediyeler, yurt içi ve yurt dışı kamu ve özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarıyla ortak projeler ve hizmetler gerçekleştirmek için kaynak ayırmaktadır. Sosyokültürel, sanatsal ve bilimsel etkinlikler için yapılan harcamalar, şehirlerin kültürel ve toplumsal gelişimine katkı sağlamaktadır. Kamuoyu yoklamaları ve araştırmaları gibi çalışmalar, halkın ihtiyaç ve beklentilerini anlamaya yönelik bir diğer önemli harcama kalemini oluşturur.

Şartlı bağışlarla ilgili harcamalar, imar düzenleme giderleri ve her türlü proje giderleri ise belediyelerin giderlerindeki diğer önemli kalemler arasında yer alır. Bunun yanı sıra, kanunlarla verilen görev ve hizmetlerin yerine getirilmesi için yapılan harcamalar, belediyelerin yasal çerçevede faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gereklidir.

5393 sayılı Kanun ile tanımlanan bu kapsamlı gider yapısı, belediyelerin yalnızca temel altyapı ve üstyapı hizmetlerini finanse etme sorumluluğunu değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel ihtiyaçlara yönelik projeleri hayata geçirme yükümlülüğünü de yansıtmaktadır. Altyapı harcamaları, şehirlerin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için fiziksel mekanların iyileştirilmesine katkı sağlarken; sosyal hizmetler ve yardımlar, toplumun dezavantajlı kesimlerine destek sunarak sosyal adaletin güçlendirilmesine hizmet etmektedir. Kültürel ve sanatsal etkinliklere ayrılan kaynaklar, kent sakinlerinin yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra, kentin kimliğini ve cazibesini korumaya yönelik önemli bir rol oynamaktadır. Bunun

yanında, belediyelerin imar düzenlemeleri, bilimsel projeler ve kamuoyu araştırmaları gibi alanlara yönlendirdiği kaynaklar, kent yönetiminde daha bilinçli ve stratejik kararlar alınmasına olanak tanımaktadır. Tüm bu harcamalar, belediyelerin yalnızca bir hizmet sağlayıcı değil, aynı zamanda yerel halkın yaşam standartlarını iyileştiren ve geleceğe dönük bir vizyon geliştiren birer sosyal ve ekonomik aktör olduklarını açıkça ortaya koymaktadır¹²⁰.

3. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısına İlişkin Göstergeler

Kamusal hizmetlerin etkin bir şekilde sunulması ve yerel kalkınmanın sağlanabilmesi açısından yerel yönetimlerin mali yapılarının güçlü ve sürdürülebilir bir düzeyde bulunması kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda, 2019-2023 dönemi için büyükşehir statüsüne sahip illerdeki yerel yönetimlerin vergi gelirleri ile vergi dışı gelirlerinin dağılımı ve bütçe gelirlerinin yıllar itibarıyla değişimi Ek 1’de; büyükşehir statüsüne sahip illerdeki yerel yönetimlerin personel giderleri, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarının dağılımı ile bütçe giderlerinin yıllar itibarıyla değişimi Ek 2’de; diğer illerdeki yerel yönetimlerin vergi gelirleri ile vergi dışı gelirlerinin dağılımı ve bütçe gelirlerinin yıllar itibarıyla değişimi Ek 3’te; diğer illerdeki yerel yönetimlerin personel giderleri, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarının dağılımı ile bütçe giderlerinin yıllar itibarıyla değişimi ise Ek 4’te ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

Ekonomik sınıflandırmaya göre bütçe gelirleri, Vergi Gelirleri, Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri, Alınan Bağış ve Yardımlar, Faizler, Paylar ve Cezalar, Sermaye Gelirleri ve Alacaklardan Tahsilatlar başlıkları altında gruplandırılmaktadır. Benzer şekilde, bütçe giderleri ise Personel Giderleri, Sosyal Güvenlik Kurumu Ödemeleri, Mal ve Hizmet Alımları, Faiz Harcamaları, Cari Transferler, Sermaye Giderleri, Sermaye Transferleri ve Borç Verme olmak üzere farklı kategorilere ayrılmaktadır. Bununla birlikte, ileriki bölümde yapılacak olan analizlerde kullanılacak değerlendirme çerçevesi, bu detaylı sınıflandırmalardan daha genel bir yapıya indirgenmiştir. Gelirler, Vergi Gelirleri ve Vergi Dışı Gelirler olmak üzere iki ana gruba ayrılırken, giderler ise Personel Giderleri, Yatırım Harcamaları ve Transfer Harcamaları şeklinde üç ana başlık altında ele alınacaktır. Bu bağlamda gerek büyükşehir statüsündeki illerin gerekse diğer illerin yerel yönetimlerinin mali yapıları incelenirken, bahsedilen sınıflandırmalar esas alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

120 Yerel yönetim harcamalarının sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisi hakkında detaylı bilgi için bkz: Selçuk İpek ve Mehmet Öksüz, “Mahalli İdare Harcamaları ve Sosyo-Ekonomik Gelişme ...”

Ek 1 - Ek 4’te yer alan bu veriler hem büyükşehir statüsündeki illerdeki hem de diğer illerdeki yerel yönetimlerin mali kapasitelerinin anlaşılması ve bu kapasitenin ekonomik, sosyal ve bölgesel dinamikler doğrultusunda nasıl şekillendiğinin ortaya konulması açısından önemli bir dayanak teşkil etmektedir. Söz konusu verilere, kamu maliyesi alanında Türkiye’nin en yetkin ve güvenilir kurumlarından biri olarak, kamu kesiminin bütçe gelir ve giderlerine ilişkin verileri düzenli ve ayrıntılı bir şekilde kayıt altına alan Hazine ve Maliye Bakanlığı’na bağlı Muhasebat Genel Müdürlüğü’nden ulaşılmıştır¹²¹.

Ek 1 - Ek 4’teki verilere dayanılarak, 2019-2023 döneminde hem büyükşehir statüsündeki illerde hem de diğer illerde yerel yönetim bütçe gelirleri ve giderlerinin nominal değerler açısından zamansal eğilimi değerlendirilecektir. Bu kapsamda, vergi gelirleri, vergi dışı gelirler ve toplam bütçe gelirleri ile personel giderleri, yatırım harcamaları, transfer harcamaları ve bütçe giderlerinde yıllık değişimler incelenerek, ilgili gelir ve gider kalemlerindeki büyüme eğilimleri ve dönemler arasındaki farklılıklar tespit edilecektir. Nominal verilere dayalı olarak gerçekleştirilecek bu değerlendirme sonucunda elde edilecek bulgular, yerel yönetimlerin gelir ve gider yönetiminde karşılaştıkları bölgesel farklılıkların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlarken, geleceğe yönelik mali stratejilerin geliştirilmesi için de önemli bir zemin oluşturacaktır.

3.1. Büyükşehir Statüsünde Bulunan İllerdeki Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı

Ek 1’de, büyükşehir statüsünde bulunan 30 ildeki yerel yönetimlerin 2019-2023 dönemine ait bütçe gelirlerine dair detaylı veriler sunulmaktadır. Bu veriler, büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimlerin mali yapılarında belirgin farklılıklar ve dinamikler olduğunu ortaya koymaktadır. İlk olarak vergi gelirleri açısından bakıldığında, büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimlerin toplam gelirler içindeki paylarının oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Örneğin, 2023 yılında İstanbul’da toplam gelirlerin yalnızca %11’i, Ankara’da %6’sı ve İzmir’de %8’i vergi gelirlerinden oluşmuştur. Vergi gelirlerinde nominal artışlar kaydedilmiş olsa da bu artışların toplam gelir içindeki payını artırma konusunda yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. İstanbul, 2019 yılında 5,46 milyar TL olan vergi gelirlerini 2023’te 22,09 milyar TL’ye; Ankara, 2019 yılında 1,28 milyar TL olan vergi gelirlerini 2023’te 4,22 milyar TL’ye ve İzmir, 2019 yılında 1,15 milyar TL olan vergi gelirlerini

121 Muhasebat Genel Müdürlüğü, *İller İtibarıyla Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri*, (<https://muhasebat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-mahalli-yonetim-butce-istatistikleri-2006-2018>), Erişim Tarihi: 10.07.2024

2023'te 4,59 milyar TL'ye yükseltmiştir. Buna karşın, daha az gelişmiş olan illerdeki vergi gelirleri çok daha düşük gerçekleşmiştir. Erzurum, 2019 yılında 57 milyon TL olan vergi gelirlerini 2023'te 223 milyon TL'ye; Van, 2019 yılında 49 milyon TL olan vergi gelirlerini 2023'te 315 milyon TL'ye ve Mardin, 2019 yılında 45 milyon TL olan vergi gelirlerini 2023'te 225 milyon TL'ye yükseltmiştir. Bu durum, gelişmiş büyükşehirlerdeki ekonomik aktivitelerin yoğunluğunun vergi gelirlerine katkısını gösterirken; Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi bölgelerdeki sınırlı ekonomik faaliyetlerin vergi gelirleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

İkinci olarak Ek I'de vergi dışı gelirlere bakıldığında, bu gelirlerin ise büyükşehir statüsündeki yerel yönetimlerin bütçe gelirlerinde baskın bir yer tuttuğu görülmektedir. İstanbul, Ankara ve İzmir'de bu gelirlerin toplam bütçe içindeki payı sırasıyla %89, %94 ve %92 olarak kaydedilmiştir. Merkezi bütçeden aktarılan kaynaklar, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri gibi vergi dışı kalemler, bu illerde büyümenin temel itici gücü olarak öne çıkmıştır. Özellikle merkezi bütçeden yapılan transferler, büyükşehirlerin mali sürdürülebilirliğini sağlarken; vergi gelirlerine olan bağımlılığın düşük seviyelerde kalmasına neden olmuştur. Erzurum, Van ve Mardin gibi daha az gelişmiş illerde ise vergi dışı gelirlerin toplam gelirlerdeki payı daha da yüksek seviyelere ulaşmış, bu durum merkezi bütçe transferlerine olan bağımlılığı daha belirgin hale getirmiştir.

Son olarak Ek I'deki toplam bütçe gelirleri açısından değerlendirildiğinde, büyükşehir statüsündeki iller arasında belirgin eşitsizlikler olduğu dikkat çekmektedir. İstanbul, 2023 yılında 209,3 milyar TL'lik bütçe geliri ile lider konumdayken, Ankara ve İzmir sırasıyla 68,1 milyar TL ve 55,4 milyar TL'lik gelir seviyelerine ulaşmıştır. Buna karşın, Erzurum, Van ve Mardin gibi illerde bu rakamlar oldukça düşük düzeylerde kalmış; sırasıyla 7,9 milyar TL, 7,1 milyar TL ve 4,9 milyar TL olarak kaydedilmiştir. Bu farklılıklar, ekonomik gelişmişlik düzeyi, nüfus yoğunluğu ve yerel yönetimlerin gelir yaratma kapasitesindeki eşitsizliklerle açıklanabilmektedir. Gelişmiş illerin vergi ve vergi dışı gelirlerden elde ettiği yüksek gelirler, toplam bütçe gelirlerini yukarı çekerken; daha az gelişmiş iller, büyük ölçüde vergi dışı gelirlere bağımlı bir yapı sergilemektedir.

Ayrıca, pandeminin gelirler üzerindeki etkileri ise 2020 yılında belirgin bir şekilde hissedilmiştir. COVID-19 kaynaklı ekonomik durgunluk, özellikle vergi gelirlerini sınırlamış; buna karşın merkezi bütçe transferlerinin artırılmasıyla bütçe gelirlerinde denge sağlanmaya çalışılmıştır. Ek I'de görüldüğü üzere, Antalya gibi turizme dayalı ekonomiye sahip bir ilde yerel yönetimlerin vergi gelirleri yalnızca %4,8 oranında artarken, toplam

bütçe gelirleri %6,8 oranında artış göstermiştir. Bu durum, pandeminin etkisiyle yerel yönetimlerin vergi dışı gelir kaynaklarına daha fazla bağımlı hale geldiğini ve merkezden gelen transferlerin destekleyici rolünün önem kazandığını ortaya koymaktadır.

Büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimler arasında bütçe gelirleri açısından gözlemlenen belirgin farklılıklar, bölgesel dengesizliklerin sürdüğüne ve bu durumun yerel yönetimlerin mali yapılarında derin etkiler yarattığına işaret etmektedir. Özellikle ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı gelişmiş illerdeki bütçe gelirlerinin yüksek seviyeleri, az gelişmiş illerdeki mali kapasite yetersizlikleriyle çarpıcı bir tezat oluşturmaktadır. Bu eşitsizlik, yerel yönetimlerin hizmet sunma kapasitelerini sınırlamakta ve bölgeler arası kalkınma farklarını derinleştirmektedir. Bu nedenle, gelir farklılıklarının azaltılması ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik politika araçlarının yeniden ele alınması gerekmektedir. Bu anlamda ilk olarak, merkezi bütçe transferlerinin dağılımında, bölgeler arasındaki ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik az gelişmiş illerin daha fazla merkezi bütçe transferi almasını sağlamakla birlikte, bu transferlerin ekonomik kalkınmayı ve yerel gelir kaynaklarını artırıcı bir şekilde kullanılmasını hedefleyen bir düzenleme yapılması gerekmektedir. Böylece, kısa vadede mali kaynakların genişletilmesi sağlanırken, uzun vadede ekonomik dengenin sağlanması mümkün hale gelebilir. Bunun yanı sıra ikinci olarak da az gelişmiş illerde vergi tabanının genişletilmesini hedefleyen teşvik mekanizmalarının oluşturulması gerektiği görülmektedir. Bu mekanizmalar, yerel ekonomik faaliyetleri artırarak, yerel yönetimlerin bağımsız gelir kaynaklarını genişletmesine olanak tanıyabilir. Böylece, yerel yönetimlerin mali yerleşme düzeyinin artırılması ve bölgesel dengesizliklerin uzun vadede azaltılması mümkün olacaktır¹²².

Bütçe gelirleri bu şekilde görünürken, Ek 2’de, büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimlerin 2019-2023 dönemi bütçe giderlerine ilişkin detaylı veriler sunulmaktadır. Bu veriler, büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimlerin bütçe harcama kalıplarını, harcamaların bileşenlerini ve bu harcama dinamiklerinin iller arasında nasıl farklılaştığını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Harcama kalemlerinin dağılımı, illerdeki yerel yönetimlerin hizmet sunma kapasitesi ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının temel göstergeleri arasında yer almaktadır. İlk olarak personel giderleri açısından bakıldığında, büyükşehir statüsündeki iller arasında dikkat çekici farklılıklar olduğu görülmektedir. 2023 yılı itibarıyla, İstanbul’un yerel

122 Mehmet Öksüz ve Murat Aydın, “Mali Yerleşmenin Kentsel Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2021, s. 319.

yönetimleri 17 milyar TL ile personel giderlerinde en yüksek harcamayı gerçekleştirmiştir. Nüfus yoğunluğu ve geniş hizmet ağı bu harcamanın temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Buna karşın, Erzurum ve Van gibi daha küçük ve ekonomik olarak sınırlı illerde bu giderler sırasıyla 712 milyon TL ve 927 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu farklılık, illerin nüfus büyüklüğü ve kamu hizmeti sunumundaki kapsamlarının doğrudan bir yansımasıdır.

İkinci olarak Ek 2'deki yatırım harcamaları, büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimlerin bütçe giderleri arasında en hızlı büyüyen kalem olarak dikkat çekmektedir. 2023 yılında İstanbul, 83,6 milyar TL'lik yatırım harcamasıyla bu alandaki liderliğini sürdürmüştür. Bu durum, İstanbul'un büyük ölçekli altyapı projelerine ve geniş hizmet ağına yapılan yatırımları yansıtmaktadır. Ankara ve İzmir'de yatırım harcamaları sırasıyla 21,5 milyar TL ve 16,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Ancak, Mardin'de yatırım harcamalarının yalnızca 1,3 milyar TL seviyesinde kalması, bölgeler arasında altyapı yatırımlarına ayrılan kaynaklardaki dengesizlikleri göstermektedir. Erzurum ve Van gibi diğer illerde de yatırım harcamaları toplam bütçenin önemli bir kısmını oluştursa da nominal düzeyde bu harcamalar oldukça sınırlı kalmaktadır. Örneğin, Erzurum'da 2023 yılı itibarıyla toplam yatırım harcamaları 4,2 milyar TL iken, Van'da bu harcamalar 2,4 milyar TL düzeyindedir.

Üçüncü olarak Ek 2'deki transfer harcamaları ise büyükşehir statüsündeki iller arasında farklılık gösteren bir diğer bütçe kalemidir. 2023 yılında İstanbul, 26,4 milyar TL'lik transfer harcaması ile bu kategoride en yüksek harcamayı gerçekleştirmiştir. Bu harcamalar, büyük ölçekli sosyal programları ve mali transfer mekanizmalarını içermektedir. Buna karşın, Mardin'de transfer harcamaları yalnızca 550 milyon TL olarak kaydedilmiştir. Van ve Erzurum gibi illerde de transfer harcamalarının sınırlı düzeyde kaldığı, sırasıyla 568 milyon TL ve 832 milyon TL olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum, illerin ekonomik kapasitesi ve sosyal harcama politikalarındaki farklılıkları yansıtmaktadır.

Son olarak da Ek 2'de görünen bütçe giderleri genel olarak değerlendirildiğinde, büyükşehir statüsündeki iller arasında hem toplam harcamalar hem de harcama kalemlerinin dağılımı açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. 2023 yılında İstanbul'un toplam bütçe giderleri 243 milyar TL'ye ulaşarak bu alanda en yüksek harcamayı gerçekleştirmiştir. Ankara ve İzmir sırasıyla 69,6 milyar TL ve 61,6 milyar TL ile İstanbul'u takip ederken, Erzurum, Van ve Mardin gibi illerde toplam giderler sırasıyla 9,9 milyar TL, 8,8 milyar TL ve 5,6 milyar TL seviyelerinde kalmıştır. Bu

durum, büyükşehir statüsündeki iller arasındaki ekonomik ve mali kapasite farklarını açıkça göstermektedir.

Ayrıca, bilindiği gibi pandemi döneminde, yerel yönetimlerin sağlık, sosyal yardım ve hijyen hizmetlerine yönelik harcamaları önemli ölçüde artmıştır. Ek 2’de yer alan veriler, 2020 yılında büyükşehir statüsündeki illerde transfer harcamalarının nispeten düşük bir büyüme gösterdiğini, ancak yatırım harcamalarının pandemi koşulları nedeniyle ertelendiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Ankara’da 2020 yılında toplam giderler sadece %0,9 artışla 13,03 milyar TL seviyesinde kalmıştır. 2021 sonrasında, pandemi etkilerinin azalmasıyla birlikte, yatırım harcamaları hızla artış göstermiştir. İstanbul’da yatırım harcamaları, 2019 yılında 14,3 milyar TL iken, 2023 yılında 83,6 milyar TL’ye ulaşmış ve toplam giderlerin %34,4’ünü oluşturmuştur. Benzer şekilde, İzmir’de 2019’da 3,3 milyar TL olan yatırım harcamaları, 2023’te 16,3 milyar TL’ye ulaşmıştır.

Ek 2’deki veriler, bütçe giderleri açısından büyükşehir statüsündeki iller arasında belirgin bölgesel farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Harcama kalemleri arasındaki bu dengesizlikler, yerel yönetimlerin kamu hizmetlerini sunma kapasitelerini ve bölgesel kalkınmayı doğrudan etkilemektedir. Personel giderleri, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarının iller arası dağılımındaki eşitsizlikler, bölgesel dengesizliklerin daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, bütçe harcamalarının daha dengeli bir şekilde planlanması ve kaynakların bölgesel kalkınmayı destekleyecek şekilde tahsis edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Özetle, Ek 1 ve Ek 2 birlikte incelendiğinde, 2019-2023 döneminin, büyükşehir statüsündeki illerin yerel yönetim mali yapılarında hızlı bir büyüme dönemi olduğu görülmektedir. Bu süreçte, toplam gelir ve giderler önemli ölçüde artmış, ancak iller arasında gelir ve harcama farklılıkları dikkat çekmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi ekonomik olarak güçlü iller, toplam gelir ve gider büyüklüklerinde öne çıkarken, Erzurum, Van ve Mardin gibi iller düşük seviyelerde kalmıştır. Gelirlerde, vergi dışı gelirlerin baskın olduğu, vergi gelirlerinin ise sınırlı kaldığı görülmüştür. Pandemi, yerel yönetimlerin gelirlerini olumsuz etkilerken, merkezi bütçe transferleri sayesinde toplam gelirler korunmuştur. Giderlerde ise yatırım harcamalarının 2021 sonrası hızla artması, özellikle altyapı projelerine ayrılan kaynakların genişlediğini göstermektedir. Ancak bu artış, daha az gelişmiş bölgelerde sınırlı düzeyde kalmıştır. Bölgesel farklılıklar, büyükşehir statüsündeki illerin mali yapılarında önemli eşitsizlikler yaratmıştır. Bu durum, yerel yönetimlerin mali yerelleşme düzeyini artırmak ve altyapı yatırımlarını daha dengeli bir şekilde dağıtmak için yeni politikalar geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.2. Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı

Ek 3'te, diğer (büyükşehir statüsünde olmayan) 51 ildeki yerel yönetimlerin 2019-2023 dönemi bütçe gelirlerine dair veriler sunulmaktadır. Bu veriler, söz konusu illerde yerel yönetimlerin mali yapılarını, gelir kaynaklarının dağılımını ve yıllar itibarıyla gelirlerdeki değişimleri detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca, iller arasındaki mali kapasite farklılıklarını ve bu farklılıkların yerel yönetimlerin hizmet sunma kapasitelerine etkisini de gözler önüne sermektedir. İlk olarak vergi gelirleri açısından bakıldığında, büyükşehir statüsünde olmayan illerdeki yerel yönetimlerin gelirlerinin büyük ölçüde sınırlı kaldığı görülmektedir. Örneğin, 2023 yılında Afyonkarahisar'ın toplam bütçe gelirlerinin yalnızca %4,4'ü, Şırnak'ın %1'den azı ve Çanakkale'nin %7'si vergi gelirlerinden oluşmuştur. Bayburt gibi daha küçük illerde de bu oran %2,2 gibi oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Bu durum, illerdeki yerel yönetimlerin vergi toplama kapasitelerinin sınırlı olduğunu ve yerel yönetimlerin mali yerelleşme düzeylerini artırma konusunda ciddi zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Vergi gelirlerinin bu denli düşük olması, yerel yönetimlerin mali yerelleşme düzeyinin sınırlı olduğunu ve bu durumun, özellikle nüfus ve ekonomik faaliyet düzeyi düşük illerde daha da belirgin hale geldiğini ortaya koymaktadır.

İkinci olarak Ek 3'teki vergi dışı gelirler ise büyükşehir statüsünde olmayan illerdeki yerel yönetimlerin bütçe gelirlerinde ana kaynak olarak dikkat çekmektedir. Örneğin, Şırnak'ta 2023 yılında toplam bütçe gelirlerinin %99'undan fazlası vergi dışı kaynaklardan sağlanmıştır. Çanakkale gibi görece daha ekonomik olarak gelişmiş illerde dahi bu oran %93 civarındadır. Tunceli'de toplam bütçe gelirlerinin %98,6'sı, Bayburt'ta ise %97,8'i vergi dışı kaynaklardan elde edilmiştir. Vergi dışı gelirlerin ağırlıklı olarak merkezi bütçe transferler ile teşebbüs ve mülkiyet gelirlerinden oluştuğu, bu nedenle illerin ekonomik kapasiteleri ve nüfus büyüklüklerinin bu gelir kalemlerinin dağılımında belirleyici olduğu görülmektedir. Merkezi transferlere olan bu yüksek bağımlılık, yerel yönetimlerin mali yerelleşme düzeylerini düşürmekte ve kendi kaynaklarını yaratma kapasitelerini sınırlamaktadır.

Son olarak Ek 3'teki toplam bütçe gelirleri açısından değerlendirildiğinde, büyükşehir statüsünde olmayan iller arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. 2023 yılında en yüksek bütçe gelirin sahip iller Şırnak (7,64 milyar TL), Afyonkarahisar (7,2 milyar TL), Çanakkale (6,04 milyar TL), Tokat (5,4 milyar TL) ve Sivas (5,19 milyar TL) olarak sıralanmaktadır. Buna karşın, Bayburt, Ardahan ve Tunceli gibi illerde toplam bütçe gelirleri sırasıyla 748 milyon TL, 781 milyon TL ve 1,45 milyar TL seviyelerinde kalmıştır. Bu farklılıklar, illerin nüfus büyüklüğü, ekonomik faaliyet düzeyi

ve coğrafi özellikleri ile yakından ilişkilidir. Toplam gelirlerdeki bu eşitsizlik, iller arasındaki kalkınma farklarını ve yerel yönetimlerin hizmet sunma kapasitelerindeki dengesizlikleri açıkça ortaya koymaktadır.

Ayrıca, pandeminin etkisi 2020 yılında büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimleri olduğu gibi diğer illerdeki yerel yönetimlerin bütçe gelirlerinde de önemli değişikliklere yol açmıştır. COVID-19 kaynaklı ekonomik yavaşlama, özellikle vergi gelirlerini sınırlamış ve bu durum, merkezi bütçe transferlerine olan bağımlılığı daha da artırmıştır. Ek 3’e bakıldığında, birçok ilde 2022 ve 2023 yıllarında vergi gelirlerinde artışlar görülse de bu artışlar toplam bütçe gelirlerindeki artış oranından düşük seviyelerde kaldığı anlaşılmaktadır. Şırnak gibi illerde toplam gelirler pandemi sonrası hızla artarken, vergi gelirlerinin payı düşük seviyelerde kalmaya devam etmiştir. Bu durum, pandemi döneminde merkezi bütçe transferlerinin artırıldığını ve yerel yönetimlerin mali yapılarını bu desteklerle sürdürdüğünü göstermektedir.

Ek 3’teki veriler, büyükşehir statüsünde olmayan illerdeki yerel yönetimlerin mali yapılarında vergi dışı gelirlerin belirgin bir ağırlığa sahip olduğunu ve toplam bütçe gelirlerindeki artışların büyük ölçüde vergi dışı gelirlerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. İller arasındaki mali farklılıklar, bölgesel dengesizliklerin derinleşmesine neden olurken; yerel yönetimlerin mali yerelleşme düzeylerini artırmaya yönelik politika geliştirme ihtiyacını açık bir şekilde göstermektedir. Bu bağlamda, büyükşehir statüsündeki iller için önerilen yaklaşımların, büyükşehir statüsünde olmayan illerdeki yerel yönetimlerde de geçerli olduğu değerlendirilmektedir.

Ek 4’te, büyükşehir statüsünde olmayan illerdeki yerel yönetimlerin 2019-2023 dönemine ait bütçe giderleri ayrıntılı bir şekilde sunulmaktadır. Bu veriler, söz konusu illerdeki yerel yönetimlerin harcama dinamiklerini, bütçe kalemleri arasındaki farklılıkları ve iller arasındaki mali dengesizlikleri gözler önüne sermektedir. Harcama kalemleri, özellikle personel giderleri, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olmak üzere farklı kategorilerde ele alınmakta, toplam bütçe giderlerinin bu bileşenler üzerinden analiz edilmesi mümkün hale gelmektedir. İlk olarak personel giderleri açısından değerlendirildiğinde, 2019 yılında yaklaşık 6,2 milyar TL olan bu kalemin, 2023 yılı itibarıyla 23,9 milyar TL’ye ulaştığı görülmektedir. Bu artış, enflasyonist baskılar, kamu maaşlarındaki artışlar ve kamu personel sayısındaki değişimlerle ilişkilendirilebilir. Personel giderlerinin toplam bütçe içerisindeki payının sürekli artış göstermesi, yerel yönetim bütçeleri üzerindeki mali yükün arttığını göstermektedir. 2023 yılında en yüksek personel giderine sahip iller arasında Şırnak, Çanakkale ve Afyonkarahisar

öne çıkarken; Bayburt, Ardahan ve Gümüşhane gibi illerde bu giderler oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Örneğin, Şırnak'ın personel giderleri toplam bütçesinin önemli bir kısmını oluştururken, Bayburt'ta bu kalem, toplam bütçe harcamalarının küçük bir parçasını temsil etmektedir. Bu farklılıklar, illerin nüfus büyüklüğü ve kamu hizmeti sunma kapasiteleri ile ilişkilendirilebilir.

İkinci olarak Ek 4'teki yatırım harcamaları, 2019-2023 döneminde bütçe kalemleri arasında en yüksek artışı sergileyen kategori olmuştur. 2019 yılında yaklaşık 9 milyar TL olan yatırım harcamaları, 2023 yılı itibarıyla 59,3 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu artış, yerel yönetimlerin altyapı projeleri ve kalkınma odaklı yatırımlara öncelik verdiğini göstermektedir. Yatırım harcamaları açısından en yüksek bütçeye sahip iller Şırnak, Afyonkarahisar ve Tokat olurken, Bayburt, Ardahan ve Tunceli gibi iller sınırlı yatırım harcamalarıyla dikkat çekmektedir. Örneğin, 2023 yılında Şırnak'ın yatırım harcamaları, toplam bütçe giderlerinin büyük bir kısmını oluştururken, Bayburt ve Ardahan'da bu harcamalar oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durum, nüfus yoğunluğu ve ekonomik kalkınma düzeylerinin yatırım harcamalarına doğrudan etkisini ortaya koymaktadır.

Üçüncü olarak Ek 4'teki transfer harcamaları açısından bakıldığında, bu kalemin büyüme hızının diğer harcama kategorilerine kıyasla daha sınırlı olduğu görülmektedir. 2019 yılında yaklaşık 2,2 milyar TL seviyesinde olan transfer harcamaları, 2023 yılında 8,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Transfer harcamalarının dağılımı incelendiğinde, Şırnak ve Çanakkale gibi illerde bu harcamaların bütçede daha fazla yer tuttuğu, buna karşın Bayburt, Ardahan ve Gümüşhane gibi illerde transfer harcamalarının oldukça düşük seviyelerde kaldığı dikkat çekmektedir. Şırnak, 2023 yılında transfer harcamalarında da lider konumdayken, Tunceli ve Bayburt'ta bu harcamalar oldukça sınırlı düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu farklılıklar, illerin sosyal destek politikaları ve yerel ekonomik faaliyetlerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Son olarak Ek 4'teki bütçe giderleri genel olarak değerlendirildiğinde, büyükşehir statüsünde olmayan illerde toplam bütçe giderlerinde 2019-2023 döneminde belirgin bir genişleme olduğu görülmektedir. 2019 yılında 30,3 milyar TL olan toplam bütçe giderleri, 2023 yılında 171 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu artışın itici gücünün büyük ölçüde yatırım harcamaları olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, personel giderleri ve transfer harcamalarının da bu büyümeye önemli katkılar sağladığı görülmektedir. 2023 yılında bütçe giderleri açısından en yüksek harcamayı gerçekleştiren iller arasında Şırnak, Afyonkarahisar ve Çanakkale yer alırken, Bayburt, Ardahan ve Tunceli bütçe giderlerinin en düşük olduğu iller olarak dikkat

çekmektedir. Bu durum, iller arasındaki nüfus büyüklüğü, ekonomik faaliyet düzeyi ve coğrafi özellikler gibi faktörlerin bütçe harcamalarına etkisini ortaya koymaktadır. Şırnak, toplam bütçe giderlerinin %7,5’ini tek başına karşılayarak lider konumdayken, Bayburt’un toplam bütçe giderlerindeki payı %1’in altındadır.

Ek 4’te yer alan veriler, büyükşehir statüsünde olmayan iller arasındaki bütçe giderlerinde ciddi dengesizlikler bulunduğunu göstermektedir. Personel giderlerinden yatırım harcamalarına kadar farklı kategorilerde gözlemlenen bu farklılıklar, illerin mali kapasitelerinin çeşitliliğini ve yerel yönetimlerin hizmet sunma düzeylerindeki eşitsizlikleri ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bütçe kaynaklarının daha dengeli bir şekilde tahsis edilmesine ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik politikalara ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir.

2019-2023 dönemine ait Ek 3 ve Ek 4 tabloları, büyükşehir statüsünde olmayan illerdeki yerel yönetimlerin gelir ve gider dengelerinde önemli değişimler yaşandığını göstermektedir. Gelirlerin büyük ölçüde merkezi hükümet transferlerine dayanması, yerel yönetimlerin mali yerleşme düzeyinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Giderlerde ise yatırım harcamaları başta olmak üzere tüm kategorilerde hızlı bir artış yaşanmış, bütçe büyüklükleri özellikle 2022 ve 2023 yıllarında belirgin şekilde genişlemiştir. İller arasında gelir ve gider dağılımında büyük farklılıklar gözlenirken, Şırnak, Çanakkale ve Tokat gibi iller en yüksek bütçe büyüklüklerine ulaşmış, Bayburt, Ardahan ve Tunceli ise mali büyüklük açısından alt sıralarda yer almıştır. Bu durum, yerel yönetimlerin gelir kaynaklarını çeşitlendirme ve harcamalarını daha etkin yönetme ihtiyacını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimlerin mali yapılarının güçlendirilmesine yönelik daha önce sunulan önerilerin, büyükşehir statüsünde olmayan illerdeki yerel yönetimlerin mali yapılarının güçlendirilmesi açısından da geçerli olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla, benzer yaklaşımların büyükşehir statüsünde olmayan iller için de uygulanabilir olduğu düşünülmektedir.

Yerel Yönetimlerde Mali Etkinlik Ölçümü

Yerel yönetimlerin, basit bir şekilde, kamu hizmetlerinin toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde sunulması olarak ifade edilebilecek temel görevini yerine getirebilmesi, büyük ölçüde mali kaynakların etkin ve verimli yönetimine bağlıdır. Kamu kaynaklarının sınırlı olduğu bir ortamda, yerel yönetimlerin bu kaynakları optimum şekilde kullanması hem vatandaşların beklentilerini karşılamak hem de kamu yararını gözetmek açısından kritik bir öneme sahiptir. Mali kaynakların doğru yönetimi, sadece hizmetlerin kesintisiz sunulmasını değil, aynı zamanda hizmet süreçlerinin hesap verebilirlik ilkesine uygun şekilde yürütülmesini de sağlar. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin mali etkinliklerinin ölçülmesi, sadece mevcut durumun analiz edilmesiyle sınırlı bir faaliyet değildir. Bununla birlikte bu analizler, yerel yönetimlerin güçlü ve zayıf yönlerini tespit ederek, kaynak kullanımını optimize etmek ve hizmet sunumunda daha yüksek bir performans elde etmek için stratejik bir rehber niteliği taşır. Mali etkinlik ölçümleri, aynı zamanda yerel yönetimlerin performansını ulusal ve uluslararası standartlara göre karşılaştırma olanağı sunar. Bu süreç, yerel yönetimlerin kendi içindeki farklılıkları anlamalarına ve iyi uygulama örneklerinden faydalanmalarına olanak tanır. Böylece daha rekabetçi, şeffaf ve vatandaş odaklı bir hizmet sunumuna zemin hazırlanır. Kısacası, yerel yönetimlerin mali etkinliklerinin değerlendirilmesi, sadece kamu kaynaklarının korunmasını değil, aynı zamanda kamu hizmetlerinin kalitesini artırmayı ve vatandaşların yaşam standartlarını iyileştirmeyi amaçlayan çok boyutlu bir süreçtir.

Bu bölümde, öncelikle, etkinlik ve yerel yönetimlerin etkinliği kavramlarının teorik çerçevesi ele alınmıştır. Ardından, mali etkinlik ölçümünde kullanılan girdiler, çıktılar, veri kaynakları açıklanarak kamu

sektörü birimlerinin etkinliğini değerlendirmede sıkça kullanılan bir yöntem olan Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi detaylandırılmıştır. Son olarak, mali etkinlik bulguları büyükşehir statüsündeki iller ve diğer illerdeki yerel yönetimler olmak üzere iki başlık halinde incelenmiştir.

1. Etkinlik Kavramı ve Yerel Yönetimlerin Etkinliği

Ekonomistler, kıtlık olgusunun kaçınılmaz doğasını inceleyerek ekonominin performansına ilişkin karar alma kriterlerini geliştirme çabası içinde etkinlik kavramını temel bir faktör olarak öne çıkarmışlardır. Bu anlamda etkinlik, minimum girdiyle istenen çıktı düzeyine ulaşmayı ve kaynakların en verimli şekilde değerlendirilmesini ifade eder. Daha geniş bir açıdan bakıldığında ise etkinlik; bir grup mal ve kaynağın, bireylerin kendi değer yargılarını koruyarak, diğer bireylerin durumunu kötüleştirmeden yeniden dağıtılması ya da toplumu oluşturan bireylerin tamamının veya bir kısmının, yine kendi değer yargılarını koruyarak, daha iyi bir duruma ulaşma imkanının bulunmaması şeklinde tanımlanmaktadır¹²³. Etkinliği artırmak için girdiler sabit tutularak çıktılar en yüksek düzeye çıkarılabilir veya çıktılar sabit tutularak girdiler en düşük düzeye indirilebilir. Ayrıca, bu iki yaklaşımın bir kombinasyonu da etkinlik artışını sağlayabilir¹²⁴. Ekonomik etkinlik; teknik etkinlik ve tahsis etkinliği olmak üzere iki temel yöntemle ölçülmektedir. Teknik etkinlik, bir firmanın belirli bir miktar girdiyi kullanarak maksimum düzeyde çıktı elde etmesini ifade ederken; tahsis etkinliği ise firmanın fiyat ve maliyet unsurlarını göz önünde bulundurarak optimum girdi bileşimini sağlaması anlamına gelir. Koopmans tarafından geliştirilen teknik etkinlik, bir çıktıdaki artışın başka bir çıktıda azalma gerektirmesi, bu artışın gerçekleşmesi için ek bir girdiye ihtiyaç duyulması veya bir girdideki azalmanın bir çıktıda da azalmayı beraberinde getirmesi durumunu ifade etmektedir. Teknik etkinlik, girdi odaklı teknik etkinlik ve çıktı odaklı teknik etkinlik olmak üzere iki açıdan değerlendirilmektedir. Tahsis etkinliği, diğer bir ifadeyle fiyat etkinliği, minimum maliyetle üretim sürecine dahil olan bileşenlerin, optimal faktör kullanımıyla mevcut durumu karşılaştırarak elde edilen etkinlik düzeyini ifade etmektedir. Bu çerçevede, üretim kaynaklarının en uygun şekilde tahsis edilmesi temel hedef olarak ortaya çıkmaktadır¹²⁵.

123 Ömer Fazıl Emek, *Alternatif Bir Finans Kuruluşu Olan Katılım Bankaları ve Etkinlik Analizi*, Ankara: İksad Yayınevi, 2020, ss. 58-59.

124 Ergün Eroğlu ve Melek Candan Atasoy, “Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Ölçümü ve Etkin Karar Birimlerinin Duyarlılık Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 2, 2006, s. 74.

125 Yasemin Keskin Benli ve Dicle Nehir Bozdan, *Türkiye’deki Mevduat Bankalarının Veri Zarflama Analizi ile Etkinliklerinin Ölçümü*, Ankara: İksad Yayınevi, 2019, ss. 17-22.

Yerel yönetimler hem hizmet sunumunda hem de kamu kaynaklarının kullanımında önemli bir yer tutmaları nedeniyle kamu kesiminin kritik unsurlarından biridir. Bu durum, yerel yönetimler tarafından sunulan hizmetlerin optimallığı ile onlara ayrılan mali kaynakların etkin kullanımını da öncelikli tartışma konusu haline getirmektedir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin etkinliklerinin değerlendirilmesi, eksikliklerin tespit edilmesi ve başarılı uygulamaların diğer yerel yönetim birimlerine model olarak sunulması önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır¹²⁶. Buradan hareketle, yerel yönetimlerde etkinlik ölçümünün sağladığı başlıca faydalar şu şekilde sıralanabilir:

- Kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasını teşvik etmesi,
- Hizmet kalitesinin artırılmasına katkı sağlaması,
- Karar alma süreçlerinin daha rasyonel ve bilgiye dayalı bir şekilde yürütülmesini desteklemesi,
- Vatandaşların, karar alma süreçlerine katılımını artırması.

Yerel yönetimlerin etkinlik ölçümü, kamu kaynaklarının verimli biçimde kullanılması açısından stratejik bir karar verme ve değerlendirme aracı niteliğindedir. Sınırlı mali ve beşerî kaynaklara sahip yerel yönetimler, bu kaynakları toplumsal gereksinimleri karşılayacak şekilde tahsis etmek durumundadır. Etkinlik ölçümleri, hangi alanlarda ne ölçüde kaynak kullanıldığını ve bu kaynakların ne ölçüde toplumsal faydaya dönüştürüldüğünü nesnel verilerle ortaya koyar. Bu analizler, israfın önlenmesi gereken noktaları, gereksiz mali yük oluşturan projeleri ve etkinliği artırılabilir uygulamaları saptamaya imkân tanır. Böylece, sınırlı kaynakların optimum biçimde değerlendirilmesi ve bütçenin gereksiz harcamalardan arındırılması sağlanır. Bunun yanı sıra, yerel yönetimlerin etkinlik düzeylerinin ölçülmesi, sunulan hizmetlerdeki aksaklıkları, kalite eksikliklerini ve iyileştirme potansiyeli barındıran alanları nesnel veriler aracılığıyla belirlemeye olanak verir. Bu sayede, daha etkili kaynak kullanımı, stratejik yönlendirmeler ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi mümkün hale gelir. Ayrıca, halkın hizmet planlama ve uygulama süreçlerine ilişkin bilgileri edinmesi, yerel yönetimlere yönelik geri bildirim kapasitesini kayda değer ölçüde artırır. Bu doğrultuda geliştirilen geri bildirim mekanizmaları, vatandaşlara tercihlerini, beklentilerini ve memnuniyetsizliklerini yöneticilere doğrudan iletebilecekleri kanallar oluşmasını sağlar. Böylelikle, karar alma süreçleri halkın talepleri doğrultusunda yeniden şekillenmekte; bu durum,

126 Atalay Çağlar, *Belediyelerin Etkinlik Ölçümü: Veri Zarflama Analizi ile Bir Uygulama*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2019, s. 63.

temsil ilkesini güçlendirerek yerel yönetimlerin demokratik niteliğini pekiştirmektedir.

Literatür incelendiğinde, yerel yönetimlerin etkinliğine yönelik araştırmaların 1980’lerin sonlarından itibaren hızla ivme kazandığı ve ilk ampirik çalışmaların ağırlıklı olarak Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Yunanistan, Brezilya, Avustralya, İspanya, Finlandiya ve Portekiz gibi farklı ülke örnekleri üzerinden yürütüldüğü görülmektedir¹²⁷. Türkiye’de ise ilk çalışma olarak Çağlar (2003) tarafından hazırlanan doktora tezi¹²⁸ dikkat çekmektedir. Bunu takiben, Bağdadioğlu ve Bayır (2004) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 1994-2003 dönemi için benzer nitelikteki belediyelerin etkinlikleri ölçülmüştür. Söz konusu araştırmada belediyelerin gelirleri girdi, yatırım harcamaları ise çıktı olarak ele alınmıştır¹²⁹. Benzer şekilde, Sağbaş, Çalışkan ve Gürler Hazman (2006) tarafından 66 ilin 2002 yılı verileri kullanılarak mali performansları değerlendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında mali performansın ölçümünde gelir tarafında “kişi başına düşen belediye gelirleri”, “kişi başına düşen harç geliri” ve “kişi başına düşen borçlanma hariç vergi dışı belediye gelirleri” değişkenleri; gider tarafında ise “kişi başına düşen personel harcamaları”, “kişi başına düşen yatırım harcamaları” ile “kişi başına düşen borç ödemeleri” değişkenleri kullanılmıştır¹³⁰. Aynı yıl içerisinde, Kaplan, Çelik ve Tekeli (2006) tarafından Türkiye’deki 16 büyükşehir belediyesine ait 2002-2004 dönemi verileri ışığında gerçekleştirilen etkinlik analizi, girdi değişkenleri olarak “personel giderleri”, “yatırım harcamaları”, “sosyal yardım ve eğitim-kültür harcamaları” ile “transfer harcamaları”; çıktı değişkenleri olarak ise “nüfus”, “yol yapımı”, “kamuya açık yeşil alan”, “günlük su tüketimi” ve “zirve saatlerde sunulan yolcu taşıma kapasitesini” temel almıştır¹³¹. İzleyen

127 Aziz Kutlar, Fehim Bakırcı ve Fatih Yüksel, “An Analysis on the Economic Effectiveness of Municipalities in Turkey”, *African Journal of Marketing Management*, Vol: 4, Issue: 3, 2012, p. 82; Atalay Çağlar, *Belediyelerin Etkinlik Ölçümü ...*, s. 64-65.

128 Atalay Çağlar, “Veri Zarflama Analizi ile Belediyelerin Etkinlik Ölçümü”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.

129 Necmiddin Bağdadioğlu ve Hülya Bayır, “Türkiye’de Belediyelerin Göreli Etkinliği ve Mart 2004 Yerel Seçim Sonuçlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2004, ss. 223-242.

130 İsa Sağbaş, Abdülkerim Çalışkan ve Gülsüm Gürler Hazman, “Türkiye’de Belediyelerin Mali Performansının Ölçülmesi”, 5. *Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Cilt: 2, 3-5 Kasım 2006, ss. 666-679.

131 Muhittin Kaplan, Tuncay Çelik ve Recep Tekeli, “Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin Performanslarının Ampirik Analizi, 2002-2004”, 5. *Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Cilt: 2, 3-5 Kasım 2006, ss. 680-693.

dönemde yerel yönetimlerin etkinilerinin ölçülmesi popülerleşerek farklı girdi ve çıktılar baz alınarak pek çok ampirik çalışma gerçekleştirilmiştir¹³².

2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışma, Türkiye'deki yerel yönetimlerin iller düzeyindeki mali etkinliklerinin kapsamlı bir analizini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, mevcut durumun tespit edilmesinin yanı sıra, yerel yönetimlerin yapısal dönüşüm gereksinimlerinin ve stratejik önceliklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırma, 2019-2023 dönemini kapsayan beş yıllık bir zaman dilimini incelemektedir.

Araştırmanın örnekleme, Türkiye'deki tüm yerel yönetimlerden oluşmaktadır. Türkiye'de yerel yönetim yapısı, il özel idareleri, belediyeler ve köy yönetimlerinden meydana gelmektedir. Ancak bu çalışma, 5018 sayılı Kanun kapsamında değerlendirilen birimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda, 2024 yılı itibarıyla Türkiye'deki 51 il özel idaresi ve 1402 belediye¹³³ araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Köy yönetimlerinin bütçeleri, söz konusu kanun kapsamında yer almadığı için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca, Türkiye'deki yerel yönetimlerin yapısal ve yasal statülerindeki farklılıkları dikkate alarak, büyükşehir statüsüne sahip iller ile büyükşehir olmayan iller için ayrı analizler gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, benzer özelliklere sahip birimler arasında daha anlamlı karşılaştırmalar yapabilmek ve homojen gruplar oluşturmak amacıyla tercih edilmiştir. Böylelikle, yerel yönetimlerin etkinlik düzeyleri daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmiştir.

Çalışmada, yerel yönetimlerin mali etkinliklerini değerlendirmek üzere kullanılacak girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesinde literatürdeki çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda, Sağbaş, Çalışkan ve Gürler Hazman¹³⁴ ile Kaygısız Ertuğ ve Girginer'in¹³⁵ çalışmalarından faydalanılmış ve analiz çerçevesi bu temelde oluşturulmuştur. Girdi değişkenleri olarak, kişi başına düşen personel giderleri, kişi başına düşen yatırım harcamaları ve kişi başına düşen transfer harcamaları seçilmiştir. Çıktı değişkenleri ise kişi başına düşen vergi gelirleri ile kişi başına düşen vergi dışı gelirler olarak tanımlanmıştır. İlgili veriler, iller bazında yerel yönetimlerin gelir ve gider

132 Detaylı bilgi için bkz: Atalay Çağlar, *Belediyelerin Etkinlik Ölçümü ...*, s. 65-70.

133 Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, s. 18.

134 İsa Sağbaş, Abdülkerim Çalışkan ve Gülsüm Gürler Hazman, "Türkiye'de Belediyelerin Mali Performansının Ölçülmesi".

135 Zeliha Kaygısız Ertuğ ve Nuray Girginer, "Financial Efficiency Analysis of Metropolitan Municipalities with Integrated DEA and GRA: The Case of Turkey", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Issue: 15, 2015, pp. 411-428.

bilgileri için Muhasebat Genel Müdürlüğü’nden¹³⁶, nüfus bilgileri için ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’ten¹³⁷ temin edilmiştir. Gelir ve gider verileri, ekonomik sınıflandırmaya uygun şekilde tasnif edilmiş ve analiz öncesinde uyumlaştırılmıştır. Uyumlaştırma süreci, Batirel’in¹³⁸ ve Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)’ın¹³⁹ önerdiği yöntemler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede:

- Personel giderleri, aynen korunarak analizde kullanılmıştır.
- Sermaye giderleri, yatırım harcamaları olarak ele alınmıştır.
- Faiz giderleri, cari transferler, sermaye transferleri ve borç verme, transfer harcamaları başlığı altında birleştirilmiştir.
- Gelirler tarafında ise vergi gelirleri doğrudan alınmış, diğer tüm gelirler vergi dışı gelirler olarak sınıflandırılmıştır.

Son aşamada, elde edilen gelir ve gider verileri TÜİK’ten sağlanan nüfus bilgilerine bölünerek, kişi başına düşen nominal değerler hesaplanmıştır. Bu yöntem, farklı büyüklükteki yerel yönetimlerin mali yapılarını karşılaştırılabilir hale getirmek ve analiz sonuçlarının tutarlılığını artırmak amacıyla tercih edilmiştir.

Yerel yönetimlerin mali etkinliklerinin ölçülmesini amaçlayan bu çalışmada, öncelikle etkinlik ölçüm yöntemleri hakkında bilgi verilecektir. Etkinlik analizinde çeşitli yöntemler geliştirilmiş olup bu yöntemler genellikle rasyo analizi, parametrik yöntemler ve parametrik olmayan yöntemler olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır. *Rasyo analizi*, girdiler ile çıktılar arasındaki ilişkilerin ölçülmesi amacıyla oranların kullanılmasına dayanmaktadır. Bu yöntemde, bir kaynağın ne kadar etkin kullanıldığını göstermek için basit oranlar hesaplanmaktadır. Örneğin, bir iş gücü verimlilik oranı, birim iş gücü başına üretilen çıktı miktarını ifade etmektedir. Bu yöntemin kolay uygulanabilir olması bir avantajken, yalnızca sınırlı bir performans değerlendirmesi sunması önemli bir sınırlılıktır. *Parametrik yöntemler* ise bir veri kümesindeki en iyi performansa sahip birimlerin bir etkinlik sınırı oluşturduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu sınır genellikle regresyon analizi ile belirlenmekte ve diğer birimlerin etkinlik düzeyleri,

136 Muhasebat Genel Müdürlüğü, *İller İtibarıyla Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri*,

137 Türkiye İstatistik Kurumu, *Yıllara Göre İl Nüfusları*, (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>), Erişim Tarihi: 10.07.2024

138 Ömer Faruk Batirel, *Kamu Maliyesi ve Yönetimi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 77.

139 Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, *Mali İzleme Raporu 2007 Mart Bütçe Sonuçları*, (https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271229965r6918.Mali_Izleme_Raporu_2007_Mart_Butce_Sonuculari.pdf), Erişim Tarihi: 15.12.2020, s. 21.

bu sınırdan sapma derecelerine göre değerlendirilmektedir. Parametrik yöntemlerde, üretim fonksiyonunun belirli bir analitik yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir. Üretim sınırını temsil eden fonksiyonun parametreleri, istatistiksel yöntemlerle tahmin edilmektedir. Regresyon doğrusu üzerinde yer alan birimler etkin olarak kabul edilirken, bu doğrunun altında veya üstünde kalan birimler etkisiz olarak değerlendirilmektedir. *Parametrik olmayan yöntemler*, üretim fonksiyonuna ilişkin herhangi bir analitik yapı varsayımı gerektirmemekte ve bu yönüyle daha esnek bir yaklaşım sunmaktadır. Doğrusal programlama tekniklerine dayanan bu yöntemler, karar birimlerinin etkinlik sınırına olan uzaklığını ölçmeyi hedeflemektedir. Özellikle VZA gibi teknikler, birimlerin etkinlik düzeylerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Parametrik olmayan yöntemler, farklı ölçeklerdeki ve yapıdaki birimlerin performanslarını objektif bir şekilde değerlendirme potansiyeline sahiptir¹⁴⁰. VZA, benzer girdiler kullanarak benzer çıktılar üreten karar birimlerinin etkinliklerini ölçmeye yarayan, parametrik olmayan bir yöntemdir. Bu yöntemde karar birimleri, istatistiksel yöntemlerde olduğu gibi ortalama verimlilikle değil, en verimli birime göre kıyaslama yapılarak gerçekleştirilmektedir¹⁴¹. Literatürde hastaneler, üniversiteler ve yerel yönetimler gibi çeşitli alanların kaynak kullanımının etkinliklerinin ortaya konulması amacıyla VZA yönteminin kullanıldığı görülmektedir¹⁴². Sağladığı avantajlar ve literatürde sıkça kullanılması nedeniyle bu çalışmada VZA yöntemi tercih edilmiştir.

Kamu sektörünün bir parçası olan yerel yönetimlerin girdiyi en aza indirmekten ziyade çıktıyı maksimize etmeye yönelik bir yaklaşım benimsemeleri nedeniyle, çıktıyı maksimize etmeye yönelik değişken getirili bir model olan Banker, Charnes ve Cooper (BCC) modeli kullanılmıştır¹⁴³. Bu kapsamda, çıktı odaklı BCC modelinin matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir¹⁴⁴:

$$\max \sum_{r=1}^s u_r y_{r0} + u_0 \quad (1)$$

140 Ahmet Aysu ve Doğan Bakırtaş, “Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamalarının Etkinlik Analizi: Türkiye ve Diğer OECD Ülkeleri Değerlendirmesi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 171, 2016, s. 92.

141 Leyla İşbilen Yücel, *Veri Zarflama Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 2017, s. 1.

142 Ayhan Demirci, *Teori ve Uygulamalarla Veri Zarflama Analizi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2018, s. 2.

143 Zeliha Kaygısız Ertuğ ve Nuray Girginer, “Financial Efficiency Analysis...”, p. 415.

144 Ünal H. Özden, “Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Türkiye’deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 2, 2008, s. 174; Banu Bolayır ve Ahmet Ergülen, *Çevresel Açından Sürdürülebilir Kalkınma*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2022, ss. 93-94.

$$\sum_{r=1}^s u_r y_{rj} + u_0 - \sum_{i=1}^m u_i x_{ij} \leq 0, \quad \forall j = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

$$v_i \geq \varepsilon, \quad v_r \geq \varepsilon, \quad \forall j, r \quad (3)$$

Denklem 1'de amaç fonksiyonu, Denklem 2'de etkinlik sınırı kısıtı ve Denklem 3'te pozitif ağırlık koşulları gösterilmiştir. Denklemlerdeki x_{ij} , i 'inci girdinin j 'inci karar birimindeki miktarını, y_{rj} , r 'inci girdinin j 'inci karar birimindeki miktarını, x_{i0} , i 'inci girdinin değerlendirilmekte olan karar birimindeki miktarını, y_{r0} , r 'inci girdinin değerlendirilmekte olan karar birimindeki miktarını göstermektedir. Çıktı odaklı bir modelde amaç fonksiyonu, θ karar biriminin çıktılarının artırılabilirliği maksimum orandır (Denklem 1). Denklem 2'de girdiler sabit tutulurken çıktılar en azından θ katına çıkarılmaya çalışılır. Denklem 3'te ise ağırlıkların sıfır olmaması, ε ile güvence altına alınır.

3. Yerel Yönetimlerin Mali Etkinlik Ölçümü Bulguları

Bu bölümde, yerel yönetimlerin mali etkinlik düzeylerine ilişkin gerçekleştirilen analizlerin bulguları ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur. VZA yöntemiyle yapılan değerlendirmeler, yerel yönetimlerin mali etkinliklerini, büyükşehir statüsündeki iller ve diğer iller olmak üzere iki ayrı kategoride incelemektedir. Analiz kapsamında, büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimlerle diğer illerdeki yerel yönetimlerin mali etkinlik düzeyleri, her iki grup için ayrı alt başlıklar altında ele alınarak, bu yönetimlerin kendine özgü dinamikleri kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir.

3.1. Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Mali Etkinliği

Büyükşehir statüsündeki iller, geniş hizmet alanları, yoğun nüfus yapıları ve karmaşık idari sistemleri nedeniyle yerel yönetimlerin mali etkinliğinin değerlendirilmesinde özel bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, 2019-2023 dönemine odaklanan bu bölümde, büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimlerin mali etkinlikleri incelenmiştir.

Tablo 1. 2019 Yılı Bazında Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Etkinlik Oranları

İl	Etkinlik Skoru	Etkinlik Durumu
Ankara, Aydın, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Ordu, Sakarya, Şanlıurfa, Trabzon, Van	100	Etkin
İzmir	98,8	Etkin Değil
Malatya	98,1	Etkin Değil
Bursa	97,9	Etkin Değil
Balıkesir	97,1	Etkin Değil
Denizli	96,5	Etkin Değil
Antalya	94,1	Etkin Değil
Adana	91,3	Etkin Değil
Samsun	90	Etkin Değil
Tekirdağ	87,9	Etkin Değil
Kahramanmaraş	87,4	Etkin Değil
Hatay	85,9	Etkin Değil

Tablo 1’de büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimlere ilişkin çıktı odaklı BCC modeli kullanılarak 2019 yılı verileriyle gerçekleştirilen VZA bulguları verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Ankara, Aydın, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Ordu, Sakarya, Şanlıurfa, Trabzon ve Van illerinin %100 etkinlik skoruna ulaştığı görülmüştür. Bu bulgu, söz konusu illerin kaynaklarını optimal bir şekilde kullandığını ve çıktı üretiminde tam etkinlik sağladığını göstermektedir. Diğer yandan, İzmir, Malatya, Bursa, Balıkesir, Denizli, Antalya, Adana, Samsun, Tekirdağ, Kahramanmaraş ve Hatay illeri etkin değil olarak sınıflandırılmıştır. Bu illerin etkinlik skorlarının %85,9 ile %98,8 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Bu durum, kaynak kullanımında verimlilik kayıplarının yaşandığını ortaya koymaktadır. İzmir, %98,8 etkinlik skoru ile tam etkinliğe oldukça yakın bulunmuş, ancak çıktı üretiminde sınırlı düzeyde bir iyileştirme potansiyeline sahip olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık, Hatay %85,9 skoruyla en düşük performansa sahip il olarak dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, etkin olmayan illerin, çıktı değişkenlerinde yapılacak düzenlemeler yoluyla tam etkinliğe ulaşma potansiyeline sahip olduğu ifade edilebilir. Söz konusu potansiyelin detaylı şekilde incelenebilmesi amacıyla, Tablo 2’de iyileştirme oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 2. 2019 Yılı Bazında Verimsiz Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Potansiyel İyileştirme Değerleri

İl	Çıktı Değişkeni	Mevcut Değer	Hedef Değer	Potansiyel İyileştirme Oranı
Adana	Vergi Geliri	138,15	160,47	16,16
	Vergi Dışı Gelirler	1252,58	1372,12	9,54
Antalya	Vergi Geliri	316,19	336,03	6,27
	Vergi Dışı Gelirler	1656,10	1762,56	6,43
Balıkesir	Vergi Geliri	219,65	226,20	2,98
	Vergi Dışı Gelirler	1425	1467,50	2,98
Bursa	Vergi Geliri	190,34	194,34	2,10
	Vergi Dışı Gelirler	1485	1516,23	2,10
Denizli	Vergi Geliri	179,93	186,54	3,67
	Vergi Dışı Gelirler	1552,45	1609,49	3,67
Hatay	Vergi Geliri	115,51	134,49	16,43
	Vergi Dışı Gelirler	1132,70	1318,79	16,43
İzmir	Vergi Geliri	264,26	303,41	14,81
	Vergi Dışı Gelirler	2090,67	2115,98	1,21
Kahramanmaraş	Vergi Geliri	113,03	129,36	14,45
	Vergi Dışı Gelirler	1174,71	1344,39	14,44
Malatya	Vergi Geliri	122,59	125,02	1,98
	Vergi Dışı Gelirler	1338,19	1364,75	1,98
Samsun	Vergi Geliri	131,20	145,70	11,05
	Vergi Dışı Gelirler	1276,68	1417,80	11,05
Tekirdağ	Vergi Geliri	239,68	272,79	13,81
	Vergi Dışı Gelirler	1453,46	1654,27	13,82

Tablo 2’de, büyükşehir statüsündeki illerin yerel yönetimlerine yönelik 2019 yılı verileri kullanılarak gerçekleştirilen analizde, etkinlik skorları %100’ün altında kalan illerin potansiyel iyileştirme oranları sunulmuştur. Vergi gelirleri ve vergi dışı gelirler olmak üzere iki temel çıktı değişkeni üzerinden yapılan değerlendirmelerde, Hatay’ın verimlilik açısından en yüksek iyileştirme potansiyeline sahip olduğu tespit edilmiştir. Hatay için vergi gelirlerinde %16,43, vergi dışı gelirlerde ise aynı oranda iyileştirme yapılabileceği belirlenmiştir. Bu bulgu, ilin yerel yönetim kaynaklarının etkin kullanımında önemli eksiklikler bulunduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Adana’nın vergi gelirlerinde %16,16, vergi dışı gelirlerde ise %9,54

oranında iyileştirme potansiyeline sahip olduğu hesaplanmıştır. İzmir'in, vergi gelirlerinde %14,81 oranında iyileştirme yapılabileceği tespit edilmiş olup, vergi dışı gelirlerde sadece %1,21 gibi sınırlı bir iyileştirme gereksinimi bulunduğu belirlenmiştir. İzmir'in bu sonuçlarla, diğer illere göre verimliliğe daha yakın bir performans sergilediği görülmektedir. Öte yandan, Malatya'nın hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %1,98 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olduğu ortaya konmuştur. Bu durum, ilin mevcut kaynak kullanımında görece bir etkinlik düzeyine yakın olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Balıkesir ve Bursa gibi illerin de düşük iyileştirme oranlarına sahip olduğu, dolayısıyla diğer verimsiz illere kıyasla daha az yapısal sorunla karşılaştığı anlaşılmıştır.

Tablo 3. 2020 Yılı Bazında Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Etkinlik Oranları

İl	Etkinlik Skoru	Etkinlik Durumu
Antalya, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, Kocaeli, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Sakarya, Şanlıurfa, Tekirdağ	100	Etkin
İzmir	99,7	Etkin Değil
Balıkesir	97,4	Etkin Değil
Kayseri	97,1	Etkin Değil
Ankara	96,1	Etkin Değil
Denizli	96,1	Etkin Değil
Konya	93,8	Etkin Değil
Van	92,9	Etkin Değil
Kahramanmaraş	89,3	Etkin Değil
Trabzon	89,1	Etkin Değil
Adana	88,9	Etkin Değil
Hatay	86,6	Etkin Değil
Ordu	85,1	Etkin Değil
Samsun	83	Etkin Değil
Malatya	81,5	Etkin Değil

Tablo 3'te, büyükşehir statüsündeki illere ait yerel yönetimlerin 2020 yılı verileri kullanılarak, çıktı odaklı BCC modeli ile gerçekleştirilen VZA bulguları sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, Antalya, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, Kocaeli, Manisa,

Mardin, Mersin, Muğla, Sakarya, Şanlıurfa ve Tekirdağ illerinin %100 etkinlik skoru ile tam etkinlik sağladığı belirlenmiştir. Bu illerin, mevcut kaynaklarını en verimli şekilde kullanarak çıktı odaklı hedeflere ulaştığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, İzmir, Balıkesir, Kayseri, Ankara ve Denizli illerinin etkinlik skorlarının %100’ün altında kaldığı görülmüştür. Bu illerin tam etkinliğe oldukça yakın bir performans sergilediği, ancak belirli iyileştirme alanlarının mevcut olduğu ortaya konmuştur. Örneğin, İzmir’in %99,7 etkinlik skoru ile tam etkinlik seviyesine çok yaklaştığı, ancak bu seviyeye ulaşmak için sınırlı düzeyde bir iyileştirme ihtiyacı bulunduğu saptanmıştır. En düşük etkinlik skorlarına sahip iller arasında Trabzon (%89,1), Kahramanmaraş (%89,3), Adana (%88,9), Hatay (%86,6), Ordu (%85,1), Samsun (%83) ve Malatya (%81,5) yer almıştır. Malatya, %81,5 etkinlik skoru ile en düşük performansı sergileyen il olarak dikkat çekmiştir. Bu bulgu, söz konusu illerin kaynak kullanımında ciddi verimlilik kayıpları yaşadığını ve yerel yönetim süreçlerinde önemli iyileştirme ihtiyaçlarının bulunduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, etkin olmayan illerin, çıktı değişkenlerinde gerçekleştirilecek düzenlemeler yoluyla tam etkinlik düzeyine ulaşma potansiyeline ilişkin iyileştirme oranlarına Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. 2020 Yılı Bazında Verimsiz Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Potansiyel İyileştirme Değerleri

İl	Çıktı Değişkeni	Mevcut Değer	Hedef Değer	Potansiyel İyileştirme Oranı
Adana	Vergi Geliri	157,39	181,98	15,62
	Vergi Dışı Gelirler	1409,46	1584,68	12,43
Ankara	Vergi Geliri	263,81	274,60	4,09
	Vergi Dışı Gelirler	2242,58	2334,29	4,09
Balıkesir	Vergi Geliri	254,80	261,71	2,71
	Vergi Dışı Gelirler	1834,51	1972,76	7,54
Denizli	Vergi Geliri	208,08	216,51	4,05
	Vergi Dışı Gelirler	1744,25	1814,91	4,05
Hatay	Vergi Geliri	143,47	165,62	15,44
	Vergi Dışı Gelirler	1339,37	1546,11	15,44
İzmir	Vergi Geliri	300,26	337,97	12,56
	Vergi Dışı Gelirler	2523,49	2532,14	0,34
Kahramanmaraş	Vergi Geliri	127,02	142,27	12,01
	Vergi Dışı Gelirler	1349,82	1511,85	12,00

Kayseri	Vergi Geliri	155,91	160,54	2,97
	Vergi Dışı Gelirler	1741,93	1793,69	2,97
Konya	Vergi Geliri	177,35	189,01	6,57
	Vergi Dışı Gelirler	1982,43	2112,77	6,57
Malatya	Vergi Geliri	140,63	172,45	22,63
	Vergi Dışı Gelirler	1554,55	1906,34	22,63
Ordu	Vergi Geliri	150,23	176,56	17,53
	Vergi Dışı Gelirler	1537,04	1806,42	17,53
Samsun	Vergi Geliri	153,70	185,15	20,46
	Vergi Dışı Gelirler	1490,56	1795,58	20,46
Trabzon	Vergi Geliri	141,52	158,78	12,20
	Vergi Dışı Gelirler	1412,43	1584,69	12,20
Van	Vergi Geliri	60,91	132,73	117,91
	Vergi Dışı Gelirler	1333,27	1435,62	7,68

Tablo 4'te, büyükşehir statüsündeki illerin yerel yönetimlerine ilişkin 2020 yılı verileri kullanılarak gerçekleştirilen analizde, etkinlik skorları %100'ün altında kalan illerin potansiyel iyileştirme oranları sunulmuştur. Vergi gelirleri ve vergi dışı gelirler olmak üzere iki temel çıktı değişkeni üzerinden yapılan değerlendirmelerde, Van'ın vergi gelirlerinde %117,91 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olduğu belirlenmiştir. Bu oran, mevcut gelirlerin neredeyse iki katına çıkarılmasının gerektiğini ortaya koymaktadır. Van'ın vergi dışı gelirlerdeki iyileştirme gereksiniminin ise %7,68 gibi daha sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Malatya'nın vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerde %22,63 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olduğu görülmüştür. Bu durum, ilin kaynak yönetiminde ciddi düzeyde verimsizliklerin mevcut olduğunu göstermektedir. Ordu hem vergi gelirleri hem de vergi dışı gelirlerde %17,53 oranında iyileştirme potansiyeline sahiptir ve orta düzeyde bir verimlilik sorunu sergilemektedir. Hatay'ın %15,44 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olduğu belirlenmiş ve bu durum ilin kaynak kullanımında iyileştirme yapılması gerektiğini göstermiştir. İzmir'in ise vergi gelirlerinde %12,56 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olduğu, ancak vergi dışı gelirlerde yalnızca %0,34 oranında iyileştirme gereksinimi bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, İzmir'in kaynak kullanımında nispeten daha verimli bir performans sergilediğini göstermektedir. Trabzon'da hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %12,2 oranında iyileştirme gereksinimi olduğu kaydedilmiştir. Düşük iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Balıkesir ve Bursa öne

çıkılmaktadır; bu illerin her ikisinde de vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerde yalnızca %2,1 oranında iyileştirme gereksinimi olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, söz konusu illerin mevcut kaynak kullanımında nispeten etkin bir performans sergilediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 5. 2021 Yılı Bazında Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Etkinlik Oranları

İl	Etkinlik Skoru	Etkinlik Durumu
Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Şanlıurfa, Tekirdağ	100	Etkin
Van	99,5	Etkin Değil
Denizli	97,4	Etkin Değil
Balıkesir	96,5	Etkin Değil
Aydın	96,2	Etkin Değil
Erzurum	95,5	Etkin Değil
Kahramanmaraş	94	Etkin Değil
İzmir	92,1	Etkin Değil
Diyarbakır	90,6	Etkin Değil
Adana	90,5	Etkin Değil
Malatya	89,3	Etkin Değil
Ordu	88,7	Etkin Değil
Sakarya	88,4	Etkin Değil
Kayseri	88	Etkin Değil
Hatay	86	Etkin Değil
Trabzon	77,8	Etkin Değil
Samsun	77,7	Etkin Değil

Tablo 5’te, büyükşehir statüsündeki illerin yerel yönetimlerine ilişkin 2021 yılı verileri kullanılarak, çıktı odaklı BCC modeli ile gerçekleştirilen VZA bulguları sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Şanlıurfa ve Tekirdağ illerinin %100 etkinlik skoruna ulaştığı tespit edilmiştir. Bu illerin, yerel yönetim süreçlerinde mevcut kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak çıktı odaklı hedeflerine ulaştığı belirlenmiştir. Buna karşılık, etkinlik skorları %100’ün altında kalan iller arasında Van (%99,5), Denizli (%97,4), Balıkesir (%96,5), Aydın (%96,2) ve Erzurum (%95,5)

bulunmaktadır. Bu illerin tam etkinlik düzeyine oldukça yakın bir performans sergilediği, ancak sınırlı düzeyde iyileştirme gereksinimlerinin bulunduğu anlaşılmıştır. Trabzon (%77,8) ve Samsun (%77,7) illerinin etkinlik skorlarının %80'in altında olduğu ve bu nedenle en düşük performansa sahip iller arasında yer aldığı belirlenmiştir. Bu durum, söz konusu illerin kaynak yönetiminde ciddi verimlilik kayıpları yaşadığını göstermektedir. Ayrıca, Hatay (%86) ve Malatya (%89,3) illerinin de %90'ın altında etkinlik skorlarına sahip olduğu ve bu nedenle belirgin iyileştirme gereksinimleri bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. 2021 Yılı Bazında Verimsiz Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Potansiyel İyileştirme Değerleri

İl	Çıktı Değişkeni	Mevcut Değer	Hedef Değer	Potansiyel İyileştirme Oranı
Adana	Vergi Geliri	205,46	227,01	10,49
	Vergi Dışı Gelirler	1970,81	2177,51	10,49
Aydın	Vergi Geliri	285,40	296,62	3,93
	Vergi Dışı Gelirler	2118,59	2201,90	3,93
Balıkesir	Vergi Geliri	335,22	347,53	3,67
	Vergi Dışı Gelirler	2422,56	2511,56	3,67
Denizli	Vergi Geliri	247,27	253,84	2,66
	Vergi Dışı Gelirler	2418,18	2482,44	2,66
Diyarbakır	Vergi Geliri	116,52	128,57	10,34
	Vergi Dışı Gelirler	1672,97	1846,07	10,35
Erzurum	Vergi Geliri	117,46	309,95	163,88
	Vergi Dışı Gelirler	3161,69	3310,81	4,72
Hatay	Vergi Geliri	178,41	207,55	16,33
	Vergi Dışı Gelirler	2013,77	2342,74	16,34
İzmir	Vergi Geliri	376,14	408,28	8,54
	Vergi Dışı Gelirler	3228,22	3504,06	8,54
Kahramanmaraş	Vergi Geliri	153,25	163,10	6,43
	Vergi Dışı Gelirler	2043,51	2174,86	6,43
Kayseri	Vergi Geliri	199,12	226,18	13,59
	Vergi Dışı Gelirler	2441,54	2773,41	13,59
Malatya	Vergi Geliri	182,27	204,17	12,02
	Vergi Dışı Gelirler	2123,98	2379,28	12,02

Ordu	Vergi Geliri	180,25	203,20	12,73
	Vergi Dışı Gelirler	2100,40	2367,91	12,74
Sakarya	Vergi Geliri	235,79	266,60	13,07
	Vergi Dışı Gelirler	1999,03	2260,25	13,07
Samsun	Vergi Geliri	184,71	237,61	28,64
	Vergi Dışı Gelirler	2028,99	2610,11	28,64
Trabzon	Vergi Geliri	176,68	244,64	38,47
	Vergi Dışı Gelirler	1965,06	2526,37	28,56
Van	Vergi Geliri	92,76	153,86	65,87
	Vergi Dışı Gelirler	1927,67	1937,74	0,52

Tablo 6’da, büyükşehir statüsündeki illerin yerel yönetimlerine yönelik 2021 yılı verileri kullanılarak gerçekleştirilen analizde, etkinlik skorları %100’ün altında kalan illerin potansiyel iyileştirme oranları ortaya konulmuştur. Vergi gelirleri ve vergi dışı gelirler olmak üzere iki temel çıktı değişkeni üzerinden yapılan değerlendirmelerde, Erzurum’un %163,88 oranında vergi gelirlerinde iyileştirme gereksinimi ile en yüksek potansiyele sahip olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık, vergi dışı gelirlerde yalnızca %4,72 oranında bir iyileştirme ihtiyacının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, Erzurum’un özellikle vergi gelirlerini artırmaya yönelik kapsamlı reformlara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Van’da, vergi gelirlerinde %65,87 oranında iyileştirme gerekliliği tespit edilmiş, vergi dışı gelirlerde ise yalnızca %0,52 oranında sınırlı bir iyileştirme ihtiyacı olduğu belirlenmiştir. Trabzon’da ise %38,47 oranında vergi gelirlerinde ve %28,56 oranında vergi dışı gelirlerde iyileştirme potansiyeli saptanmıştır. Bu bulgular, Trabzon’un kaynak yönetiminde önemli düzeltmelere ihtiyaç duyduğuna işaret etmektedir. Orta düzey iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Samsun dikkat çekmektedir. Samsun’un hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %28,64 oranında iyileştirme gereksinimi bulunduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Malatya’nın %12,02 oranında, Kahramanmaraş’ın ise %12,39 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olduğu belirlenmiştir. Bu oranlar, söz konusu illerin kaynak kullanımında belirgin eksikliklerin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Daha düşük iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Aydın, Balıkesir ve Denizli bulunmaktadır. Aydın’da hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %3,93 oranında iyileştirme ihtiyacı bulunurken, Balıkesir ve Denizli’de bu oranlar sırasıyla %2,66 ve %3,67 olarak belirlenmiştir. Bu durum, söz konusu illerin mevcut kaynak kullanımında nispeten daha etkin bir performans sergilediğini göstermektedir.

Tablo 7. 2022 Yılı Bazında Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Etkinlik Oranları

İl	Etkinlik Skoru	Etkinlik Durumu
Adana, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Şanlıurfa, Tekirdağ	100	Etkin
Malatya	98,6	Etkin Değil
Aydın	97,2	Etkin Değil
Ordu	93,5	Etkin Değil
Erzurum	93,1	Etkin Değil
Denizli	92,7	Etkin Değil
Trabzon	92,4	Etkin Değil
Sakarya	89,8	Etkin Değil
Kahramanmaraş	89	Etkin Değil
Samsun	88,1	Etkin Değil
Hatay	87,8	Etkin Değil
Kayseri	82,3	Etkin Değil
Van	81,9	Etkin Değil

Tablo 7’de, büyükşehir statüsündeki illere ait yerel yönetimlerin 2022 yılı verileri kullanılarak, çıktı odaklı BCC modeli ile gerçekleştirilen VZA bulguları sunulmuştur. Yapılan analizde, Adana, Ankara, Antalya, Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Şanlıurfa ve Tekirdağ illerinin %100 etkinlik skoruna ulaştığı belirlenmiştir. Bu illerin, kaynaklarını verimli bir şekilde kullandığı ve yerel yönetim süreçlerinde tam etkinlik sağladığı tespit edilmiştir. Etkinlik skorları %100’ün altında kalan iller arasında Malatya (%98,6), Aydın (%97,2), Ordu (%93,5), Erzurum (%93,1), Denizli (%92,7) ve Trabzon (%92,4) yer almaktadır. Bu illerin tam etkinlik düzeyine oldukça yakın olduğu, ancak sınırlı düzeyde iyileştirme gereksinimlerinin bulunduğu saptanmıştır. En düşük etkinlik skorlarına sahip iller arasında Kayseri (%82,3), Van (%81,9), Samsun (%88,1), Hatay (%87,8), Kahramanmaraş (%89) ve Sakarya (%89,8) yer almıştır. Bu illerdeki kaynak kullanım etkinliklerinde belirgin eksikliklerin bulunduğu anlaşılmıştır. İzmir’in %100 etkinlik skoruna ulaşması, Tablo 7’nin dikkat çeken bulguları arasında yer almakta olup, İzmir’in önceki yıllarda tam etkinlik sağlayamamasına rağmen

2022 yılında bu başarıyı göstermesi, kaynak kullanımında gerçekleştirilen iyileştirmelerin olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir. Buna karşılık, Kayseri (%82,3) ve Van (%81,9) gibi illerin düşük etkinlik skorlarıyla dikkat çekmesi, bu illerde kaynak yönetimi süreçlerinin ciddi şekilde iyileştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Aydın (%97,2) ve Malatya (%98,6) gibi illerin ise küçük çaplı düzenlemelerle tam etkinlik düzeyine ulaşabilecek potansiyele sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8. 2022 Yılı Bazında Verimsiz Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Potansiyel İyileştirme Değerleri

İl	Çıktı Değişkeni	Mevcut Değer	Hedef Değer	Potansiyel İyileştirme Oranı
Aydın	Vergi Geliri	478,45	492,36	2,91
	Vergi Dışı Gelirler	3853,48	4263,34	10,64
Denizli	Vergi Geliri	414,79	447,54	7,90
	Vergi Dışı Gelirler	4610,31	4974,40	7,90
Erzurum	Vergi Geliri	200,76	396,86	97,68
	Vergi Dışı Gelirler	5541,23	5953,03	7,43
Hatay	Vergi Geliri	254,98	333,89	30,95
	Vergi Dışı Gelirler	3681,43	4194,48	13,94
Kahramanmaraş	Vergi Geliri	249,30	280,17	12,38
	Vergi Dışı Gelirler	3692,05	4149,33	12,39
Kayseri	Vergi Geliri	303,37	368,76	21,55
	Vergi Dışı Gelirler	4391,96	5338,65	21,56
Malatya	Vergi Geliri	288,54	292,57	1,40
	Vergi Dışı Gelirler	4322,37	4382,86	1,40
Ordu	Vergi Geliri	271,39	353,10	30,11
	Vergi Dışı Gelirler	4016	4294,33	6,93
Sakarya	Vergi Geliri	368,18	409,93	11,34
	Vergi Dışı Gelirler	4122,68	4590,19	11,34
Samsun	Vergi Geliri	300,22	340,93	13,56
	Vergi Dışı Gelirler	3958,05	4494,77	13,56
Trabzon	Vergi Geliri	283,04	400,42	41,47
	Vergi Dışı Gelirler	4207,57	4554,63	8,25
Van	Vergi Geliri	126,34	350,88	177,73
	Vergi Dışı Gelirler	3630,63	4434,57	22,14

Tablo 8’de, büyükşehir statüsündeki illerin yerel yönetimlerine ilişkin 2022 yılı verileri kullanılarak yapılan analizde, etkinlik skorları %100’ün altında kalan illerin potansiyel iyileştirme oranları incelenmiştir. Vergi gelirleri ve vergi dışı gelirler olmak üzere iki temel çıktı değişkeni üzerinden gerçekleştirilen değerlendirmelerde, Van’ın vergi gelirlerinde %177,73 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olduğu belirlenmiştir. Bu oran, mevcut gelirlerin yaklaşık üç katına çıkarılması gerektiğine işaret etmektedir. Van’ın vergi dışı gelirlerdeki iyileştirme gereksinimi ise %22,14 oranında tespit edilmiştir. Erzurum’da, vergi gelirlerinde %97,68 oranında iyileştirme ihtiyacı bulunmuş, buna karşılık vergi dışı gelirlerde yalnızca %7,43 oranında bir iyileştirme gereksinimi olduğu saptanmıştır. Trabzon için ise vergi gelirlerinde %41,47, vergi dışı gelirlerde %8,25 oranında iyileştirme potansiyeli belirlenmiştir. Bu bulgular, özellikle vergi gelirlerini artırmaya yönelik ciddi düzenlemelerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Orta düzey iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Hatay dikkat çekmektedir. Hatay’ın, vergi gelirlerinde %30,95 ve vergi dışı gelirlerde %13,94 oranında iyileştirme gereksinimine sahip olduğu belirlenmiştir. Kayseri için de hem vergi gelirleri hem de vergi dışı gelirlerde sırasıyla %21,55 ve %21,56 oranlarında iyileştirme ihtiyacı saptanmıştır. Samsun’da, her iki gelir türü için %13,56 oranında iyileştirme potansiyeli tespit edilmiş ve bu durum ilin kaynak yönetiminde kısmi eksikliklerin bulunduğunu göstermiştir. Daha düşük iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Aydın ve Malatya bulunmaktadır. Aydın’da, vergi gelirlerinde %2,91 ve vergi dışı gelirlerde %10,64 oranında iyileştirme gereksinimi tespit edilmiştir. Malatya ise her iki gelir türünde %1,4 oranında iyileştirme ihtiyacıyla nispeten daha etkin bir kaynak yönetimi performansı sergilemiştir.

Tablo 9. 2023 Yılı Bazında Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Etkinlik Oranları

İl	Etkinlik Skoru	Etkinlik Durumu
Ankara, Antalya, Aydın, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Şanlıurfa, Tekirdağ	100	Etkin
Sakarya	96,9	Etkin Değil
Bursa	94,9	Etkin Değil
Malatya	94,6	Etkin Değil
Erzurum	93,2	Etkin Değil
Van	90,7	Etkin Değil

Samsun	88,2	Etkin Değil
Adana	87,7	Etkin Değil
Kayseri	87,3	Etkin Değil
Denizli	86,6	Etkin Değil
Balıkesir	84,8	Etkin Değil
Kahramanmaraş	84,7	Etkin Değil
Ordu	84,4	Etkin Değil
Trabzon	75,3	Etkin Değil

Tablo 9’da büyükşehir statüsündeki illerin yerel yönetimlerine ilişkin 2023 yılı verileri kullanılarak çıktı odaklı BCC modeli ile gerçekleştirilen VZA bulguları sunulmuştur. Yapılan değerlendirmelerde, Ankara, Antalya, Aydın, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Şanlıurfa ve Tekirdağ illerinin %100 etkinlik skoruna ulaştığı belirlenmiştir. Bu illerin, mevcut kaynaklarını optimal bir şekilde kullanarak yerel yönetim süreçlerinde tam etkinlik sağladığı tespit edilmiştir. Etkinlik skoru %100’ün altında kalan iller arasında Sakarya (%96,9), Bursa (%94,9), Malatya (%94,6), Erzurum (%93,2), Van (%90,7), Samsun (%88,2), Adana (%87,7), Kayseri (%87,3), Denizli (%86,6), Balıkesir (%84,8), Kahramanmaraş (%84,7), Ordu (%84,4) ve Trabzon (%75,3) yer almaktadır. Trabzon (%75,3) ve Ordu (%84,4), en düşük etkinlik skorlarına sahip iller olarak dikkat çekmiştir. Bu durum, söz konusu illerin kaynak kullanımında ciddi iyileştirme gereksinimleri bulunduğunu göstermektedir. 2023 yılında Hatay’ın %100 etkinlik skoruna ulaşması dikkat çekici bir gelişme olarak kaydedilmiştir. Hatay’ın önceki yıllarda etkin olmayan iller arasında yer almasına rağmen 2023’te bu başarıyı göstermesi, kaynak kullanımında yapılan iyileştirmelerin etkili sonuçlar verdiğini göstermektedir. Buna karşılık, Trabzon (%75,3) ve Samsun (%88,2) gibi illerin düşük etkinlik skorları, bu illerde kaynak yönetimi süreçlerinde önemli eksikliklerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Trabzon’un, düşük etkinlik skorunu artırmak için kapsamlı stratejik adımlar atması gerektiği anlaşılmıştır. Ayrıca, Bursa (%94,9) ve Malatya (%94,6) gibi illerin tam etkinlik seviyesine oldukça yakın bir performans sergilediği, ancak sınırlı düzeyde iyileştirme gereksinimlerinin bulunduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, etkin olmayan illerin, çıktı değişkenlerinde gerçekleştirilecek düzenlemeler yoluyla tam etkinlik düzeyine ulaşma potansiyeline ilişkin iyileştirme oranlarına Tablo 10’da yer verilmiştir.

Tablo 10. 2023 Yılı Bazında Verimsiz Büyükşehir Statüsündeki İllerdeki Yerel Yönetimlerin Potansiyel İyileştirme Değerleri

İl	Çıktı Değişkeni	Mevcut Değer	Hedef Değer	Potansiyel İyileştirme Oranı
Adana	Vergi Geliri	472,18	597,88	26,62
	Vergi Dışı Gelirler	6333,23	7224,19	14,07
Balıkesir	Vergi Geliri	863,48	1017,79	17,87
	Vergi Dışı Gelirler	8949,86	10549,30	17,87
Bursa	Vergi Geliri	624,63	658,09	5,36
	Vergi Dışı Gelirler	8297,86	8742,45	5,36
Denizli	Vergi Geliri	679,65	784,464	15,42
	Vergi Dışı Gelirler	10077,76	11631,93	15,42
Erzurum	Vergi Geliri	298,54	630,90	111,33
	Vergi Dışı Gelirler	10340,58	11093,45	7,28
Kahramanmaraş	Vergi Geliri	233,86	475,39	103,28
	Vergi Dışı Gelirler	7299,54	8621,94	18,12
Kayseri	Vergi Geliri	481,90	552	14,55
	Vergi Dışı Gelirler	8453,35	9683,04	14,55
Malatya	Vergi Geliri	272,67	398,54	46,16
	Vergi Dışı Gelirler	8866,36	9370,33	5,68
Ordu	Vergi Geliri	454,28	557,19	22,65
	Vergi Dışı Gelirler	7056,14	8363,65	18,53
Sakarya	Vergi Geliri	600,40	619,54	3,19
	Vergi Dışı Gelirler	7427,62	7664,43	3,19
Samsun	Vergi Geliri	467,94	530,54	13,38
	Vergi Dışı Gelirler	7654,59	8678,62	13,38
Trabzon	Vergi Geliri	418,11	748,53	79,03
	Vergi Dışı Gelirler	6947,16	9227,49	32,82
Van	Vergi Geliri	279,72	333,12	19,09
	Vergi Dışı Gelirler	6031,24	6648,45	10,23

Tablo 10’da, büyükşehir statüsündeki illerin yerel yönetimlerine ilişkin 2023 yılı verileri kullanılarak gerçekleştirilen analizde, etkinlik skorları %100’ün altında kalan illerin potansiyel iyileştirme oranları değerlendirilmiştir. Vergi gelirleri ve vergi dışı gelirler olmak üzere iki temel çıktı değişkeni üzerinden yapılan analizde, Kahramanmaraş’ın %103,28 oranında vergi gelirlerinde

iyileştirme potansiyeline sahip olduğu belirlenmiştir. Bu durum, ilin vergi gelirlerini daha verimli bir şekilde artırması gerektiğine işaret etmektedir. Vergi dışı gelirlere ise %18,12 oranında iyileştirme gereksinimi olduğu tespit edilmiştir. Trabzon’da, vergi gelirlerinde %79,03 ve vergi dışı gelirlere %32,82 oranında iyileştirme potansiyeli belirlenmiştir. Bu bulgular, Trabzon’un özellikle vergi gelirleri alanında ciddi yapısal düzenlemelere ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Van, %19,09 oranında vergi gelirlerinde ve %10,23 oranında vergi dışı gelirlere iyileştirme potansiyeli ile her iki gelir türünde de kaynak yönetiminde eksiklikler sergilemiştir. Orta düzey iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Adana ve Kayseri öne çıkmaktadır. Adana’da, vergi gelirlerinde %26,62, vergi dışı gelirlere ise %14,07 oranında iyileştirme ihtiyacı belirlenmiştir. Kayseri’de ise her iki gelir türü için %14,55 oranında iyileştirme potansiyeli saptanmıştır. Samsun’da, vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlere %13,38 oranında iyileştirme gereksinimi bulunmuş ve bu durum, ilin verimlilik seviyesini artırmak için ölçülü bir çaba gerektirdiğini göstermektedir. Daha düşük iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Malatya ve Sakarya dikkat çekmektedir. Malatya, %46,16 oranında vergi gelirlerinde iyileştirme gereksinimi göstermesine rağmen, vergi dışı gelirlere yalnızca %5,68 oranında bir iyileştirme ihtiyacı sergilemiştir. Sakarya ise %3,19 gibi oldukça düşük bir iyileştirme potansiyeline sahip olup, mevcut kaynak kullanımında nispeten daha etkin bir performans sergilemiştir.

Tablo 1, Tablo 3, Tablo 5, Tablo 7 ve Tablo 9’deki veriler karşılaştırıldığında büyükşehir statüsündeki illerdeki yerel yönetimler; sürekli olarak “etkin” sınıfında yer alanlar, sürekli olarak “etkin değil” sınıfında yer alanlar, “etkin” sınıfındayken “etkin değil” sınıfına düşenler ile “etkin değil” sınıfındayken “etkin” sınıfına yükselenler olarak dört kategoride sınıflandırılmıştır. *Sürekli olarak “etkin” sınıfında yer alan iller*, her yıl %100 etkinlik skoruna ulaşarak yerel yönetim süreçlerinde istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. Bu iller arasında Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Şanlıurfa ve Tekirdağ bulunmaktadır. Bu illerin, kaynak kullanımında yüksek verimlilik düzeyini sürekli olarak koruduğu anlaşılmaktadır. *Sürekli olarak “etkin değil” sınıfında yer alan iller*, tüm yıllarda etkinlik skorlarının %100’ün altında kaldığı ve kaynak kullanımında belirgin iyileştirme gereksinimlerinin devam ettiği illerdir. Bu kategoride Kahramanmaraş, Samsun ve Trabzon illeri yer almaktadır. Bu durum, söz konusu illerde yerel yönetim süreçlerinde kronikleşmiş verimlilik sorunlarının bulunduğunu göstermektedir. *“Etkin” sınıfındayken “etkin değil” sınıfına düşen iller*, önceki yıllarda tam etkinlik skoruna ulaşmalarına rağmen sonraki yıllarda “etkin değil” kategorisine gerilemiştir. Bu iller arasında Van,

Balıkesir ve Aydın bulunmaktadır. Van, 2020 ve 2021 yıllarında “etkin” iken, 2022 ve 2023 yıllarında etkinlik skorunu kaybetmiştir. Balıkesir ise 2020 yılında “etkin” iken, sonraki yıllarda “etkin değil” sınıfında yer almıştır. Benzer şekilde, Aydın’ın 2019 ve 2020 yıllarında “etkin” olduğu, ancak 2021 yılından itibaren “etkin değil” sınıfına düştüğü görülmüştür. “*Etkin değil*” iken “*etkin*” sınıfına yükselen iller, önceki yıllarda etkinlik skorlarının %100’ün altında olduğu ancak sonraki yıllarda tam etkinlik düzeyine ulaştığı illeri ifade etmektedir. Hatay, 2022 yılında “etkin değil” iken 2023 yılında “etkin” kategorisine yükselmiştir. İzmir, 2020 ve 2021 yıllarında “etkin değil” sınıfında yer alırken, 2022 ve 2023 yıllarında tam etkinlik skoruna ulaşmıştır. Benzer şekilde, Adana, 2021 yılında “etkin değil” iken 2022 ve 2023 yıllarında “etkin” kategorisinde değerlendirilmiştir.

3.2. Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Mali Etkinliği

Büyükşehir statüsü dışında kalan illerdeki yerel yönetimler, daha küçük ölçekli idari yapıları ve farklı sosyo-ekonomik koşulları ile büyükşehirlerden ayrılan bir yapıya sahiptir. Bu durum, mali etkinliklerini değerlendirirken farklı bir perspektif geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu bölümde, 2019-2023 dönemi özelinde büyükşehir statüsünde olmayan illerdeki yerel yönetimlerin mali etkinlikleri incelenmiştir.

Tablo 11. 2019 Yılı Bazında Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Etkinlik Oranları

İl	Etkinlik Skoru	Etkinlik Durumu
Aksaray, Amasya, Ardahan, Batman, Bolu, Çanakkale, Düzce, Erzincan, Iğdır, Karabük, Kırıkkale, Kütahya, Nevşehir, Rize, Sinop, Şırnak, Tunceli, Yalova	100	Etkin
Çorum	99	Etkin Değil
Afyonkarahisar	98,6	Etkin Değil
Kırşehir	98,4	Etkin Değil
Burdur	98,3	Etkin Değil
Hakkari	97,9	Etkin Değil
Uşak	97,3	Etkin Değil
Artvin	96,8	Etkin Değil
Sivas	96,5	Etkin Değil
Siirt	96,1	Etkin Değil
Kilis	95,8	Etkin Değil
Çankırı	94,3	Etkin Değil

Bilecik	93,8	Etkin Değil
Zonguldak	93,5	Etkin Değil
Isparta	92,7	Etkin Değil
Gümüşhane	92,6	Etkin Değil
Bingöl	91,8	Etkin Değil
Kastamonu	91,5	Etkin Değil
Yozgat	91,3	Etkin Değil
Adıyaman	90,9	Etkin Değil
Kırklareli	90,2	Etkin Değil
Bitlis	89	Etkin Değil
Karaman	88,6	Etkin Değil
Tokat	87,4	Etkin Değil
Kars	87,3	Etkin Değil
Bartın	86,9	Etkin Değil
Edirne	85,7	Etkin Değil
Osmaniye	85,4	Etkin Değil
Bayburt	85	Etkin Değil
Elazığ	84,5	Etkin Değil
Niğde	81,6	Etkin Değil
Giresun	80	Etkin Değil
Ağrı	78,4	Etkin Değil
Muş	77	Etkin Değil

Tablo 11’de, diğer illerdeki yerel yönetimlere ilişkin 2019 yılı verileri kullanılarak çıktı odaklı BCC modeli ile gerçekleştirilen VZA bulguları sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, Aksaray, Amasya, Ardahan, Batman, Bolu, Çanakkale, Düzcce, Erzincan, Iğdır, Karabük, Kırıkkale, Kütahya, Nevşehir, Rize, Sinop, Şırnak, Tunceli ve Yalova illerinin %100 etkinlik skoruna ulaştığı tespit edilmiştir. Bu illerin mevcut kaynaklarını etkili bir şekilde kullanarak yerel yönetim süreçlerinde tam etkinlik sağladığı belirlenmiştir. Buna karşılık, etkinlik skorları %100’ün altında kalan iller arasında Çorum (%99), Afyonkarahisar (%98,6), Kırşehir (%98,4), Burdur (%98,3), Hakkari (%97,9), Uşak (%97,3), Artvin (%96,8), Sivas (%96,5) ve Siirt (%96,1) yer almaktadır. Bu illerin tam etkinlik düzeyine oldukça yakın olduğu, ancak kaynak kullanımında bazı iyileştirme gereksinimlerinin bulunduğu görülmüştür. En düşük etkinlik skoruna sahip iller ise Muş (%77), Ağrı (%78,4), Giresun (%80) ve Niğde (%81,6) olarak dikkat

çekmektedir. Bu illerin, kaynak yönetiminde önemli eksiklikler sergilediği ve ciddi düzeyde iyileştirme ihtiyacının bulunduğu tespit edilmiştir. Tablo 11'in dikkat çeken bulguları arasında Çorum'un %99 etkinlik skoru ile tam etkinlik düzeyine çok yakın bir performans sergilemesi yer almaktadır. Çorum'un, küçük çaplı düzenlemelerle tam etkinlik seviyesine ulaşabileceği anlaşılmıştır. Diğer yandan, Muş %77 etkinlik skoru ile en düşük performansı sergileyen il olarak öne çıkmış ve kaynak kullanımında en fazla iyileştirme gereksinimi duyulan illerden biri olarak belirlenmiştir. Hakkari (%97,9) ve Uşak (%97,3) gibi illerin ise tam etkinlik seviyesine yakın bir performans gösterdiği, ancak bazı kaynak kullanım düzenlemelerine ihtiyaç duyduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, etkin olmayan illerin, çıktı değişkenlerinde yapılacak düzenlemeler yoluyla tam etkinlik düzeyine ulaşma potansiyeline ilişkin ayrıntılar Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12. 2019 Yılı Bazında Verimsiz Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Potansiyel İyileştirme Değerleri

İl	Çıktı Değişkeni	Mevcut Değer	Hedef Değer	Potansiyel İyileştirme Oranı
Adıyaman	Vergi Geliri	48,62	85,93	76,74
	Vergi Dışı Gelirler	1178,93	1297,53	10,06
Afyonkarahisar	Vergi Geliri	102,10	103,51	1,38
	Vergi Dışı Gelirler	1418,03	1437,54	1,38
Ağrı	Vergi Geliri	22,76	54,61	139,94
	Vergi Dışı Gelirler	1065,71	1359,52	27,57
Artvin	Vergi Geliri	74,09	76,55	3,32
	Vergi Dışı Gelirler	2009,87	2076,65	3,32
Bartın	Vergi Geliri	73,68	100,32	36,16
	Vergi Dışı Gelirler	1269,43	1460,79	15,07
Bayburt	Vergi Geliri	58,20	68,47	17,65
	Vergi Dışı Gelirler	2123,46	2498,17	17,65
Bilecik	Vergi Geliri	154,11	164,24	6,57
	Vergi Dışı Gelirler	1538,11	1639,19	6,57
Bingöl	Vergi Geliri	32,10	94,10	193,15
	Vergi Dışı Gelirler	1452,84	1582,48	8,92
Bitlis	Vergi Geliri	35,43	109,12	207,99
	Vergi Dışı Gelirler	1405,71	1578,71	12,31
Burdur	Vergi Geliri	95,01	117,57	23,74
	Vergi Dışı Gelirler	1521,29	1547,03	1,69

Çankırı	Vergi Geliri	97,42	103,31	6,05
	Vergi Dışı Gelirler	1764,21	1870,94	6,05
Çorum	Vergi Geliri	87,50	88,37	0,99
	Vergi Dışı Gelirler	1423,88	1438,04	0,99
Edirne	Vergi Geliri	120,79	140,98	16,71
	Vergi Dışı Gelirler	1471,90	1717,99	16,72
Elazığ	Vergi Geliri	97,19	115,06	18,39
	Vergi Dışı Gelirler	1353,01	1601,81	18,39
Giresun	Vergi Geliri	105,58	132	25,02
	Vergi Dışı Gelirler	1319,73	1649,98	25,02
Gümüşhane	Vergi Geliri	47,79	92,09	92,70
	Vergi Dışı Gelirler	1687	1821,48	7,97
Hakkari	Vergi Geliri	25,86	32,48	25,60
	Vergi Dışı Gelirler	1808,89	1848,57	2,19
Isparta	Vergi Geliri	92,92	100,27	7,91
	Vergi Dışı Gelirler	1505,62	1624,71	7,91
Karaman	Vergi Geliri	81,13	99,89	23,12
	Vergi Dışı Gelirler	1529,86	1726,80	12,87
Kars	Vergi Geliri	37,46	92,59	147,17
	Vergi Dışı Gelirler	1332,43	1525,85	14,52
Kastamonu	Vergi Geliri	89,73	98,11	9,34
	Vergi Dışı Gelirler	1873,53	2048,57	9,34
Kırklareli	Vergi Geliri	142,29	157,74	10,86
	Vergi Dışı Gelirler	1329,04	1473,38	10,86
Kırşehir	Vergi Geliri	108,66	110,46	1,66
	Vergi Dışı Gelirler	1601,17	1627,64	1,65
Kilis	Vergi Geliri	79,83	101,88	27,62
	Vergi Dışı Gelirler	1463,28	1526,78	4,34
Muş	Vergi Geliri	22,60	110,96	390,97
	Vergi Dışı Gelirler	1202,36	1561,85	29,90
Niğde	Vergi Geliri	78,49	96,21	22,58
	Vergi Dışı Gelirler	1435,68	1759,88	22,58
Osmaniye	Vergi Geliri	104,30	122,15	17,11
	Vergi Dışı Gelirler	1201,61	1407,26	17,11
Siirt	Vergi Geliri	31,18	111,58	257,86
	Vergi Dışı Gelirler	1430,45	1488,25	4,04

Sivas	Vergi Geliri	72,54	81,76	12,71
	Vergi Dışı Gelirler	1846,32	1913,14	3,62
Tokat	Vergi Geliri	64,07	124,10	93,69
	Vergi Dışı Gelirler	1310,23	1499,24	14,43
Uşak	Vergi Geliri	100,34	103,07	2,72
	Vergi Dışı Gelirler	1453,18	1492,75	2,72
Yozgat	Vergi Geliri	71,71	113,09	57,70
	Vergi Dışı Gelirler	1372,70	1503,47	9,53
Zonguldak	Vergi Geliri	105,99	113,39	6,98
	Vergi Dışı Gelirler	1241,40	1378,58	11,05

Tablo 12’de, 2020 yılı itibarıyla etkin olmayan diğer illerin yerel yönetimlerine ilişkin vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerdeki iyileştirme potansiyelleri değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Muş ve Siirt, vergi gelirlerinde en yüksek iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında yer almaktadır. Muş’ta, vergi gelirlerinde %126,74, vergi dışı gelirlerde ise %15,33 oranında iyileştirme gereksinimi belirlenmiştir. Siirt’in vergi gelirlerindeki iyileştirme oranı ise %199,71 olarak hesaplanmış, bu da mevcut gelirlerin yaklaşık üç kat artırılması gerektiğini ortaya koymuştur. Vergi dışı gelirlerde ise %40,19 oranında iyileştirme potansiyeli tespit edilmiştir. Bu bulgular, her iki ilin de kaynak yönetim süreçlerinde köklü değişiklikler yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Orta düzey iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Edirne ve Niğde öne çıkmaktadır. Edirne’de hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %22,89 oranında iyileştirme gereksinimi belirlenmiştir. Niğde’de ise her iki gelir türünde %19,8 oranında iyileştirme potansiyeli saptanmıştır. Artvin’de, vergi gelirlerinde %24,12 ve vergi dışı gelirlerde %14,21 oranında iyileştirme gereksinimi bulunmuş, bu durum ilin kaynak yönetiminde orta düzeyde performans sergilediğini göstermiştir. Daha düşük iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Çanakkale, Bilecik ve Elazığ dikkat çekmektedir. Çanakkale’de, vergi gelirlerinde sadece %0,44 oranında bir iyileştirme gereksinimi bulunmuş ve bu durum, ilin mevcut kaynak kullanımında nispeten yüksek bir etkinlik düzeyi sergilediğini göstermiştir. Bilecik’te, vergi gelirleri ve vergi dışı gelirler için %8,6 oranında iyileştirme potansiyeli tespit edilmiştir. Elazığ’da ise vergi gelirlerinde %10,92, vergi dışı gelirlerde %10,93 oranında iyileştirme gereksinimi belirlenmiş, bu bulgular ilin daha sınırlı iyileştirme çalışmalarıyla hedeflenen etkinlik düzeyine ulaşabileceğini ortaya koymuştur.

Tablo 13. 2020 Yılı Bazında Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Etkinlik Oranları

İl	Etkinlik Skoru	Etkinlik Durumu
Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Ardahan, Batman, Bolu, Burdur, Çorum, Erzincan, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Karabük, Kilis, Kütahya, Osmaniye, Rize, Siirt, Sinop, Şırnak, Tunceli, Uşak, Yalova	100	Etkin
Çanakkale	99,6	Etkin Değil
Kırşehir	96,4	Etkin Değil
Yozgat	94,7	Etkin Değil
Tokat	94,2	Etkin Değil
Isparta	93,8	Etkin Değil
Zonguldak	93,1	Etkin Değil
Kars	92,4	Etkin Değil
Bilecik	92,1	Etkin Değil
Düzce	91,7	Etkin Değil
Karaman	91,4	Etkin Değil
Elazığ	90,1	Etkin Değil
Çankırı	90	Etkin Değil
Nevşehir	89,5	Etkin Değil
Adıyaman	89	Etkin Değil
Kırıkkale	89	Etkin Değil
Sivas	88,5	Etkin Değil
Giresun	87,9	Etkin Değil
Artvin	87,6	Etkin Değil
Muş	86,7	Etkin Değil
Bingöl	85,7	Etkin Değil
Bartın	84,8	Etkin Değil
Bitlis	84	Etkin Değil
Niğde	83,5	Etkin Değil
Amasya	83,1	Etkin Değil
Kırklareli	82,4	Etkin Değil
Bayburt	82,3	Etkin Değil
Edirne	81,4	Etkin Değil
Kastamonu	79,9	Etkin Değil

Tablo 13'te, diğer illerdeki yerel yönetimlere ilişkin 2020 yılı verileri kullanılarak çıktı odaklı BCC modeli ile gerçekleştirilen VZA bulguları sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Ardahan, Batman, Bolu, Burdur, Çorum, Erzincan, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Karabük, Kilis, Kütahya, Osmaniye, Rize, Siirt, Sinop, Şırnak, Tunceli, Uşak ve Yalova illerinin %100 etkinlik skoruna ulaştığı belirlenmiştir. Bu illerin, kaynaklarını verimli bir şekilde kullanarak tam etkinlik sağladığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, Çanakkale (%99,6), Kırşehir (%96,4), Yozgat (%94,7), Tokat (%94,2), Isparta (%93,8), Zonguldak (%93,1), Kars (%92,4) ve Bilecik (%92,1) illerinin etkinlik skorları %100'ün altında kalmış ve bu iller "etkin değil" kategorisinde yer almıştır. Bu illerde, kaynak yönetiminde belirli düzeyde iyileştirme gereksinimlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. En düşük etkinlik skorlarına sahip iller arasında Muş (%77), Ağrı (%78,4), Giresun (%80) ve Niğde (%83,5) öne çıkmıştır. Bu illerin kaynak yönetiminde ciddi verimlilik sorunları yaşadığı görülmüştür. Tablo 13'te dikkat çeken bulgular arasında, Çanakkale'nin %99,6 etkinlik skoru ile tam etkinlik seviyesine çok yakın bir performans sergilemesi yer almaktadır. Küçük çaplı iyileştirmelerle Çanakkale'nin tam etkinlik düzeyine ulaşabileceği öngörülmüştür. Öte yandan, Muş %77 etkinlik skoru ile en düşük performansa sahip il olarak belirlenmiş ve kaynak yönetiminde kapsamlı reformlara ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Kırşehir (%96,4) ve Yozgat (%94,7) illerinin tam etkinlik seviyesine yakın performans sergilediği, ancak kaynak yönetimi süreçlerinde bazı eksikliklerin giderilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda, etkin olmayan illerin, çıktı değişkenlerinde yapılacak düzenlemeler yoluyla tam etkinlik düzeyine ulaşma potansiyeline ilişkin iyileştirme oranları Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. 2020 Yılı Bazında Verimsiz Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Potansiyel İyileştirme Değerleri

İl	Çıktı Değişkeni	Mevcut Değer	Hedef Değer	Potansiyel İyileştirme Oranı
Adıyaman	Vergi Geliri	65,97	79,39	20,34
	Vergi Dışı Gelirler	1359,59	1527,03	12,32
Amasya	Vergi Geliri	107,13	128,85	20,27
	Vergi Dışı Gelirler	1619,03	1947,28	20,27
Artvin	Vergi Geliri	85,96	106,69	24,12
	Vergi Dışı Gelirler	1989,63	2272,45	14,21
Bartın	Vergi Geliri	113,46	133,83	17,95
	Vergi Dışı Gelirler	1353,52	1596,54	17,95

Bayburt	Vergi Geliri	69,74	84,69	21,44
	Vergi Dışı Gelirler	2216,87	2692,27	21,44
Bilecik	Vergi Geliri	190,12	206,47	8,60
	Vergi Dışı Gelirler	1730,32	1879,15	8,60
Bingöl	Vergi Geliri	52,50	119,24	127,12
	Vergi Dışı Gelirler	1778,07	2075,36	16,72
Bitlis	Vergi Geliri	59,28	74,27	25,29
	Vergi Dışı Gelirler	1549,49	1844,25	19,02
Çanakkale	Vergi Geliri	215,85	216,79	0,44
	Vergi Dışı Gelirler	1879,64	1887,90	0,44
Çankırı	Vergi Geliri	116,51	129,42	11,08
	Vergi Dışı Gelirler	2037,97	2263,89	11,09
Düzce	Vergi Geliri	113,37	123,64	9,06
	Vergi Dışı Gelirler	1414,48	1542,71	9,07
Edirne	Vergi Geliri	142,66	175,31	22,89
	Vergi Dışı Gelirler	1598,98	1964,94	22,89
Elazığ	Vergi Geliri	118,68	131,64	10,92
	Vergi Dışı Gelirler	1794,37	1990,43	10,93
Giresun	Vergi Geliri	117,71	133,98	13,82
	Vergi Dışı Gelirler	1720,94	1958,81	13,82
Isparta	Vergi Geliri	115,93	123,58	6,60
	Vergi Dışı Gelirler	1726,06	1840,01	6,60
Karaman	Vergi Geliri	88,15	121,95	38,34
	Vergi Dışı Gelirler	1687,76	1847,55	9,47
Kars	Vergi Geliri	54,79	104,25	90,27
	Vergi Dışı Gelirler	1405,38	1520,60	8,20
Kastamonu	Vergi Geliri	92,26	115,41	25,09
	Vergi Dışı Gelirler	1910,93	2390,47	25,09
Kırıkkale	Vergi Geliri	216,16	242,74	12,30
	Vergi Dışı Gelirler	1724,42	1936,49	12,30
Kırklareli	Vergi Geliri	168,86	205,01	21,41
	Vergi Dışı Gelirler	1545,01	1875,78	21,41
Kırşehir	Vergi Geliri	148,21	153,82	3,79
	Vergi Dışı Gelirler	1742,24	1808,18	3,78
Muş	Vergi Geliri	31,60	71,65	126,74
	Vergi Dışı Gelirler	1268,01	1462,41	15,33

Nevşehir	Vergi Geliri	156,62	174,95	11,70
	Vergi Dışı Gelirler	1725,45	1927,42	11,71
Niğde	Vergi Geliri	100,48	120,38	19,80
	Vergi Dışı Gelirler	1590,35	1905,42	19,81
Sivas	Vergi Geliri	84,83	100,53	18,51
	Vergi Dışı Gelirler	1824,94	2062,25	13,00
Tokat	Vergi Geliri	84,26	118,30	40,40
	Vergi Dışı Gelirler	1697,02	1800,55	6,10
Yozgat	Vergi Geliri	91,48	111,13	21,48
	Vergi Dışı Gelirler	1627,12	1718,06	5,59
Zonguldak	Vergi Geliri	127,85	137,30	7,39
	Vergi Dışı Gelirler	1496,53	1607,20	7,40

Tablo 14'te, 2020 yılı itibarıyla etkin olmayan sınıfında yer alan diğer illerin yerel yönetimlerine ilişkin mevcut vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerdeki iyileştirme potansiyelleri değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Bingöl, vergi gelirlerinde %127,12 oranında iyileştirme potansiyeli ile en yüksek düzeyde reforma ihtiyaç duyan il olarak öne çıkmıştır. Bu oran, mevcut gelirlerin yaklaşık iki katına çıkarılmasını gerektirmektedir. Bunun yanı sıra, Bingöl'ün vergi dışı gelirlerde %16,72 oranında bir iyileştirme gereksinimi olduğu belirlenmiştir. Bitlis, vergi gelirlerinde %25,29, vergi dışı gelirlerde ise %19,02 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olup, kaynak yönetiminde önemli reform ihtiyacı duyan bir diğer il olarak dikkat çekmiştir. Artvin de vergi gelirlerinde %24,12, vergi dışı gelirlerde %14,21 oranında iyileştirme gereksinimi ile benzer bir tablo sergilemiştir. Orta düzey iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Bayburt ve Bartın öne çıkmaktadır. Bayburt hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %21,44 oranında iyileştirme potansiyeli göstermiştir. Bartın ise %17,95 oranında bir iyileştirme gereksinimine sahiptir. Adıyaman'da, vergi gelirlerinde %20,34 ve vergi dışı gelirlerde %12,32 oranında iyileştirme potansiyeli tespit edilmiştir. Bu iller, kaynak yönetim süreçlerinde etkinliği artırmak için belirli düzeltmelere ihtiyaç duymaktadır. Daha düşük iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Bilecik ve Çanakkale yer almaktadır. Bilecik hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %8,6 oranında iyileştirme ihtiyacı ile nispeten daha etkin bir kaynak yönetimi sergilemiştir. Çanakkale ise yalnızca %0,44 oranında bir iyileştirme gereksinimi ile dikkat çekmiş, mevcut kaynak kullanımında oldukça yüksek bir verimlilik düzeyi ortaya koymuştur. Bu bulgular, Çanakkale'nin kaynak yönetiminde istikrarlı bir başarı yakaladığını göstermektedir.

Tablo 15. 2021 Yılı Bazında Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Etkinlik Oranları

İl	Etkinlik Skoru	Etkinlik Durumu
Ağrı, Aksaray, Ardahan, Batman, Bolu, Çanakkale, Düzce, Gümüşhane, Hakkari, Karabük, Kars, Kilis, Osmaniye, Rize, Şırnak, Tunceli, Uşak, Yalova, Zonguldak	100	Etkin
Afyonkarahisar	99,9	Etkin Değil
Kırıkkale	98,5	Etkin Değil
Erzincan	97,2	Etkin Değil
Artvin	97	Etkin Değil
Kütahya	96,3	Etkin Değil
Tokat	96,3	Etkin Değil
Kırşehir	93,5	Etkin Değil
Çankırı	93	Etkin Değil
Adıyaman	92,1	Etkin Değil
Nevşehir	90,9	Etkin Değil
Burdur	90,7	Etkin Değil
Isparta	88,4	Etkin Değil
Bilecik	87	Etkin Değil
Çorum	86,8	Etkin Değil
Sinop	86,5	Etkin Değil
Elazığ	85,7	Etkin Değil
Bingöl	84,4	Etkin Değil
Bartın	84,3	Etkin Değil
Kastamonu	83,4	Etkin Değil
Yozgat	82	Etkin Değil
Sivas	80,5	Etkin Değil
Giresun	79,5	Etkin Değil
Niğde	79,3	Etkin Değil
Karaman	79	Etkin Değil
Muş	77,8	Etkin Değil
Bitlis	77,3	Etkin Değil
Kırklareli	77,2	Etkin Değil
Edirne	77	Etkin Değil
Bayburt	76,3	Etkin Değil
Amasya	74,6	Etkin Değil
Siirt	71,3	Etkin Değil
Iğdır	66,8	Etkin Değil

Tablo 15’te, diğer illerdeki yerel yönetimlerin 2021 yılı verileri kullanılarak çıktı odaklı BCC modeli ile gerçekleştirilen VZA bulguları sunulmuştur. Yapılan değerlendirmelerde, Ağrı, Aksaray, Ardahan, Batman, Bolu, Çanakkale, Düzce, Gümüşhane, Hakkari, Karabük, Kars, Kilis, Osmaniye, Rize, Şırnak, Tunceli, Uşak, Yalova ve Zonguldak illerinin %100 etkinlik skoruna ulaştığı belirlenmiştir. Bu illerin, mevcut kaynaklarını etkili bir şekilde kullanarak yerel yönetim süreçlerinde başarılı bir performans sergilediği tespit edilmiştir. Etkinlik skorları %100’ün altında kalan iller arasında Afyonkarahisar (%99,9), Kırıkkale (%98,5), Erzincan (%97,2), Artvin (%97) ve Kütahya (%96,3) yer almaktadır. Bu iller, tam etkinlik düzeyine oldukça yakın performans göstermiş, ancak kaynak kullanımında bazı iyileştirme gereksinimlerinin bulunduğu belirlenmiştir. En düşük etkinlik skorlarına sahip iller ise Muş (%77,8), Bitlis (%77,3), Kırklareli (%77,2) ve Edirne (%77) olarak dikkat çekmektedir. Bu illerin, kaynak yönetiminde ciddi eksiklikler sergilediği ve kapsamlı iyileştirme ihtiyaçlarının bulunduğu görülmüştür. Tablo 15’in öne çıkan bulgularından biri, Afyonkarahisar’ın %99,9 etkinlik skoru ile tam etkinlik seviyesine çok yakın bir performans sergilemesidir. Küçük çaplı düzenlemelerle bu ilin tam etkinlik düzeyine ulaşabileceği öngörülmüştür. Öte yandan, Muş, %77,8 etkinlik skoru ile en düşük performansa sahip il olarak belirlenmiş ve kaynak yönetiminde kapsamlı reformlara ihtiyaç duyduğu anlaşılmıştır. Benzer şekilde, Kırıkkale (%98,5) ve Erzincan (%97,2) illeri, tam etkinlik seviyesine yakın bir performans sergilemiş ancak kaynak yönetimi süreçlerinde bazı iyileştirme gereksinimlerinin bulunduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, etkin olmayan illerin, çıktı değişkenlerinde yapılacak düzenlemeler yoluyla tam etkinlik düzeyine ulaşma potansiyeline ilişkin ayrıntılar Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16. 2021 Yılı Bazında Verimsiz Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Potansiyel İyileştirme Değerleri

İl	Çıktı Değişkeni	Mevcut Değer	Hedef Değer	Potansiyel İyileştirme Oranı
Adıyaman	Vergi Geliri	93,80	127,22	35,63
	Vergi Dışı Gelirler	2008,65	2181,33	8,60
Afyonkarahisar	Vergi Geliri	151,89	151,98	0,06
	Vergi Dışı Gelirler	2274,73	2276,13	0,06
Amasya	Vergi Geliri	149,53	200,47	34,07
	Vergi Dışı Gelirler	2148,24	2880,17	34,07
Artvin	Vergi Geliri	98,06	139,46	42,22
	Vergi Dışı Gelirler	2846,03	2934,93	3,12

Bartın	Vergi Geliri	136,74	162,17	18,60
	Vergi Dışı Gelirler	1980,43	2348,85	18,60
Bayburt	Vergi Geliri	77,83	125,72	61,53
	Vergi Dışı Gelirler	2800,22	3670,24	31,07
Bilecik	Vergi Geliri	225,47	259,18	14,95
	Vergi Dışı Gelirler	2494,37	2867,39	14,95
Bingöl	Vergi Geliri	64,80	154,47	138,38
	Vergi Dışı Gelirler	2591,64	3069,44	18,44
Bitlis	Vergi Geliri	83,30	107,81	29,42
	Vergi Dışı Gelirler	2049,51	2652,76	29,43
Burdur	Vergi Geliri	142,39	157,04	10,29
	Vergi Dışı Gelirler	2517,68	2776,85	10,29
Çankırı	Vergi Geliri	175,58	188,73	7,49
	Vergi Dışı Gelirler	2823,49	3035,02	7,49
Çorum	Vergi Geliri	136,12	156,86	15,24
	Vergi Dışı Gelirler	2097,61	2417,22	15,24
Edirne	Vergi Geliri	180,37	234,22	29,86
	Vergi Dışı Gelirler	2176,87	2826,80	29,86
Elazığ	Vergi Geliri	116,80	136,26	16,66
	Vergi Dışı Gelirler	2596,92	3029,64	16,66
Erzincan	Vergi Geliri	111,06	118,77	6,94
	Vergi Dışı Gelirler	3872,50	3982,45	2,84
Giresun	Vergi Geliri	158,07	198,94	25,86
	Vergi Dışı Gelirler	2227,76	2803,77	25,86
İğdir	Vergi Geliri	52,96	141,83	167,81
	Vergi Dışı Gelirler	1926,62	2884,10	49,70
Isparta	Vergi Geliri	174,31	197,19	13,13
	Vergi Dışı Gelirler	2318,91	2623,37	13,13
Karaman	Vergi Geliri	135,76	171,74	26,50
	Vergi Dışı Gelirler	2049,71	2593,08	26,51
Kastamonu	Vergi Geliri	112,51	148,20	31,72
	Vergi Dışı Gelirler	2890,38	3467,01	19,95
Kırıkkale	Vergi Geliri	254,88	258,67	1,49
	Vergi Dışı Gelirler	2831,82	2874,01	1,49
Kırklareli	Vergi Geliri	173,42	224,68	29,56
	Vergi Dışı Gelirler	2123,77	2751,55	29,56
Kırşehir	Vergi Geliri	174,06	186,25	7,00
	Vergi Dışı Gelirler	2770,93	2965,03	7,00

Kütahya	Vergi Geliri	119,84	124,49	3,88
	Vergi Dışı Gelirler	2438,28	2533,05	3,89
Muş	Vergi Geliri	37,21	124,47	234,51
	Vergi Dışı Gelirler	1914,32	2461,64	28,59
Nevşehir	Vergi Geliri	197,49	217,35	10,06
	Vergi Dışı Gelirler	2553,06	2809,91	10,06
Niğde	Vergi Geliri	125,36	158,01	26,04
	Vergi Dışı Gelirler	2277,19	2870,43	26,05
Siirt	Vergi Geliri	44,92	134,63	199,71
	Vergi Dışı Gelirler	2013,58	2822,83	40,19
Sinop	Vergi Geliri	120,06	138,81	15,62
	Vergi Dışı Gelirler	2522,60	2916,65	15,62
Sivas	Vergi Geliri	114,10	141,73	24,22
	Vergi Dışı Gelirler	2401,72	2983,44	24,22
Tokat	Vergi Geliri	99,25	121,62	22,54
	Vergi Dışı Gelirler	2744,50	2850,80	3,87
Yozgat	Vergi Geliri	117,97	143,81	21,90
	Vergi Dışı Gelirler	2268,01	2764,81	21,90

Tablo 16’da, 2021 yılı itibarıyla etkin olmayan sınıfında bulunan diğer illerin yerel yönetimlerine ilişkin mevcut vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerdeki iyileştirme potansiyelleri değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Bingöl’ün vergi gelirlerinde %138,38 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olduğu belirlenmiştir. Bu oran, mevcut gelirlerin yaklaşık iki katından fazla artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Bingöl’de vergi dışı gelirlerde %18,44 oranında bir iyileştirme ihtiyacı tespit edilmiştir. Bayburt, vergi gelirlerinde %61,53 ve vergi dışı gelirlerde %31,07 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olup, bu durum ilin kaynak yönetiminde önemli eksiklikler bulunduğunu göstermektedir. Artvin, vergi gelirlerinde %42,22 oranında iyileştirme gereksinimi sergilerken, vergi dışı gelirlerde yalnızca %3,12 oranında sınırlı bir iyileştirme ihtiyacı göstermiştir. Orta düzey iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Bartın ve Adıyaman dikkat çekmektedir. Bartın’da hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %18,6 oranında iyileştirme potansiyeli tespit edilmiştir. Adıyaman’da ise vergi gelirlerinde %35,63, vergi dışı gelirlerde %8,6 oranında iyileştirme gereksinimi belirlenmiştir. Bitlis ise vergi gelirlerinde %29,42, vergi dışı gelirlerde %29,43 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olup, orta düzeyde bir reform ihtiyacı göstermektedir. Bu bulgular, söz konusu illerin kaynak yönetim süreçlerinde belirgin eksikliklerin bulunduğunu ortaya

koymaktadır. Daha düşük iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Afyonkarahisar ve Bilecik öne çıkmaktadır. Afyonkarahisar’da vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerde yalnızca %0,06 oranında iyileştirme gereksinimi belirlenmiş ve bu durum, ilin kaynak yönetiminde oldukça yüksek bir verimlilik düzeyi sergilediğini göstermiştir. Bilecik ise %14,95 oranında iyileştirme gereksinimi ile düşük düzeyde bir iyileştirme potansiyeline sahip olarak dikkat çekmiştir.

Tablo 17. 2022 Yılı Bazında Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Etkinlik Oranları

İl	Etkinlik Skoru	Etkinlik Durumu
Aksaray, Batman, Bolu, Düzce, Erzincan, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Karabük, Kars, Kastamonu, Kilis, Kütahya, Muş, Rize, Şırnak, Tokat, Yalova, Zonguldak	100	Etkin
Tunceli	98,4	Etkin Değil
Bitlis	98,2	Etkin Değil
Artvin	97,9	Etkin Değil
Ağrı	96,9	Etkin Değil
Sinop	96,8	Etkin Değil
Siirt	96,7	Etkin Değil
Afyonkarahisar	96,6	Etkin Değil
Elazığ	95,6	Etkin Değil
Uşak	94,8	Etkin Değil
Çanakkale	94,7	Etkin Değil
Kırşehir	94,5	Etkin Değil
Isparta	93,3	Etkin Değil
Sivas	92,9	Etkin Değil
Giresun	92,8	Etkin Değil
Çorum	92,4	Etkin Değil
Burdur	92,3	Etkin Değil
Ardahan	92,1	Etkin Değil
Adıyaman	91,6	Etkin Değil
Bilecik	89,7	Etkin Değil
Nevşehir	89,7	Etkin Değil
Niğde	89,3	Etkin Değil
Yozgat	88,9	Etkin Değil
Karaman	87,9	Etkin Değil

Edirne	86,4	Etkin Değil
Bayburt	85,8	Etkin Değil
Kırklareli	84,8	Etkin Değil
Bartın	84,7	Etkin Değil
Kırıkkale	84,2	Etkin Değil
Çankırı	81,7	Etkin Değil
Amasya	78,2	Etkin Değil
Bingöl	78	Etkin Değil
Osmaniye	76	Etkin Değil

Tablo 17’de, diğer illerdeki yerel yönetimlere ilişkin 2022 yılı verileri kullanılarak çıktı odaklı BCC modeli ile gerçekleştirilen VZA bulguları sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, Aksaray, Batman, Bolu, Düzce, Erzincan, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Karabük, Kars, Kastamonu, Kilis, Kütahya, Muş, Rize, Şırnak, Tokat, Yalova ve Zonguldak illerinin %100 etkinlik skoruna ulaştığı tespit edilmiştir. Bu durum, bu illerin kaynak yönetim süreçlerinde yüksek bir başarı sergilediğini ve yerel yönetim hedeflerini tam anlamıyla gerçekleştirdiğini göstermektedir. Buna karşılık, Tunceli (%98,4), Bitlis (%98,2), Artvin (%97,9), Ağrı (%96,9) ve Sinop (%96,8) gibi illerin etkinlik skorlarının %100’ün altında kaldığı belirlenmiş ve bu iller “etkin değil” kategorisinde değerlendirilmiştir. Söz konusu illerde kaynak kullanımında belirli düzeyde iyileştirme gereksinimlerinin bulunduğu anlaşılmıştır. En düşük etkinlik skorlarına sahip iller arasında Bingöl (%78), Amasya (%78,2) ve Osmaniye (%76) öne çıkmıştır. Bu illerin, kaynak yönetimi süreçlerinde ciddi eksiklikler yaşadığı ve kapsamlı iyileştirme ihtiyaçlarının bulunduğu tespit edilmiştir. Tablo 17’de dikkat çeken bulgular arasında, Muş’un 2022 yılında %100 etkinlik skoruna ulaşarak diğer iller için olumlu bir referans noktası oluşturması yer almaktadır. Buna karşılık, Tunceli (%98,4) ve Bitlis (%98,2), tam etkinlik düzeyine oldukça yakın performans sergilemiş, ancak kaynak yönetim süreçlerinde iyileştirme gerektiren bazı eksikliklerin bulunduğu belirlenmiştir. Osmaniye ise %76 etkinlik skoru ile en düşük performansı sergileyen il olarak dikkat çekmiş ve kaynak yönetiminde kapsamlı reformlara ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, etkin olmayan illerin, çıktı değişkenlerinde yapılacak düzenlemeler yoluyla tam etkinlik düzeyine ulaşma potansiyeline ilişkin detaylar Tablo 18’de sunulmuştur.

Tablo 18. 2022 Yılı Bazında Verimsiz Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Potansiyel İyileştirme Değerleri

İl	Çıktı Değişkeni	Mevcut Değer	Hedef Değer	Potansiyel İyileştirme Oranı
Adıyaman	Vergi Geliri	127,42	174,29	36,78
	Vergi Dışı Gelirler	3650,58	3983,68	9,12
Afyonkarahisar	Vergi Geliri	248,85	257,60	3,52
	Vergi Dışı Gelirler	4258,18	4407,95	3,52
Ağrı	Vergi Geliri	64,83	137,44	112,00
	Vergi Dışı Gelirler	3671,54	3790,60	3,24
Amasya	Vergi Geliri	216,68	277,05	27,86
	Vergi Dışı Gelirler	4325,60	5530,85	27,86
Ardahan	Vergi Geliri	141,19	179,98	27,47
	Vergi Dışı Gelirler	4819,31	5231,75	8,56
Artvin	Vergi Geliri	187,15	191,12	2,12
	Vergi Dışı Gelirler	5876,35	6001,06	2,12
Bartın	Vergi Geliri	197,79	233,62	18,12
	Vergi Dışı Gelirler	3510,09	4146,06	18,12
Bayburt	Vergi Geliri	116,50	165,40	41,97
	Vergi Dışı Gelirler	6028,86	7028,07	16,57
Bilecik	Vergi Geliri	495,72	552,77	11,51
	Vergi Dışı Gelirler	4269,01	4760,33	11,51
Bingöl	Vergi Geliri	88,42	113,31	28,15
	Vergi Dışı Gelirler	4322,22	5539,16	28,16
Bitlis	Vergi Geliri	107,81	109,75	1,80
	Vergi Dışı Gelirler	4608,85	4692,01	1,80
Burdur	Vergi Geliri	259,20	280,76	8,32
	Vergi Dışı Gelirler	4246,52	4599,86	8,32
Çanakkale	Vergi Geliri	484,90	511,77	5,54
	Vergi Dışı Gelirler	4628,74	4885,30	5,54
Çankırı	Vergi Geliri	267,85	327,98	22,45
	Vergi Dışı Gelirler	5385,91	6595,02	22,45
Çorum	Vergi Geliri	208,44	225,54	8,20
	Vergi Dışı Gelirler	4047,43	4379,58	8,21
Edirne	Vergi Geliri	307,79	356,09	15,69
	Vergi Dışı Gelirler	4356,98	5040,79	15,69

Elazığ	Vergi Geliri	256,81	268,73	4,64
	Vergi Dışı Gelirler	4631,31	4846,44	4,65
Giresun	Vergi Geliri	277,76	299,39	7,79
	Vergi Dışı Gelirler	4305,58	4640,87	7,79
Isparta	Vergi Geliri	258,42	276,93	7,16
	Vergi Dışı Gelirler	4662,46	4996,54	7,17
Karaman	Vergi Geliri	236,24	268,78	13,77
	Vergi Dışı Gelirler	4000,75	4551,82	13,77
Kırıkkale	Vergi Geliri	326,57	387,73	18,73
	Vergi Dışı Gelirler	5378,94	6386,33	18,73
Kırklareli	Vergi Geliri	371,88	438,79	17,99
	Vergi Dışı Gelirler	4191,72	4945,91	17,99
Kırşehir	Vergi Geliri	247,50	261,98	5,85
	Vergi Dışı Gelirler	4950,34	5240,07	5,85
Nevşehir	Vergi Geliri	343,78	383,22	11,47
	Vergi Dışı Gelirler	4694,61	5233,29	11,47
Niğde	Vergi Geliri	239,53	268,32	12,02
	Vergi Dışı Gelirler	4182,94	4685,73	12,02
Osmaniye	Vergi Geliri	251,27	330,40	31,49
	Vergi Dışı Gelirler	3246,76	4269,31	31,49
Siirt	Vergi Geliri	69,34	113,23	63,30
	Vergi Dışı Gelirler	4294,26	4440,99	3,42
Sinop	Vergi Geliri	206,91	213,67	3,27
	Vergi Dışı Gelirler	5223,12	5393,88	3,27
Sivas	Vergi Geliri	172,68	185,91	7,66
	Vergi Dışı Gelirler	4627,97	4982,69	7,66
Tunceli	Vergi Geliri	174,35	177,22	1,65
	Vergi Dışı Gelirler	7032,44	7148,41	1,65
Uşak	Vergi Geliri	268,52	283,18	5,46
	Vergi Dışı Gelirler	4027,73	4247,76	5,46
Yozgat	Vergi Geliri	181,05	203,74	12,53
	Vergi Dışı Gelirler	4549,90	5120,32	12,54

Tablo 18’de, 2022 yılı itibarıyla etkin olmayan sınıfta bulunan diğer illerin yerel yönetimlerine ilişkin mevcut vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerdeki iyileştirme potansiyelleri değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Ağrı’nın vergi gelirlerinde %112 oranında iyileştirme potansiyeline sahip olduğu belirlenmiştir. Bu oran, mevcut gelirlerin iki katından fazla artırılmasının gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca, Ağrı’nın vergi dışı gelirlerde %3,24 oranında iyileştirme ihtiyacı bulunduğu tespit edilmiştir. Bayburt, vergi gelirlerinde %41,97 ve vergi dışı gelirlerde %16,57 oranında iyileştirme potansiyeli ile öne çıkan bir diğer il olmuştur. Adıyaman’da ise vergi gelirlerinde %36,78 ve vergi dışı gelirlerde %9,12 oranında iyileştirme gereksinimi bulunmuş, bu durum ilin kaynak yönetiminde iyileştirme yapılması gerektiğini göstermiştir. Orta düzey iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Amasya ve Ardahan dikkat çekmektedir. Amasya hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %27,86 oranında iyileştirme potansiyeline sahipken, Ardahan’da bu oranlar sırasıyla %27,47 ve %8,56 olarak tespit edilmiştir. Bartın ise her iki gelir türünde %18,12 oranında iyileştirme gereksinimi ile orta düzeyde bir performans sergilemiştir. Bu illerin kaynak yönetim süreçlerinin stratejik düzenlemelerle daha verimli hale getirilebileceği öngörülmektedir. Daha düşük iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Afyonkarahisar ve Artvin öne çıkmaktadır. Afyonkarahisar, yalnızca %3,52 oranında iyileştirme gereksinimi ile mevcut kaynak yönetiminde oldukça yüksek bir verimlilik düzeyi sergilemiştir. Artvin ise %2,12 oranında düşük bir iyileştirme potansiyeli ile kaynak yönetiminde etkin bir performans gösteren iller arasında yer almıştır.

Tablo 19. 2023 Yılı Bazında Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Etkinlik Oranları

İl	Etkinlik Skoru	Etkinlik Durumu
Adıyaman, Afyonkarahisar, Aksaray, Batman, Bilecik, Çanakkale, Gümüşhane, Hakkari, Karabük, Kars, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Muş, Niğde, Osmaniye, Rize, Şırnak, Tunceli, Yalova	100	Etkin
Sivas	99,3	Etkin Değil
Erzincan	98,2	Etkin Değil
Çorum	97,9	Etkin Değil
Burdur	97,7	Etkin Değil
Kırklareli	97,5	Etkin Değil
Artvin	95,3	Etkin Değil
Nevşehir	94,7	Etkin Değil
Düzce	94,2	Etkin Değil

Ağrı	93,7	Etkin Değil
Bolu	92,6	Etkin Değil
Siirt	92	Etkin Değil
Kastamonu	91,3	Etkin Değil
Uşak	90,7	Etkin Değil
Yozgat	90,5	Etkin Değil
Karaman	90,1	Etkin Değil
Zonguldak	89,9	Etkin Değil
Sinop	89,4	Etkin Değil
Çankırı	88	Etkin Değil
Tokat	87,4	Etkin Değil
Bartın	87,1	Etkin Değil
Giresun	87	Etkin Değil
Amasya	86,6	Etkin Değil
Elazığ	86,5	Etkin Değil
Bitlis	85,7	Etkin Değil
Ardahan	85,2	Etkin Değil
Edirne	84,6	Etkin Değil
Isparta	84,6	Etkin Değil
Kütahya	83	Etkin Değil
Bingöl	81,2	Etkin Değil
Iğdır	80,1	Etkin Değil
Bayburt	79,1	Etkin Değil

Tablo 19’da, diğer illerdeki yerel yönetimlere ilişkin 2023 yılı verileri kullanılarak çıktı odaklı BCC modeli ile gerçekleştirilen VZA bulguları sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, Adıyaman, Afyonkarahisar, Aksaray, Batman, Bilecik, Çanakkale, Gümüşhane, Hakkari, Karabük, Kars, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Muş, Niğde, Osmaniye, Rize, Şırnak, Tunceli ve Yalova illerinin %100 etkinlik skoruna ulaştığı belirlenmiştir. Bu durum, bu illerin mevcut kaynaklarını etkili bir şekilde kullandığını ve yerel yönetim süreçlerinde tam verimlilik sağladığını göstermektedir. Buna karşılık, Sivas (%99,3), Erzincan (%98,2), Çorum (%97,9), Burdur (%97,7) ve Kırklareli (%97,5) gibi iller, %100’ün altında etkinlik skorları ile “etkin değil” kategorisinde yer almıştır. Bu illerin kaynak kullanımında belirli düzeyde iyileştirme gereksinimlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Artvin (%95,3), Nevşehir (%94,7) ve Düzce (%94,2) illerinin de etkinlik düzeylerini artırmak için daha kapsamlı

stratejilere ihtiyaç duyduğu görülmüştür. En düşük etkinlik skorlarına sahip iller arasında Ağrı (%93,7), Bolu (%92,6), Siirt (%92), Kastamonu (%91,3) ve Uşak (%90,7) yer almaktadır. Bu illerin kaynak yönetim süreçlerinde belirgin eksiklikler yaşadığı ve bu eksikliklerin giderilmesi için kapsamlı iyileştirme çalışmalarına ihtiyaç duyduğu anlaşılmıştır. Tablo 19’un dikkat çeken bulguları arasında, Adıyaman, Afyonkarahisar ve Aksaray illerinin tam etkinlik skoruna ulaşması bulunmaktadır. Bu illerin, sürdürülebilir bir kaynak yönetimiyle diğer iller için örnek teşkil ettiği görülmüştür. Buna karşılık, Ağrı, Bolu ve Siirt illeri düşük etkinlik skorları ile kaynak kullanımında ciddi iyileştirme gereksinimleri sergilemektedir. Artvin ve Nevşehir ise %95’in üzerinde bir performans göstermiş, ancak tam etkinlik seviyesine ulaşamamıştır. Bu bağlamda, etkin olmayan illerin, çıktı değişkenlerinde gerçekleştirilecek düzenlemeler yoluyla tam etkinlik düzeyine ulaşma potansiyeline ilişkin ayrıntılar Tablo 20’de sunulmuştur.

Tablo 20. 2023 Yılı Bazında Verimsiz Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin Potansiyel İyileştirme Değerleri

İl	Çıktı Değişkeni	Mevcut Değer	Hedef Değer	Potansiyel İyileştirme Oranı
Ağrı	Vergi Geliri	106,94	232,17	117,10
	Vergi Dışı Gelirler	6679,24	7126,40	6,69
Amasya	Vergi Geliri	359,55	415,37	15,52
	Vergi Dışı Gelirler	7964,83	9201,37	15,53
Ardahan	Vergi Geliri	259,06	303,96	17,33
	Vergi Dışı Gelirler	8165,43	9580,92	17,34
Artvin	Vergi Geliri	318,77	334,50	4,93
	Vergi Dışı Gelirler	10526,01	11045,46	4,93
Bartın	Vergi Geliri	301,38	346,21	14,87
	Vergi Dışı Gelirler	6884,70	7908,78	14,87
Bayburt	Vergi Geliri	189,87	240,13	26,47
	Vergi Dışı Gelirler	8504,31	10755,49	26,47
Bingöl	Vergi Geliri	133,87	164,86	23,15
	Vergi Dışı Gelirler	8996,38	11079,04	23,15
Bitlis	Vergi Geliri	150,94	176,09	16,66
	Vergi Dışı Gelirler	8621,66	10058,21	16,66
Bolu	Vergi Geliri	522,78	564,28	7,94
	Vergi Dışı Gelirler	9368,52	10112,25	7,94

Burdur	Vergi Geliri	387,88	397,01	2,35
	Vergi Dışı Gelirler	9388,02	9609,04	2,35
Çankırı	Vergi Geliri	502,55	571,24	13,67
	Vergi Dışı Gelirler	8671,51	9856,83	13,67
Çorum	Vergi Geliri	250,82	256,08	2,10
	Vergi Dışı Gelirler	8026,15	8194,52	2,10
Düzce	Vergi Geliri	379,74	403,09	6,15
	Vergi Dışı Gelirler	7298,78	7747,71	6,15
Edirne	Vergi Geliri	457,33	540,89	18,27
	Vergi Dışı Gelirler	8270,90	9782,15	18,27
Elazığ	Vergi Geliri	329,62	381,25	15,66
	Vergi Dışı Gelirler	8938,45	10338,52	15,66
Erzincan	Vergi Geliri	301,19	306,71	1,83
	Vergi Dışı Gelirler	10776,34	10973,98	1,83
Giresun	Vergi Geliri	426,37	490,20	14,97
	Vergi Dışı Gelirler	6597,26	7584,91	14,97
Iğdır	Vergi Geliri	163,11	203,73	24,90
	Vergi Dışı Gelirler	9491,96	11856,25	24,91
Isparta	Vergi Geliri	425,09	502,20	18,14
	Vergi Dışı Gelirler	8850,03	10455,41	18,14
Karaman	Vergi Geliri	303,14	336,45	10,99
	Vergi Dışı Gelirler	6717,66	7456,02	10,99
Kastamonu	Vergi Geliri	304,43	333,41	9,52
	Vergi Dışı Gelirler	9536,42	10444,33	9,52
Kırklareli	Vergi Geliri	517,07	530,59	2,61
	Vergi Dışı Gelirler	7921,70	8128,85	2,61
Kütahya	Vergi Geliri	327	394,12	20,53
	Vergi Dışı Gelirler	8993,01	10838,98	20,53
Nevşehir	Vergi Geliri	649,68	686,29	5,64
	Vergi Dışı Gelirler	9684,41	10230,26	5,64
Siirt	Vergi Geliri	119,02	170,43	43,19
	Vergi Dışı Gelirler	8670,04	9422,45	8,68
Sinop	Vergi Geliri	290,94	325,48	11,87
	Vergi Dışı Gelirler	7501,07	8391,66	11,87
Sivas	Vergi Geliri	265,99	267,80	0,68
	Vergi Dışı Gelirler	7718,12	7770,66	0,68

Tokat	Vergi Geliri	262	299,81	14,43
	Vergi Dışı Gelirler	8646,15	9893,90	14,43
Uşak	Vergi Geliri	384,07	423,33	10,22
	Vergi Dışı Gelirler	7066,12	7788,47	10,22
Yozgat	Vergi Geliri	304,51	336,35	10,46
	Vergi Dışı Gelirler	9394,36	10376,64	10,46
Zonguldak	Vergi Geliri	421,58	468,79	11,20
	Vergi Dışı Gelirler	7448,86	8283,15	11,20

Tablo 20’de, 2023 yılı itibarıyla etkin olmayan sınıfta yer alan diğer illerin yerel yönetimlerine ilişkin mevcut vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerdeki iyileştirme potansiyelleri incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Ağrı’nın %117,1 oranında vergi gelirlerinde iyileştirme gereksinimi ile en yüksek potansiyele sahip il olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, Ağrı’da vergi dışı gelirlerde %6,69 oranında iyileştirme gereksinimi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, ilin kaynak yönetiminde ciddi reformlara ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Bayburt hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %26,47 oranında iyileştirme gereksinimi sergileyerek dikkate değer bir iyileştirme potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir. Bingöl ise %23,15 oranındaki iyileştirme gereksinimi ile kaynak kullanımında belirgin eksiklikler göstermektedir. Orta düzey iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Bartın, Bitlis ve Elazığ öne çıkmaktadır. Bartın, vergi gelirlerinde ve vergi dışı gelirlerde %14,87 oranında iyileştirme potansiyeline sahiptir. Bitlis, %16,66 oranında iyileştirme gereksinimi ile dikkat çekerken, Elazığ ise hem vergi gelirlerinde hem de vergi dışı gelirlerde %15,66 oranında iyileştirme potansiyeli sergilemiştir. Bu illerin kaynak yönetim süreçlerini daha etkin hale getirmek için stratejik planlamalara ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Daha düşük iyileştirme potansiyeline sahip iller arasında Artvin ve Çorum dikkat çekmektedir. Artvin, vergi gelirlerinde ve vergi dışı gelirlerde yalnızca %4,93 oranında iyileştirme gereksinimi ile mevcut kaynak yönetiminde oldukça verimli bir performans sergilemiştir. Çorum ise yalnızca %2,1 oranında iyileştirme potansiyeli göstermiş ve mevcut etkinlik düzeyini büyük ölçüde koruyarak yüksek bir verimlilik sağlamıştır.

Tablo 11, Tablo 13, Tablo 15, Tablo 17 ve Tablo 19’daki veriler karşılaştırıldığında diğer illerdeki yerel yönetimler; sürekli olarak “etkin” sınıfta yer alanlar, sürekli olarak “etkin değil” sınıfta yer alanlar, “etkin” sınıftayken “etkin değil” sınıfına düşenler ile “etkin değil” sınıftayken “etkin” sınıfına yükselenler olarak dört kategoride sınıflandırılmıştır.

Sürekli olarak “etkin” sınıfında yer alan iller, incelenen tüm yıllarda %100 etkinlik skoruna ulaşmış ve kaynak kullanımında sürdürülebilir bir başarı sergilemiştir. Bu iller arasında Aksaray, Batman, Gümüşhane, Hakkari, Karabük, Kilis, Rize, Şırnak, Tunceli ve Yalova bulunmaktadır. Bu illerin, kaynak yönetiminde yüksek bir performans gösterdiği ve diğer iller için referans noktası oluşturduğu anlaşılmıştır. *Sürekli olarak “etkin değil” sınıfında yer alan iller*, hiçbir dönemde %100 etkinlik skoruna ulaşamamış ve kaynak yönetiminde verimlilik sorunları yaşamıştır. Bu kategoride Ağrı, Artvin, Bitlis ve Bingöl illeri yer almaktadır. Bu illerde yapısal reformların gerektiği ve kaynak yönetim süreçlerinde kapsamlı iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. *“Etkin” sınıfındayken “etkin değil” sınıfına düşen iller*, önceki yıllarda %100 etkinlik skoruna ulaşmalarına rağmen sonraki yıllarda bu başarılarını koruyamamıştır. Bu grupta yer alan iller arasında Çorum ve Erzincan bulunmaktadır. Çorum, 2020 yılında “etkin” olarak değerlendirilmiş ancak sonraki yıllarda “etkin değil” sınıfına düşmüştür. Benzer şekilde, Erzincan 2020 ve 2021 yıllarında “etkin” iken, sonraki yıllarda etkinlik seviyesini kaybetmiştir. *“Etkin değil” sınıfındayken “etkin” sınıfına yükselen iller*, önceki yıllarda %100’ün altında kalan etkinlik skorlarıyla “etkin değil” sınıfında yer almış ancak sonraki yıllarda tam etkinlik düzeyine ulaşmıştır. Bu iller arasında Muş, Niğde ve Kırklareli bulunmaktadır. Muş, 2021 yılında “etkin değil” iken 2022 ve 2023 yıllarında tam etkinlik seviyesine ulaşmıştır. Niğde, 2022 yılında “etkin değil” sınıfında yer alırken, 2023 yılında “etkin” sınıfına yükselmiştir. Kırklareli ise 2021 ve 2022 yıllarında “etkin değil” olmasına rağmen 2023 yılında “etkin” olarak değerlendirilmiştir.

Son Değerlendirme

Yerel yönetimler, önemli işlemlere sahip kamu tüzel kişilikleri olarak modern yönetim sistemlerinde kritik bir yere sahiptir. Toplumsal refahın artırılması, yerel ihtiyaçların karşılanması ve vatandaşların yönetime doğrudan katılımını teşvik etme gibi konularında önemli bir rol üstlenirler. Merkezi yönetimden farklı olarak yerel yönetimler, vatandaşların taleplerine daha esnek ve hızlı yanıt verme yeteneğine sahiptir ve bu nedenle toplumsal kalkınmada tamamlayıcı bir unsur olarak öne çıkarlar.

Yerel yönetimlerin tarihi, yetkilerin merkezi otoriteden yerel birimlere devri anlamına gelen yerinden yönetim anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, yerel düzeyde yönetim ihtiyacı Tanzimat reformlarıyla kurumsallaşmaya başlamış ve 1864 yılında yapılan yasal düzenlemelerle modern yerel yönetim yapılarının temelleri atılmıştır. Tanzimat sonrası dönemde yerel düzeyde kısmen özerklik kazanan il özel idareleri, belediyeler ve köyler, kamu hizmetlerinin yerel ölçekte sunulması için geliştirilen önemli yapılar olarak dikkat çekmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, bu kurumların görev ve yetkileri daha sistematik hale getirilmiş ve çeşitli yasal düzenlemelerle yerel yönetim yapıları güçlendirilmiştir. Günümüzde yerel yönetimler, anayasal güvence altında faaliyet göstermekte ve kamu hizmetlerinin verimli sunulması adına merkezi yönetimle iş birliği içinde çalışmaktadır. İl özel idareleri, belediyeler ve köyler gibi yerel yönetim birimlerinin yetki ve sorumlulukları yıllar içinde değişime uğramış, 2000'li yıllarda yapılan reformlarla daha modern ve işlevsel bir yapıya kavuşturulmuştur.

Kamu hizmetlerinin planlanması ve sunulmasında kilit bir rol üstlenen yerel yönetimler, vatandaşların günlük yaşamını doğrudan etkileyen idari birimlerdir. Bu bağlamda, yerel yönetimler, altyapı hizmetlerinden sosyal yardımlara kadar geniş bir yelpazede sorumluluk üstlenir. Çöp toplama, su temini, kanalizasyon, toplu taşıma gibi altyapıya dayalı hizmetler

yerel yönetimlerin temel görev alanını oluştururken; yaşlı bakımı, kreşler, kütüphaneler gibi sosyal hizmetler de bu sorumluluk alanına dahildir. Yerel yönetimlerin bu hizmetleri hızlı, esnek ve yerel ihtiyaçlara uygun şekilde sunabilme yeteneği, onları merkezi yönetimden ayıran temel avantajlardan biridir. Bununla birlikte, daha kapsamlı kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulması, yerel ve merkezi yönetimlerin iş birliğini gerekli kılmaktadır. Eğitim, sağlık, güvenlik ve çevre gibi genel kamu hizmetlerinde merkezi yönetim politika belirleme ve finansman sağlama görevini üstlenirken, yerel yönetimler bu politikaların uygulanmasını yerel düzeyde organize eder. Bu ortak sorumluluk anlayışı, kaynakların etkili kullanımını ve hizmet sunumunda kaliteyi artırır.

Yerel yönetimlerin mali yapısı, üstlendiği işlevleri başarıyla yerine getirebilmesi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu yapının temel unsurları, yerel yönetimlerin gelir kaynaklarından ve harcama kalemlerinden oluşur. Mali yapının güçlü ve sürdürülebilir olması, yerel yönetimlerin hizmet sunumundaki başarısını doğrudan etkiler. Yerel yönetimlerin gelir kaynakları, mali özerkliklerini ve işlevselliklerini destekleyen temel bileşenlerden biridir. Merkezi yönetimden alınan transferler, yerel vergi gelirleri, harçlar, diğer öz gelirler ve borçlanma gelirleri bu kapsamda yer alır. Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki mali ilişkiler, kaynakların adil ve ihtiyaçlara uygun bir şekilde dağıtılmasını sağlama açısından kritik bir rol oynar. Yerel yönetimlerin giderleri ise altyapı yatırımları, sosyal hizmetler, sağlık, eğitim ve çevre düzenlemesi gibi geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Bu harcamalar, yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamada ve yaşam standartlarını yükseltmede temel bir rol oynar. Ancak kaynakların verimli kullanılması, yerel yönetimlerin başarılı bir mali yönetim sergileyebilmesi için kritik öneme sahiptir.

Yerel yönetimlerin mali etkinliği, kamu kaynaklarının en verimli şekilde kullanılarak vatandaşlara maksimum fayda sağlanmasını ifade eder. Bu süreç hem kaynakların doğru tahsisini hem de hizmet sunumunun kalitesini artırmayı hedefler. Etkinlik değerlendirmeleri, yerel yönetimlerin mali yönetim performansını anlamak ve geliştirmek için kritik bir araçtır.

Mali etkinlik, kaynakların gereksiz israfını önlemek ve hizmetlerin optimum düzeyde sunulmasını sağlamak için ölçülür. Bu ölçümler, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerini daha rasyonel ve veriye dayalı hale getirerek kaynakların daha etkili bir şekilde kullanılmasına olanak tanır. Özellikle yerel düzeyde etkinlik, sınırlı bütçelerin en yüksek toplumsal faydayı sağlamak üzere nasıl yönetildiğini değerlendirme açısından önemlidir.

Bu araştırma, Türkiye’deki yerel yönetimlerin mali etkinliklerini iller düzeyinde analiz etmeyi amaçlamakta ve 2019-2023 dönemini

kapsamaktadır. Araştırma, mevcut durumu tespit ederek yerel yönetimlerin yapısal dönüşüm ihtiyaçlarını ve stratejik önceliklerini belirlemeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda araştırmanın örnekleme, Türkiye'deki 51 il özel idaresi ve 1402 belediyeden oluşmaktadır. Çalışma, 5018 sayılı Kanun kapsamındaki birimlere odaklanmış, köy yönetimleri bu kapsama girmediği için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Büyükşehir ve büyükşehir olmayan iller, yapısal ve yasal statü farklılıkları dikkate alınarak ayrı analiz edilmiştir. Bu yöntem, benzer birimler arasında anlamlı karşılaştırmalar yapmayı ve homojen gruplar oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşımla, yerel yönetimlerin etkinlik düzeyleri daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmada, yerel yönetimlerin mali etkinliklerini değerlendirmek için literatüre dayalı bir analiz çerçevesi oluşturulmuş ve girdi ile çıktı değişkenleri tanımlanmıştır. Girdi değişkenleri olarak kişi başına düşen personel giderleri, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları; çıktı değişkenleri olarak ise kişi başına düşen vergi ve vergi dışı gelirler belirlenmiştir. Veriler, Muhasebat Genel Müdürlüğü ve TÜİK'ten temin edilmiş, ekonomik sınıflandırmaya uygun şekilde düzenlenmiştir. Gelir ve gider kalemleri uyumlaştırılmış, nüfusa bölünerek kişi başına düşen nominal değerler hesaplanmıştır. Bu yöntem, yerel yönetimlerin mali yapılarını karşılaştırılabilir kılmayı ve analiz tutarlılığını sağlamayı amaçlamaktadır.

Etkinlik ölçümünde parametrik olmayan yöntemler, analitik bir üretim fonksiyonu varsayımı gerektirmediğinden esnek bir yaklaşım sunar ve doğrusal programlama teknikleriyle karar birimlerinin etkinlik sınırına uzaklığını ölçer. VZA, benzer girdilerle benzer çıktılar üreten birimlerin etkinliklerini en verimli birime göre kıyaslayarak ölçen parametrik olmayan bir yöntemdir. Literatürde hastaneler, üniversiteler ve yerel yönetimlerin etkinlik analizinde sıklıkla kullanılan bu yöntem, avantajları nedeniyle çalışmada tercih edilmiştir. Ayrıca, yerel yönetimlerin çıktıyı maksimize etmeye odaklanması nedeniyle, değişken getirili bir model olan Banker, Charnes ve Cooper (BCC) modeli çıktı odaklı olarak tercih edilmiştir. Bu analizler, yalnızca verimsiz birimlerin tespitini değil, aynı zamanda bu birimlerin potansiyel iyileştirme alanlarını da belirlemeye olanak tanır.

Analiz bulgularına göre, büyükşehir statüsündeki iller, yerel yönetimlerin etkinlik skorlarına göre dört farklı kategoride sınıflandırılmıştır. Sürekli olarak "etkin" sınıfta yer alan iller, her yıl %100 etkinlik skoruna ulaşarak kaynak kullanımında istikrarlı bir performans sergilemiştir. Bu grupta Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Şanlıurfa ve Tekirdağ bulunmaktadır. Sürekli olarak "etkin değil" sınıfta yer alan iller ise Kahramanmaraş, Samsun ve Trabzon'dur. Bu iller, düşük etkinlik skorlarıyla kaynak kullanımında

iyileştirme gereksinimlerinin devam ettiğini göstermektedir. Bazı iller, “etkin” sınıftayken “etkin değil” sınıfına düşmüştür. Van, 2020 ve 2021 yıllarında “etkin” iken 2022 ve 2023 yıllarında etkinliğini kaybetmiştir. Balıkesir, 2020 yılında “etkin” iken sonraki yıllarda “etkin değil” olarak değerlendirilmiştir. Aydın da benzer şekilde 2019 ve 2020 yıllarında “etkin” iken 2021 yılından itibaren “etkin değil” kategorisine düşmüştür. Bunun tersine, “etkin değil” sınıftayken “etkin” sınıfına yükselen iller de bulunmaktadır. Hatay, 2019-2022 döneminde “etkin değil” iken 2023 yılında “etkin” kategorisine geçmiştir. İzmir, 2020 ve 2021 yıllarında “etkin değil” olarak değerlendirildikten sonra 2022 ve 2023 yıllarında tam etkinlik skoruna ulaşmıştır. Adana da 2021 yılında “etkin değil” iken 2022 ve 2023 yıllarında “etkin” sınıfta yer almıştır. Bu sınıflandırma, büyükşehirlerdeki yerel yönetimlerin kaynak kullanımını ve etkinlik düzeylerindeki farklılıkları ve değişimleri net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Diğer illerdeki yerel yönetimler de etkinlik skorlarına göre dört farklı kategoriye ayrılmıştır. Sürekli olarak “etkin” sınıfta yer alan iller, her yıl %100 etkinlik skoruna ulaşarak kaynak kullanımında sürdürülebilir bir başarı göstermiştir. Bu grupta Aksaray, Batman, Gümüşhane, Hakkari, Karabük, Kilis, Rize, Şırnak, Tunceli ve Yalova bulunmaktadır. Bu iller, yüksek performans sergileyerek diğer iller için referans noktası oluşturmuştur. Sürekli olarak “etkin değil” sınıfta yer alan iller ise Ağrı, Artvin, Bitlis ve Bingöl’dür. Bu iller, hiçbir yıl tam etkinlik skoruna ulaşamamış ve kaynak yönetiminde yapısal reformlara ihtiyaç duymaktadır. Bazı iller, “etkin” sınıftayken “etkin değil” sınıfına düşmüştür. Çorum, 2020 yılında %100 etkinlik skoruna ulaşmış ancak sonraki yıllarda “etkin değil” sınıfına düşmüştür. Benzer şekilde Erzincan, 2020 ve 2021 yıllarında “etkin” iken sonraki yıllarda etkinlik düzeyini kaybetmiştir. Diğer yandan, “etkin değil” sınıftayken “etkin” sınıfına yükselen iller de bulunmaktadır. Muş, 2021 yılında “etkin değil” olarak değerlendirilmiş ancak 2022 ve 2023 yıllarında tam etkinlik düzeyine ulaşmıştır. Niğde, 2022 yılında “etkin değil” olmasına rağmen 2023 yılında “etkin” sınıfına yükselmiştir. Kırklareli ise 2021 ve 2022 yıllarında “etkin değil” olmasına karşın 2023 yılında “etkin” sınıfta yer almıştır. Bu sınıflandırma, illerdeki yerel yönetimlerin kaynak yönetimi ve etkinlik düzeylerindeki farklılıkları ve değişimleri detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yerel yönetimlerin kaynak kullanımındaki etkinlik düzeylerinin artırılmasına yönelik çeşitli politika önerileri geliştirilmiştir. *İlk olarak*, yerel yönetimlerde performans yönetim sistemlerinin güçlendirilmesi, etkinlik skorlarının iyileştirilmesine katkı sağlayacaktır. Performans yönetimi, nesnel ölçütler çerçevesinde yürütüldüğünde, kaynak kullanımında şeffaflığı ve

hesap verebilirliği artırarak daha verimli bir yönetim anlayışına zemin hazırlar. *İkinci olarak*, sürekli olarak “etkin değil” kategorisinde yer alan iller için kapasite geliştirme programlarının uygulanması büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, yerel yönetim çalışanlarının eğitimine odaklanan kapsamlı programlar düzenlenmeli ve teknik bilgi eksiklikleri giderilmelidir. Özellikle bütçe yönetimi, stratejik planlama ve performans değerlendirme konularında uzmanlık kazandıracak eğitimler, yönetim kapasitesini güçlendirecektir. *Üçüncü olarak*, stratejik planlama süreçlerinin daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Etkinlik skorlarındaki istikrarsızlık, genellikle kısa vadeli planlama yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, yerel yönetimlerin uzun vadeli ve katılımcı stratejik planlar hazırlamaları teşvik edilmelidir. 5393 sayılı Kanuna göre, nüfusu 50.000’in altında olan belediyelerde stratejik plan hazırlama zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak, stratejik planlama, etkin bütçeleme ve katılımcılığı güçlendirmek için önemli bir araç olduğundan katılımcı bir anlayışla stratejik plan hazırlanmalı ve bütçe ile uyumlu hale getirilmelidir. Bu planlar, yerel ihtiyaçlara uygun çözümler üretirken aynı zamanda kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesini sağlamalıdır. *Dördüncü olarak*, yerel yönetimlerin vatandaşlarla olan etkileşimlerini artırmaları ve geri bildirim mekanizmalarını güçlendirmeleri önerilmektedir. Vatandaşların yerel yönetim hizmetlerine ilişkin taleplerinin ve geri bildirimlerinin sistematik bir şekilde toplanması, sunulan hizmetlerin etkinliğini ve toplumun ihtiyaçlarına uygunluğunu artıracaktır. Ayrıca, geri bildirim mekanizmaları, yerel yönetimlerin hesap verebilirlik kapasitesini pekiştirerek demokratik yönetim anlayışına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Akdemir, Tekin, “Yönetimlerarası Görev ve Harcama Tahsisi: Teori ve Türkiye Uygulaması”, Figen Altuğ, Özhan Çetinkaya, Selçuk İpek (ed.), içinde *Mahalli İdareler Maliyesi Üzerine Yazılar*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2010.
- Akdoğan, Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Y. Vural, “Vergi Rekabeti”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, 2004, ss. 1-18.
- Altuğ, Figen, *Kamu Bütçesi*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2019.
- Atay, Ender Ethem, “İdari Etkinliklerin Hukuki Çerçevesi”, Ş. Yıldız Akgül (ed.), içinde *İdare Hukuku* (3-34), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, (https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020143139122_tur.pdf), Erişim Tarihi: 20.01.2023
- Aydın, Yakup, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Gelişim Süreci”, *Dış Denetim*, Sayı: 12, 2011.
- Aysu, Ahmet ve Doğan Bakırtaş, “Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamalarının Etkinlik Analizi: Türkiye ve Diğer OECD Ülkeleri Değerlendirmesi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 171, 2016, ss. 81-107.
- Aytaç, Fethi, *Açıklamalı-İçtihatlı Belediye Kanunu*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 1998.
- Bağdadioglu, Necmiddin ve Hülya Bayır, “Türkiye’de Belediyelerin Görelî Etkinliği ve Mart 2004 Yerel Seçim Sonuçlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2004, ss. 223-242.
- Ballard, Charles L. and Paul L. Menchik, “Tax Exporting Through Federal Deductibility of State and Local Taxes”, *Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, Vol: 97, 2004, pp. 26-38.

- Banzhaf, H. Spencer, “The Market For Local Public Goods”, *Case Western Reserve Law Review*, Vol: 64, Issue, 4, 2014, p. 1441-1480.
- Basan, Nuri Mehmet ve Nazmi Bilir, “Koruyucu Sağlık Hizmetlerinde Önleme Çelişkisi ve Nedenleri”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2016, ss. 44-50.
- Başol, Emel, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Strateji: Sağlık Sisteminde Sevk Zincirleri”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 8, 2015, ss. 128-140.
- Batirel, Ömer Faruk, *Kamu Maliyesi ve Yönetimi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Bolayır, Banu ve Ahmet Ergülen, *Çevresel Açıdan Sürdürülebilir Kalkınma*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2022.
- Buchanan, James M., “An Economic Theory of Clubs”, *Economica*, Vol: 32, Issue: 125, 1965, pp. 1-14.
- Çağdaş, Tülin, “Federal ve Üniter Devletlerin Yerinden Yönetim Birimlerinin Benzerlik ve Farklılıkları Açısından İncelenmesi”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2019, ss. 161-180.
- Çağlar, Atalay, “Veri Zarflama Analizi ile Belediyelerin Etkinlik Ölçümü”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.
- Çağlar, Atalay, *Belediyelerin Etkinlik Ölçümü: Veri Zarflama Analizi ile Bir Uygulama*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2019.
- Çaluk Acar, Hatice ve Fatih Savaşan, “Büyükşehir Belediyelerinin Eğitim Hizmetlerinin Verimlilik Analizi (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi KO-MEK Örneği)”, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2015, ss. 23-44.
- Çetinkaya, Özhan, *Mahalli İdareler Maliyesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2017.
- Çiçek, Yeter, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, 2014, ss. 53-64.
- Çiftçinar, Remzi, “Yeni İl Özel İdaresi Yasası’na Eleştirel Bir Bakış”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 2, 2006, ss. 123-145.
- Çukurçayır, M. Akif, *Küreselleşme ve Türkiye’de Yerel Yönetimler*, Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği Yayınları, 2009.
- Demirci, Ayhan, *Teori ve Uygulamalarla Veri Zarflama Analizi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2018.
- Demirel, Demokaan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma (1839-1923)”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 473, 2011, ss. 97-111.

- Dokow, Elad and Jaime Luque, "Provision of Local Public Goods in Mixed Income Communities", *Journal of Housing Economics*, Vol: 45, 2019, pp. 1-16.
- Dollery, Brian E. and Andrew C. Worthington, "The Empirical Analysis of Fiscal Illusion", *Journal of Economic Surveys*, Vol: 10, Issue: 3, 1996, pp. 261-297.
- Doru, Serkan, "19 Y.Y.'dan Cumhuriyet'e Türk Yerel Yönetim Sisteminin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 30, 2015, ss. 65-85.
- Dönmez, Mustafa, "Cumhuriyet'in 75 inci Yılında İl Özel İdareleri", Hasan Canpolat (ed.), içinde *Cumhuriyet'in 75. Yılında Mahalli İdarelerimiz*, Ankara: Uyar, 1998.
- Durmuş, Mustafa, *Kamu Ekonomisi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2008.
- Eğilmez, Mahfi, *Kamu Maliyesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.
- Emek, Ömer Fazıl, *Alternatif Bir Finans Kuruluşu Olan Katılım Bankaları ve Etkinlik Analizi*, Ankara: İksad Yayınevi, 2020.
- Ergun, Turgay, *Kamu Yönetimi Araştırması Genel Rapor*, Ankara: TODAİE Yayınları, Yayın No: 238, 1991.
- Eroğlu, Ergün ve Melek Candan Atasoy, "Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Ölçümü ve Etkin Karar Birimlerinin Duyarlılık Analizi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 2, 2006, ss. 73-89.
- Göçmen, Levent ve Nurhan Meydan Acımuş, "Dünden Günümüze Türkiye'de Sağlık Geliştirilmesi Serüveni", *Sağlık ve Toplum Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 3, 2017, ss. 14-19.
- Hakyemez, Yusuf Şevki, "İl Özel İdarelerini İşlevi, Organları ve Rollerini", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 31, 1998, ss. 169-183.
- Işık, Serkan, "Türkiye'de Kamu Sağlık Harcamaları ile Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Ege 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 10-11 Eylül 2022, İzmir.
- İpek, Selçuk, *Kamu Maliyesi*, Ankara: Paradigma Akademi, 2017.
- İpek, Selçuk, *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Mali Yapısı*, Ankara: Paradigma Akademi, 2017.
- İpek, Selçuk, Serkan Işık ve Alper Bilgili, "6360 Sayılı Kanunun Büyükşehir Belediyelerinin Mali Yapılarında Meydana Getirdiği Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme", *Avrasya Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, 2016, ss. 93-106.
- İpek, Selçuk ve Mehmet Öksüz, "Mahalli İdare Harcamaları ve Sosyo-Ekonomik Gelişme İlişkisi: Türkiye Örneği", Nihat Falay, Pınar Feyzioğlu Akkoyunlu, Botan Berker, Fahri Aral (ed.), içinde *Demokrat Bir Bilim ve*

Siyaset İnsanı: Memdub Yaşa’ya Armağan (155-173), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2023.

- İşbilen Yücel, Leyla, *Veri Zarflama Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 2017.
- Kaplan, Muhittin, Tuncay Çelik ve Recep Tekeli, “Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin Performanslarının Ampirik Analizi, 2002-2004”, 5. *Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Cilt: 2, 3-5 Kasım 2006, ss. 680-693.
- Kaul, Inge, Isabelle Grunberg ve Marc Stern, *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*, New York: Oxford University Press, 1999.
- Kaya, H. Eylem, “Türkiye’de Halk Eğitimi Merkezleri”, *International Journal of Science Culture and Sport*, Cilt: 3, Sayı: Özel Sayı 3, 2015, ss. 268-277.
- Kaygısız Ertuğ, Zeliha ve Nuray Girginer, “Financial Efficiency Analysis of Metropolitan Municipalities with Integrated DEA and GRA: The Case of Turkey”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Issue: 15, 2015, pp. 411-428.
- Keleş, Ruşen, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2006.
- Keskin Benli, Yasemin ve Dicle Nehir Bozdan, *Türkiye’deki Mevduat Bankalarının Veri Zarflama Analizi ile Etkinliklerinin Ölçümü*, Ankara: İksad Yayınevi, 2019.
- Kılıç, Özalp ve Selçuk İpek, “Kırsal Mahalle: Büyükşehirlerde Tekrar Köye Dönüş mü?”, *TroyAcademy*, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 1-16.
- Kırışık, Fatih ve Özcan Sezer, “Türk Anayasalarında Yerel Yönetimler”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2006, ss. 5-30.
- Kızılboga, Rüveyda, “Köy İdaresine Yönelik Kanun Tasarısı’ndaki Düzenlemeler”, *Öneri Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 35, 2011, ss. 183-197.
- Kirmanoglu, Hülya, Binhan Elif Yılmaz ve Nazan Susam, “Maliye Teorisi’nin Çıkmazı: Küresel Kamusal Mallar (Kalkınma Yardımları İçinde Küresel Kamusal Malların Finansmanı)”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 150, 2006, ss. 25-52.
- Kirmanoglu, Hülya, *Kamu Ekonomisi Analizi*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2011.
- Koçak, Süleyman Yaman ve Ali Ekşi, “Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21, 2010, ss. 295-307.
- Kutlar, Aziz, Fehim Bakırcı ve Fatih Yüksel, “An Analysis on the Economic Effectiveness of Municipalities in Turkey”, *African Journal of Marketing Management*, Vol: 4, Issue: 3, 2012, pp. 80-98.

- Levrat, Nicolos, “Avrupa’da Yerel Kamu Hizmetlerinin Sağlanması Kamusal-Özel Sektör Ortaklığı Deneyimleri” (Çev. Mustafa Dönmez), *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 31-45.
- Liu, Chuyu, “Local Public Goods Expenditure and Ethnic Conflict: Evidence from China”, *Security Studies*, Vol: 28, Issue: 4, 2019, pp. 739-772.
- Moğol, Tayfun, “Mahalli İdarelerin Varlığı İçin Nedenler”, Tufan Çakır (ed.), içinde *Mahalli İdareler Maliyesi* (2-19), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Muhasebat Genel Müdürlüğü, *İller İtibarıyla Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri*, (<https://muhasebat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-mahalli-yonetim-butce-istatistikleri-2006-2018>), Erişim Tarihi: 10.07.2024
- Mutluer, M. Kamil, Erdoğan Öner ve Ahmet Kesik, *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Nadaroğlu, Halil, *Mahalli İdareler Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması*, İstanbul: Beta Yayınları, 2001.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840 – 1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: 178, 2000.
- Owumi, Bernard E. and Alfred Eboh, “An Assessment of the Contribution of Healthcare Expenditure to Life Expectancy at Birth in Nigeria”, *Journal of Public Health*, Vol: 30, Issue: 9, 2021, pp. 2113-2121.
- Öksüz, Mehtap, “Eğitim Harcamaları ile Cinsiyete Göre Genç İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 49, 2023, s. 459-481.
- Öksüz, Mehmet ve Murat Aydın, “Mali Yerelleşmenin Kentsel Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2021, ss. 309-321.
- Öksüz, Mehmet ve Selçuk İpek, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Üretim ve Ticaret Üzerindeki Etkisi”, *TroyAcademy*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2021, ss. 549-561.
- Öksüz, Mehmet and Selçuk İpek, “Measuring the Fiscal Illusion Trends of Municipalities in Turkey: An Empirical Study”, Burçin Bozdoğanoglu and Adnan Gerçek (eds.), in *Current Issues and Empirical Studies in Public Finance* (289-314), Berlin: Peter Lang, 2022.
- Öncel, S. Yenal, *Mahalli İdareler Maliyesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998.
- Öner, Erdoğan ve M. Kâmil Mutluer, “Mahalli İdarelerin Gelir ve Giderlerinin Yapısal Durumu ve Bunların Düşündürdükleri”, *IV. Yerel Yönetimlerin Mali Forumu*, Ankara, 26-27 Kasım 2011.

- Özden, Ünal H., “Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Türkiye’deki Vakıf Üniversitelerinin Etkinliğinin Ölçülmesi”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 2, 2008, ss. 167-185.
- Öztaş, Cemal ve Eyüp Zengin, “Yerel Yönetimler ve Çevre”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 54, 2008, ss. 181-200.
- Özyardımcı, Cemal, “Cumhuriyet’in 75 inci Yılında Köyler”, Hasan Canpolat (ed.), içinde *Cumhuriyet’in 75. Yılında Mahalli İdarelerimiz*, Ankara: Uyar, 1998.
- Sağbaşı, İsa, Abdülkerim Çalışkan ve Gülsüm Gürler Hazman, “Türkiye’de Belediyelerin Mali Performansının Ölçülmesi”, 5. *Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Cilt: 2, 3-5 Kasım 2006, ss. 666-679.
- Samuelson, Paul A., “The Pure Theory of Public Expenditure”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol: 36, Issue: 4, 1954, pp. 387-389.
- Saraç, Özgür, *Plasebo Maliye: Maliye Teorisi ve Kamu Ekonomisi*, İzmir: Sbnct Uzaktan Eğitim ve Yayıncılık, 2019.
- Savaşan, Fatih, *Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına: Kamu Ekonomisi*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2016.
- Stiglitz, Joseph E., *Kamu Kesimi Ekonomisi*, (Çev. Ömer Faruk Batirel), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 1994.
- Şener, Orhan, *Modern Public Finance*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2012.
- Tiebout, Charles M., “A Pure Theory of Local Expenditures”, *Journal of Political Economy*, Vol: 64, Issue: 5, 1956, pp. 416-424.
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, *Mali İzleme Raporu 2007 Mart Bütçe Sonuçları*, (https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271229965r6918.Mali_Izleme_Raporu_2007_Mart_Butce_Sonuclari.pdf), Erişim Tarihi: 15.12.2020
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Yıllara Göre İl Nüfusları*, (<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>), Erişim Tarihi: 10.07.2024
- Türkoğlu, İrfan ve Yılmaz Demirhan, “Yerel Yönetim Gelir ve Giderleri Bağlamında Türkiye’de İdari Reformlar”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2013, ss. 315-332.
- Türkoğlu, İrfan, *Yerel Yönetimlerde Mali Reform Arayışları: Türkiye’de Belediyelerde Mali Özerklik ve Belediye Başkanlarının Mali Özerklik Algulaması*, Ankara: Ümit Ofset, 2009.
- Uluatam, Özhan, *Kamu Maliyesi*. Ankara: İmaj Yayınevi, 2014.
- Ulusoy, Ahmet ve Tekin Akdemir, *Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.

- Urhan, Vahide Feyza, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 70, 2008, ss. 85-102.
- Ünal, Feyzullah, “Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 30, 2011, ss. 241-248.
- Varcan, Nezih, “Yerel Yönetimin Kavramsal Yapısı”, Canatay Hacıköylü (ed.), içinde *Yerel Yönetimler (2-19)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, *2023 Yılı Faaliyet Raporu*, (<https://yeryonetimler.csb.gov.tr/faaliyet-raporlari-i-88463>), Erişim Tarihi: 02.07.2024
- 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu
- 167 sayılı Yer Altı Suları Kanunu
- 1982 Anayasası
- 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu
- 3004 sayılı İskelelerin İdaresi Kanunu
- 3039 sayılı Çeltik Ekimi Kanunu
- 3194 sayılı İmar Kanunu,
- 3213 sayılı Maden Kanunu
- 442 sayılı Köy Kanunu
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
- 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu
- 5393 sayılı Belediye Kanunu
- 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
- 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun
- 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
- 7336 sayılı Devlet Orman İşletmeleri Kanunu

Ekler

Ek 1. Büyükşehir Statüsünde Bulunan İllerdeki Yerel Yönetimlerin 2019-2023 Dönemi Bütçe Gelirleri (Bin TL)

İl ve Yıl	Vergi Gelirleri	Vergi Dışı Gelirler	Bütçe Gelirleri
Adana - 2019	309.168	2.803.189	3.112.357
Adana - 2020	355.496	3.183.572	3.539.068
Adana - 2021	465.030	4.460.677	4.925.707
Adana - 2022	781.507	8.471.342	9.252.849
Adana - 2023	1.071.989	14.378.309	15.450.298
Ankara - 2019	1.285.323	11.141.800	12.427.123
Ankara - 2020	1.494.060	12.700.451	14.194.511
Ankara - 2021	1.872.324	17.055.460	18.927.784
Ankara - 2022	2.654.333	35.265.783	37.920.115
Ankara - 2023	4.219.082	63.894.553	68.113.635
Antalya - 2019	794.164	4.159.634	4.953.798
Antalya - 2020	832.403	4.459.500	5.291.903
Antalya - 2021	1.065.436	6.508.597	7.574.033
Antalya - 2022	1.906.517	13.435.044	15.341.561
Antalya - 2023	2.958.979	25.259.975	28.218.953
Aydın - 2019	229.234	1.483.278	1.712.512
Aydın - 2020	262.617	1.858.853	2.121.470
Aydın - 2021	323.649	2.402.552	2.726.201
Aydın - 2022	549.376	4.424.726	4.974.102
Aydın - 2023	932.023	8.368.376	9.300.399
Balıkesir - 2019	269.867	1.750.783	2.020.650
Balıkesir - 2020	316.019	2.275.310	2.591.329
Balıkesir - 2021	419.227	3.029.683	3.448.910
Balıkesir - 2022	675.680	6.121.469	6.797.149
Balıkesir - 2023	1.099.657	11.397.817	12.497.474
Bursa - 2019	581.711	4.538.353	5.120.064
Bursa - 2020	665.498	5.516.936	6.182.434
Bursa - 2021	869.778	7.244.507	8.114.285

Bursa - 2022	1.317.886	13.903.681	15.221.568
Bursa - 2023	2.007.925	26.674.056	28.681.980
Denizli - 2019	186.624	1.610.212	1.796.836
Denizli - 2020	216.595	1.815.611	2.032.206
Denizli - 2021	259.899	2.541.640	2.801.539
Denizli - 2022	438.160	4.870.017	5.308.177
Denizli - 2023	719.802	10.673.171	11.392.972
Diyarbakır - 2019	99.230	1.633.374	1.732.604
Diyarbakır - 2020	157.185	2.002.822	2.160.007
Diyarbakır - 2021	208.725	2.996.920	3.205.645
Diyarbakır - 2022	292.702	6.205.070	6.497.772
Diyarbakır - 2023	498.478	12.078.185	12.576.663
Erzurum - 2019	57.434	1.601.251	1.658.685
Erzurum - 2020	71.527	1.759.681	1.831.208
Erzurum - 2021	88.901	2.393.061	2.481.962
Erzurum - 2022	150.524	4.154.559	4.305.083
Erzurum - 2023	223.899	7.755.362	7.979.261
Eskişehir - 2019	146.626	1.382.629	1.529.255
Eskişehir - 2020	172.242	1.583.476	1.755.718
Eskişehir - 2021	209.398	2.134.100	2.343.498
Eskişehir - 2022	339.863	4.120.139	4.460.002
Eskişehir - 2023	531.176	7.264.662	7.795.838
Gaziantep - 2019	218.829	3.018.892	3.237.721
Gaziantep - 2020	268.027	4.249.558	4.517.585
Gaziantep - 2021	342.738	5.511.817	5.854.555
Gaziantep - 2022	597.706	11.066.546	11.664.252
Gaziantep - 2023	847.079	20.245.673	21.092.752
Hatay - 2019	188.155	1.845.047	2.033.202
Hatay - 2020	238.069	2.222.436	2.460.505
Hatay - 2021	298.072	3.364.426	3.662.498
Hatay - 2022	429.907	6.207.048	6.636.956
Hatay - 2023	407.679	9.000.389	9.408.068
İstanbul - 2019	5.463.588	33.596.973	39.060.561
İstanbul - 2020	6.217.990	35.313.103	41.531.093
İstanbul - 2021	8.129.828	50.382.453	58.512.281
İstanbul - 2022	12.994.007	102.784.300	115.778.307
İstanbul - 2023	22.093.387	187.208.283	209.301.670
İzmir - 2019	1.154.071	9.130.476	10.284.547
İzmir - 2020	1.319.570	11.089.979	12.409.549
İzmir - 2021	1.664.699	14.287.417	15.952.116
İzmir - 2022	2.842.694	26.789.520	29.632.213
İzmir - 2023	4.591.881	50.843.427	55.435.308
Kahramanmaraş - 2019	130.444	1.355.731	1.486.175
Kahramanmaraş - 2020	148.384	1.576.814	1.725.198

Kahramanmaraş - 2021	179.501	2.393.564	2.573.065
Kahramanmaraş - 2022	293.537	4.347.150	4.640.687
Kahramanmaraş - 2023	261.130	8.150.799	8.411.929
Kayseri - 2019	195.754	2.004.365	2.200.119
Kayseri - 2020	221.615	2.476.081	2.697.696
Kayseri - 2021	285.605	3.502.047	3.787.652
Kayseri - 2022	437.308	6.331.114	6.768.422
Kayseri - 2023	696.679	12.220.871	12.917.550
Kocaeli - 2019	554.350	4.094.140	4.648.490
Kocaeli - 2020	675.005	5.057.343	5.732.348
Kocaeli - 2021	838.435	7.587.514	8.425.949
Kocaeli - 2022	1.452.836	15.621.456	17.074.291
Kocaeli - 2023	2.411.207	28.938.372	31.349.580
Konya - 2019	333.482	3.545.359	3.878.841
Konya - 2020	399.030	4.460.498	4.859.528
Konya - 2021	510.772	6.882.171	7.392.943
Konya - 2022	835.148	13.578.051	14.413.199
Konya - 2023	1.213.700	27.581.160	28.794.860
Malatya - 2019	98.096	1.070.773	1.168.869
Malatya - 2020	113.373	1.253.206	1.366.579
Malatya - 2021	147.403	1.717.649	1.865.052
Malatya - 2022	234.465	3.512.272	3.746.737
Malatya - 2023	202.521	6.585.271	6.787.792
Manisa - 2019	209.023	1.944.717	2.153.740
Manisa - 2020	253.359	2.348.745	2.602.104
Manisa - 2021	293.023	3.072.736	3.365.759
Manisa - 2022	464.170	5.783.379	6.247.549
Manisa - 2023	743.359	11.484.270	12.227.630
Mardin - 2019	45.277	726.532	771.809
Mardin - 2020	61.545	943.971	1.005.516
Mardin - 2021	78.692	1.349.751	1.428.443
Mardin - 2022	123.735	2.476.033	2.599.768
Mardin - 2023	225.889	4.697.246	4.923.135
Mersin - 2019	278.482	2.610.620	2.889.102
Mersin - 2020	350.050	3.302.197	3.652.247
Mersin - 2021	429.661	4.646.701	5.076.362
Mersin - 2022	846.097	9.017.348	9.863.446
Mersin - 2023	1.284.155	16.604.392	17.888.547
Muğla - 2019	324.375	1.582.583	1.906.958
Muğla - 2020	371.469	1.911.030	2.282.499
Muğla - 2021	461.571	2.851.121	3.312.692
Muğla - 2022	842.269	5.682.836	6.525.105
Muğla - 2023	1.521.388	10.769.220	12.290.608
Ordu - 2019	97.427	980.228	1.077.655

Ordu - 2020	114.382	1.170.304	1.284.686
Ordu - 2021	137.150	1.598.135	1.735.285
Ordu - 2022	207.120	3.064.973	3.272.094
Ordu - 2023	352.427	5.474.157	5.826.584
Sakarya - 2019	161.348	1.176.088	1.337.436
Sakarya - 2020	198.092	1.477.756	1.675.848
Sakarya - 2021	250.149	2.120.723	2.370.872
Sakarya - 2022	397.666	4.452.822	4.850.488
Sakarya - 2023	659.307	8.156.381	8.815.688
Samsun - 2019	176.922	1.721.659	1.898.581
Samsun - 2020	208.432	2.021.318	2.229.750
Samsun - 2021	253.290	2.782.308	3.035.598
Samsun - 2022	410.850	5.416.547	5.827.398
Samsun - 2023	644.609	10.544.552	11.189.161
Şanlıurfa - 2019	105.077	2.081.164	2.186.241
Şanlıurfa - 2020	149.535	2.503.449	2.652.984
Şanlıurfa - 2021	189.527	3.538.982	3.728.509
Şanlıurfa - 2022	276.436	7.163.641	7.440.077
Şanlıurfa - 2023	517.616	13.329.680	13.847.296
Tekirdağ - 2019	252.957	1.534.004	1.786.961
Tekirdağ - 2020	308.027	1.864.882	2.172.909
Tekirdağ - 2021	411.414	2.671.827	3.083.241
Tekirdağ - 2022	683.789	5.386.870	6.070.659
Tekirdağ - 2023	1.128.949	10.253.395	11.382.344
Trabzon - 2019	106.355	1.126.756	1.233.111
Trabzon - 2020	114.897	1.146.756	1.261.653
Trabzon - 2021	144.289	1.604.837	1.749.126
Trabzon - 2022	231.535	3.441.889	3.673.424
Trabzon - 2023	344.670	5.726.906	6.071.576
Van - 2019	49.275	1.199.224	1.248.499
Van - 2020	70.002	1.532.386	1.602.388
Van - 2021	105.846	2.199.501	2.305.347
Van - 2022	142.602	4.098.071	4.240.673
Van - 2023	315.418	6.800.894	7.116.313
TÜRKİYE – 2019	15.715.805	135.525.963	151.241.768
TÜRKİYE – 2020	18.299.223	155.631.207	173.930.430
TÜRKİYE – 2021	23.423.954	218.164.008	241.587.962
TÜRKİYE – 2022	38.275.059	429.871.677	468.146.735
TÜRKİYE – 2023	61.207.337	802.030.223	863.237.561

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, *İller itibarıyla Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri*, (<https://muhasebat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-mahalli-yonetim-butce-istatistikleri-2006-2018>), Erişim Tarihi: 10.07.2024

Ek 2. Büyükşehir Statüsünde Bulunan İllerdeki Yerel Yönetimlerin 2019-2023 Dönemi Bütçe Giderleri (Bin TL)

İl ve Yıl	Personel Giderleri	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları	Bütçe Giderleri
Adana - 2019	559.950	638.203	340.224	3.611.903
Adana - 2020	616.941	587.815	350.780	3.550.041
Adana - 2021	683.771	1.011.915	471.853	4.748.553
Adana - 2022	1.067.488	2.235.848	590.635	9.136.169
Adana - 2023	2.257.036	5.469.837	978.010	18.642.830
Ankara - 2019	1.383.131	3.552.529	2.168.340	12.922.093
Ankara - 2020	1.515.752	3.001.265	2.170.615	13.039.696
Ankara - 2021	1.706.872	5.067.187	1.865.265	17.547.458
Ankara - 2022	2.834.088	13.070.395	4.259.935	39.685.257
Ankara - 2023	5.438.937	21.552.208	7.905.996	69.649.679
Antalya - 2019	977.650	1.410.430	524.667	5.407.426
Antalya - 2020	1.034.105	1.438.912	470.786	5.541.976
Antalya - 2021	1.196.630	2.020.745	608.582	7.188.934
Antalya - 2022	2.078.799	4.225.719	861.018	14.933.477
Antalya - 2023	4.671.902	8.567.953	1.564.982	29.226.693
Aydın - 2019	393.314	282.518	146.147	1.882.924
Aydın - 2020	412.573	293.308	137.099	2.038.576
Aydın - 2021	451.884	697.370	203.679	2.878.182
Aydın - 2022	662.547	1.418.054	347.507	5.514.064
Aydın - 2023	1.332.816	2.454.304	528.210	9.948.196
Balıkesir - 2019	400.281	359.688	243.680	2.281.661
Balıkesir - 2020	421.564	428.914	313.743	2.620.093
Balıkesir - 2021	484.788	847.846	320.111	3.518.532
Balıkesir - 2022	784.603	1.661.755	464.153	7.258.944
Balıkesir - 2023	1.578.334	4.494.605	1.421.432	17.255.976
Bursa - 2019	629.663	1.320.827	914.774	5.515.609
Bursa - 2020	675.675	1.459.126	644.972	5.276.824
Bursa - 2021	751.727	2.430.588	757.937	7.267.578
Bursa - 2022	1.317.605	6.199.135	854.257	16.172.745
Bursa - 2023	2.525.201	12.759.310	2.827.578	31.494.559
Denizli - 2019	195.243	516.758	379.388	1.827.869
Denizli - 2020	200.232	574.833	320.893	1.896.217
Denizli - 2021	228.762	818.258	342.983	2.490.523
Denizli - 2022	420.130	2.187.758	581.585	5.569.729
Denizli - 2023	967.604	5.412.443	1.852.889	12.515.978
Diyarbakır - 2019	317.725	248.616	163.732	1.733.693
Diyarbakır - 2020	348.060	280.848	173.067	2.026.691
Diyarbakır - 2021	387.460	1.009.610	229.938	3.405.437

Diyarbakır - 2022	633.145	3.478.099	274.942	7.643.169
Diyarbakır - 2023	1.448.212	4.316.080	780.583	12.728.976
Erzurum - 2019	179.714	783.072	224.284	1.871.589
Erzurum - 2020	191.134	771.337	176.889	1.940.049
Erzurum - 2021	220.721	862.185	375.938	2.465.793
Erzurum - 2022	358.265	2.627.253	462.952	5.722.817
Erzurum - 2023	712.779	4.258.857	832.195	9.912.759
Eskişehir - 2019	272.657	288.817	356.811	1.863.988
Eskişehir - 2020	296.108	240.213	176.801	1.663.971
Eskişehir - 2021	339.141	298.320	217.402	2.204.262
Eskişehir - 2022	557.190	764.374	290.725	4.288.733
Eskişehir - 2023	1.069.241	1.637.751	554.102	8.559.856
Gaziantep - 2019	219.120	896.453	594.436	3.400.441
Gaziantep - 2020	248.437	869.198	766.581	3.710.334
Gaziantep - 2021	284.619	1.637.113	968.420	5.383.769
Gaziantep - 2022	494.760	5.219.709	1.833.186	13.444.200
Gaziantep - 2023	1.415.025	8.833.153	4.469.516	24.556.814
Hatay - 2019	376.548	643.475	201.643	2.451.660
Hatay - 2020	385.545	784.492	254.046	2.753.496
Hatay - 2021	426.766	1.185.631	350.295	3.730.715
Hatay - 2022	695.356	2.733.175	483.469	7.654.149
Hatay - 2023	1.298.938	3.853.823	532.247	11.312.749
İstanbul - 2019	4.488.017	14.346.422	4.227.153	43.182.695
İstanbul - 2020	4.717.395	13.070.922	5.937.640	44.320.229
İstanbul - 2021	5.494.127	17.330.617	7.221.601	57.351.720
İstanbul - 2022	8.752.791	47.416.299	14.588.655	129.535.959
İstanbul - 2023	17.058.845	83.616.963	26.449.272	243.000.145
İzmir - 2019	1.612.129	3.313.425	1.488.475	12.138.352
İzmir - 2020	1.724.314	4.297.476	1.752.556	14.403.610
İzmir - 2021	2.026.737	4.852.382	2.403.454	18.047.747
İzmir - 2022	3.265.173	8.293.958	3.664.487	31.880.687
İzmir - 2023	6.535.140	16.374.449	5.120.560	61.624.694
Kahramanmaraş - 2019	220.271	340.111	235.151	1.577.941
Kahramanmaraş - 2020	234.804	378.752	186.483	1.613.984
Kahramanmaraş - 2021	247.647	735.426	253.544	2.314.363
Kahramanmaraş - 2022	411.732	2.541.302	388.394	5.728.117
Kahramanmaraş - 2023	820.827	3.712.906	934.960	10.139.107
Kayseri - 2019	254.484	495.861	420.006	2.121.312

Kayseri - 2020	274.378	492.982	641.054	2.489.139
Kayseri - 2021	305.488	1.143.676	695.711	3.608.512
Kayseri - 2022	511.821	3.134.180	1.089.553	7.886.278
Kayseri - 2023	1.110.115	5.458.205	2.793.832	15.557.847
Kocaeli - 2019	650.270	1.351.505	493.129	4.674.098
Kocaeli - 2020	699.547	968.635	636.137	4.548.305
Kocaeli - 2021	757.534	2.439.341	1.235.291	7.480.812
Kocaeli - 2022	1.390.755	6.900.124	3.493.697	18.402.593
Kocaeli - 2023	3.127.711	13.307.383	3.371.769	33.889.580
Konya - 2019	456.602	1.017.531	353.725	3.502.286
Konya - 2020	500.744	1.148.300	652.605	4.312.393
Konya - 2021	562.019	2.601.997	765.026	7.021.664
Konya - 2022	918.068	6.890.871	1.363.568	17.006.593
Konya - 2023	1.988.604	12.381.130	3.212.645	32.082.198
Malatya - 2019	136.736	259.619	237.377	1.192.429
Malatya - 2020	142.637	379.774	222.522	1.339.107
Malatya - 2021	160.355	745.529	224.162	1.945.141
Malatya - 2022	254.133	1.958.029	392.372	4.391.350
Malatya - 2023	534.461	5.648.601	914.276	10.659.469
Manisa - 2019	238.253	484.484	358.904	2.228.571
Manisa - 2020	241.519	625.974	419.175	2.572.030
Manisa - 2021	273.996	1.116.656	337.136	3.423.261
Manisa - 2022	486.734	1.785.831	550.764	6.600.766
Manisa - 2023	1.063.626	4.095.695	815.792	13.301.220
Mardin - 2019	152.560	220.879	69.590	972.361
Mardin - 2020	174.737	214.727	81.902	1.068.923
Mardin - 2021	182.511	222.019	60.687	1.287.735
Mardin - 2022	285.787	1.265.178	138.389	3.390.460
Mardin - 2023	718.546	1.351.677	550.118	5.667.835
Mersin - 2019	561.345	482.186	348.716	3.057.451
Mersin - 2020	614.465	504.793	355.101	3.463.678
Mersin - 2021	635.526	1.491.769	354.010	5.332.408
Mersin - 2022	932.530	3.867.168	513.215	11.452.045
Mersin - 2023	1.832.817	6.315.602	749.660	20.701.668
Muğla - 2019	379.297	347.511	181.651	1.896.040
Muğla - 2020	413.030	487.678	258.144	2.257.431
Muğla - 2021	474.854	757.627	408.793	3.100.107
Muğla - 2022	753.891	1.974.948	784.327	6.708.258
Muğla - 2023	1.610.156	4.084.789	1.246.572	13.177.770
Ordu - 2019	153.304	194.241	117.388	1.094.162
Ordu - 2020	166.158	415.843	152.700	1.449.427
Ordu - 2021	183.883	535.230	170.097	1.958.230

Ordu - 2022	293.481	1.172.398	276.336	3.873.614
Ordu - 2023	680.703	2.062.001	564.538	7.401.619
Sakarya - 2019	233.437	317.307	137.276	1.490.824
Sakarya - 2020	258.867	328.388	161.814	1.654.308
Sakarya - 2021	291.306	631.468	259.427	2.368.917
Sakarya - 2022	483.737	1.528.372	581.917	5.182.030
Sakarya - 2023	1.022.694	2.457.286	1.171.351	10.043.413
Samsun - 2019	270.900	451.062	270.305	1.923.900
Samsun - 2020	292.254	552.451	299.301	2.246.791
Samsun - 2021	319.529	1.072.852	428.576	3.307.656
Samsun - 2022	516.332	2.816.322	486.565	6.857.639
Samsun - 2023	1.064.950	6.069.562	967.414	13.727.122
Şanlıurfa - 2019	322.167	423.692	190.413	2.291.644
Şanlıurfa - 2020	353.101	426.765	223.421	2.466.304
Şanlıurfa - 2021	400.410	904.199	293.741	3.690.457
Şanlıurfa - 2022	617.259	2.730.636	560.233	8.617.653
Şanlıurfa - 2023	1.210.901	4.691.183	1.978.732	17.786.505
Tekirdağ - 2019	358.061	468.968	192.736	1.979.976
Tekirdağ - 2020	363.441	600.499	204.429	2.206.820
Tekirdağ - 2021	401.085	865.387	256.921	2.919.057
Tekirdağ - 2022	667.606	1.602.610	484.301	5.704.469
Tekirdağ - 2023	1.226.497	3.155.828	964.395	11.871.591
Trabzon - 2019	199.754	374.180	96.225	1.406.396
Trabzon - 2020	220.360	373.658	111.492	1.504.428
Trabzon - 2021	238.668	493.862	220.665	2.024.902
Trabzon - 2022	417.896	1.282.997	237.168	3.892.533
Trabzon - 2023	1.057.160	2.056.830	795.016	7.586.840
Van - 2019	248.857	128.243	123.107	1.303.003
Van - 2020	262.712	290.463	152.664	1.544.366
Van - 2021	298.992	430.938	159.162	2.180.479
Van - 2022	503.159	1.541.524	423.241	5.666.790
Van - 2023	927.788	2.479.048	568.793	8.802.372
TÜRKİYE - 2019	23.068.505	44.962.194	17.975.353	163.138.373
TÜRKİYE - 2020	24.504.850	44.517.789	20.660.219	173.001.339
TÜRKİYE - 2021	27.687.199	69.187.365	25.252.629	235.826.323
TÜRKİYE - 2022	45.219.978	175.660.705	46.150.521	509.769.495
TÜRKİYE - 2023	92.265.101	322.229.378	86.136.085	963.880.966

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, İller itibarıyla Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri, (<https://muhasebat.bmb.gov.tr/iller-itibariyle-mahalli-yonetim-butce-istatistikleri-2006-2018>), Erişim Tarihi: 10.07.2024

Ek 3. Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin 2019-2023 Dönemi Bütçe Gelirleri (Bin TL)

İl ve Yıl	Vergi Gelirleri	Vergi Dışı Gelirler	Bütçe Gelirleri
Adıyaman - 2019	30.457	738.558	769.015
Adıyaman - 2020	41.724	859.886	901.610
Adıyaman - 2021	59.298	1.269.765	1.329.063
Adıyaman - 2022	80.933	2.318.734	2.399.667
Adıyaman - 2023	66.476	5.146.482	5.212.958
Afyonkarahisar - 2019	74.483	1.034.432	1.108.915
Afyonkarahisar - 2020	88.907	1.176.143	1.265.050
Afyonkarahisar - 2021	113.037	1.692.810	1.805.847
Afyonkarahisar - 2022	186.028	3.183.226	3.369.254
Afyonkarahisar - 2023	317.841	6.921.749	7.239.590
Ağrı - 2019	12.205	571.431	583.636
Ağrı - 2020	18.933	607.855	626.788
Ağrı - 2021	18.688	844.921	863.609
Ağrı - 2022	33.102	1.874.786	1.907.888
Ağrı - 2023	54.671	3.414.682	3.469.353
Aksaray - 2019	37.092	561.091	598.183
Aksaray - 2020	43.968	659.923	703.891
Aksaray - 2021	57.370	884.365	941.735
Aksaray - 2022	102.247	1.801.310	1.903.557
Aksaray - 2023	145.246	3.455.616	3.600.862
Amasya - 2019	29.452	454.929	484.381
Amasya - 2020	35.941	543.176	579.117
Amasya - 2021	50.143	720.370	770.513
Amasya - 2022	73.295	1.463.208	1.536.502
Amasya - 2023	122.079	2.704.289	2.826.368
Ardahan - 2019	4.422	223.969	228.391
Ardahan - 2020	6.103	210.488	216.591
Ardahan - 2021	14.613	278.663	293.276
Ardahan - 2022	13.057	445.694	458.752
Ardahan - 2023	24.046	757.907	781.953
Artvin - 2019	12.660	343.437	356.097
Artvin - 2020	14.570	337.244	351.814
Artvin - 2021	16.626	482.525	499.151
Artvin - 2022	31.703	995.471	1.027.175
Artvin - 2023	54.942	1.814.221	1.869.163
Bartın - 2019	14.607	251.663	266.270
Bartın - 2020	22.576	269.322	291.898
Bartın - 2021	27.582	399.474	427.056
Bartın - 2022	40.221	713.781	754.002
Bartın - 2023	62.458	1.426.772	1.489.230
Batman - 2019	40.449	719.774	760.223
Batman - 2020	46.270	778.554	824.824
Batman - 2021	69.562	1.068.101	1.137.663

Batman - 2022	117.800	2.143.561	2.261.361
Batman - 2023	169.070	3.990.203	4.159.272
Bayburt - 2019	4.938	180.161	185.099
Bayburt - 2020	5.712	181.584	187.296
Bayburt - 2021	6.619	238.136	244.755
Bayburt - 2022	9.814	507.877	517.690
Bayburt - 2023	16.338	731.770	748.108
Bilecik - 2019	33.815	337.503	371.318
Bilecik - 2020	41.583	378.451	420.034
Bilecik - 2021	51.483	569.550	621.033
Bilecik - 2022	113.357	976.207	1.089.564
Bilecik - 2023	199.642	2.056.192	2.255.834
Bingöl - 2019	8.981	406.522	415.503
Bingöl - 2020	14.794	501.004	515.798
Bingöl - 2021	18.347	733.724	752.071
Bingöl - 2022	24.983	1.221.269	1.246.252
Bingöl - 2023	38.241	2.569.860	2.608.101
Bitlis - 2019	12.335	489.349	501.684
Bitlis - 2020	20.806	543.860	564.666
Bitlis - 2021	29.346	721.995	751.341
Bitlis - 2022	38.162	1.631.478	1.669.640
Bitlis - 2023	54.301	3.101.617	3.155.918
Bolu - 2019	41.954	513.147	555.101
Bolu - 2020	47.908	612.188	660.096
Bolu - 2021	60.107	810.707	870.814
Bolu - 2022	115.473	1.671.854	1.787.327
Bolu - 2023	169.793	3.042.791	3.212.584
Burdur - 2019	25.728	411.960	437.688
Burdur - 2020	34.501	499.643	534.144
Burdur - 2021	38.975	689.129	728.104
Burdur - 2022	70.970	1.162.692	1.233.662
Burdur - 2023	107.618	2.604.725	2.712.343
Çanakkale - 2019	101.589	939.214	1.040.803
Çanakkale - 2020	116.892	1.017.917	1.134.809
Çanakkale - 2021	158.260	1.584.570	1.742.830
Çanakkale - 2022	271.245	2.589.239	2.860.484
Çanakkale - 2023	425.598	5.621.366	6.046.964
Çankırı - 2019	19.074	345.413	364.487
Çankırı - 2020	22.420	392.163	414.583
Çankırı - 2021	34.505	554.859	589.364
Çankırı - 2022	52.436	1.054.378	1.106.814
Çankırı - 2023	103.276	1.782.004	1.885.279
Çorum - 2019	46.448	755.888	802.336
Çorum - 2020	49.263	880.323	929.586
Çorum - 2021	71.640	1.103.937	1.175.577

Çorum - 2022	109.251	2.121.377	2.230.628
Çorum - 2023	132.520	4.240.624	4.373.145
Düzce - 2019	36.684	499.693	536.377
Düzce - 2020	44.857	559.681	604.538
Düzce - 2021	57.027	730.097	787.124
Düzce - 2022	97.326	1.553.804	1.651.130
Düzce - 2023	155.640	2.991.514	3.147.154
Edirne - 2019	49.997	609.225	659.222
Edirne - 2020	58.170	652.005	710.175
Edirne - 2021	74.334	897.120	971.454
Edirne - 2022	127.647	1.806.902	1.934.549
Edirne - 2023	192.040	3.473.057	3.665.097
Elazığ - 2019	57.449	799.759	857.208
Elazığ - 2020	69.780	1.055.016	1.124.796
Elazığ - 2021	68.691	1.527.220	1.595.911
Elazığ - 2022	151.904	2.739.404	2.891.309
Elazığ - 2023	199.226	5.402.496	5.601.722
Erzincan - 2019	17.894	504.442	522.336
Erzincan - 2020	21.976	673.930	695.906
Erzincan - 2021	26.360	919.141	945.501
Erzincan - 2022	40.919	1.711.249	1.752.168
Erzincan - 2023	73.309	2.622.951	2.696.260
Giresun - 2019	47.342	591.766	639.108
Giresun - 2020	52.817	772.220	825.037
Giresun - 2021	71.154	1.002.836	1.073.990
Giresun - 2022	125.232	1.941.225	2.066.456
Giresun - 2023	196.860	3.046.036	3.242.895
Gümüşhane - 2019	7.863	277.547	285.410
Gümüşhane - 2020	8.777	293.702	302.479
Gümüşhane - 2021	9.642	352.000	361.642
Gümüşhane - 2022	19.289	698.465	717.753
Gümüşhane - 2023	44.294	1.314.638	1.358.932
Hakkari - 2019	7.266	508.282	515.548
Hakkari - 2020	9.889	617.418	627.307
Hakkari - 2021	18.461	888.479	906.940
Hakkari - 2022	22.190	1.417.252	1.439.441
Hakkari - 2023	36.970	3.032.334	3.069.304
İğdir - 2019	6.501	271.273	277.774
İğdir - 2020	8.603	309.780	318.383
İğdir - 2021	10.759	391.411	402.170
İğdir - 2022	19.415	854.980	874.395
İğdir - 2023	34.209	1.990.825	2.025.035
Isparta - 2019	41.342	669.872	711.214
Isparta - 2020	51.045	759.990	811.035
Isparta - 2021	77.687	1.033.486	1.111.173

Isparta - 2022	115.081	2.076.310	2.191.391
Isparta - 2023	191.198	3.980.541	4.171.739
Karabük - 2019	37.295	320.970	358.265
Karabük - 2020	40.231	346.229	386.460
Karabük - 2021	46.442	474.275	520.717
Karabük - 2022	105.317	913.552	1.018.870
Karabük - 2023	142.097	1.639.136	1.781.233
Karaman - 2019	20.548	387.482	408.030
Karaman - 2020	22.472	430.242	452.714
Karaman - 2021	35.140	530.543	565.683
Karaman - 2022	61.621	1.043.547	1.105.167
Karaman - 2023	80.016	1.773.194	1.853.210
Kars - 2019	10.692	380.290	390.982
Kars - 2020	15.612	400.424	416.036
Kars - 2021	17.859	518.748	536.607
Kars - 2022	27.483	1.048.113	1.075.596
Kars - 2023	47.756	1.722.772	1.770.528
Kastamonu - 2019	34.044	710.826	744.870
Kastamonu - 2020	34.723	719.230	753.953
Kastamonu - 2021	42.258	1.085.603	1.127.861
Kastamonu - 2022	305.022	2.512.274	2.817.295
Kastamonu - 2023	118.419	3.709.573	3.827.992
Kırıkkale - 2019	48.707	430.886	479.593
Kırıkkale - 2020	60.245	480.600	540.845
Kırıkkale - 2021	70.338	781.493	851.831
Kırıkkale - 2022	90.476	1.490.214	1.580.690
Kırıkkale - 2023	153.279	2.856.023	3.009.303
Kırklareli - 2019	51.486	480.893	532.379
Kırklareli - 2020	61.083	558.889	619.972
Kırklareli - 2021	63.534	778.072	841.606
Kırklareli - 2022	137.352	1.548.197	1.685.550
Kırklareli - 2023	195.017	2.987.717	3.182.735
Kırşehir - 2019	26.398	388.984	415.382
Kırşehir - 2020	36.021	423.437	459.458
Kırşehir - 2021	42.288	673.181	715.469
Kırşehir - 2022	60.518	1.210.452	1.270.970
Kırşehir - 2023	113.529	2.265.257	2.378.787
Kilis - 2019	11.375	208.503	219.878
Kilis - 2020	15.861	238.639	254.500
Kilis - 2021	18.801	386.016	404.817
Kilis - 2022	31.666	790.796	822.462
Kilis - 2023	42.627	1.335.513	1.378.140
Kütahya - 2019	48.045	917.218	965.263
Kütahya - 2020	53.410	1.010.593	1.064.003
Kütahya - 2021	69.344	1.410.887	1.480.231

Kütahya - 2022	119.436	2.817.224	2.936.660
Kütahya - 2023	188.248	5.177.041	5.365.288
Muş - 2019	9.238	491.537	500.775
Muş - 2020	12.990	521.299	534.289
Muş - 2021	15.080	775.735	790.815
Muş - 2022	23.268	1.542.125	1.565.393
Muş - 2023	33.145	2.949.143	2.982.288
Nevşehir - 2019	41.851	479.050	520.901
Nevşehir - 2020	47.764	526.197	573.961
Nevşehir - 2021	60.828	786.349	847.177
Nevşehir - 2022	106.576	1.455.380	1.561.956
Nevşehir - 2023	205.296	3.060.214	3.265.510
Niğde - 2019	28.482	520.951	549.433
Niğde - 2020	36.382	575.820	612.202
Niğde - 2021	45.596	828.272	873.868
Niğde - 2022	87.529	1.528.526	1.616.056
Niğde - 2023	135.845	2.741.196	2.877.041
Osmaniye - 2019	56.193	647.379	703.572
Osmaniye - 2020	67.586	674.892	742.478
Osmaniye - 2021	70.026	904.743	974.769
Osmaniye - 2022	140.561	1.816.252	1.956.812
Osmaniye - 2023	131.049	3.899.554	4.030.604
Rize - 2019	35.745	593.948	629.693
Rize - 2020	43.989	641.880	685.869
Rize - 2021	58.601	1.016.668	1.075.269
Rize - 2022	80.673	1.421.189	1.501.862
Rize - 2023	129.306	2.643.448	2.772.755
Siirt - 2019	10.298	472.449	482.747
Siirt - 2020	13.278	536.562	549.840
Siirt - 2021	14.913	668.469	683.382
Siirt - 2022	22.975	1.422.735	1.445.710
Siirt - 2023	41.350	3.012.077	3.053.428
Sinop - 2019	20.079	332.529	352.608
Sinop - 2020	24.618	405.006	429.624
Sinop - 2021	26.221	550.956	577.177
Sinop - 2022	45.686	1.153.260	1.198.946
Sinop - 2023	66.835	1.723.116	1.789.951
Sivas - 2019	46.349	1.179.718	1.226.067
Sivas - 2020	53.944	1.160.459	1.214.403
Sivas - 2021	72.580	1.527.782	1.600.362
Sivas - 2022	109.639	2.938.409	3.048.048
Sivas - 2023	173.003	5.019.875	5.192.878
Şırnak - 2019	10.812	755.549	766.361
Şırnak - 2020	15.755	849.168	864.923
Şırnak - 2021	20.853	1.382.764	1.403.617

Şirnak - 2022	29.103	2.371.775	2.400.877
Şirnak - 2023	53.786	7.910.468	7.964.254
Tokat - 2019	39.256	802.840	842.096
Tokat - 2020	50.373	1.014.583	1.064.956
Tokat - 2021	59.804	1.653.748	1.713.552
Tokat - 2022	95.123	3.230.449	3.325.572
Tokat - 2023	159.016	5.247.642	5.406.658
Tunceli - 2019	5.426	236.246	241.672
Tunceli - 2020	8.284	281.104	289.388
Tunceli - 2021	10.100	426.601	436.701
Tunceli - 2022	14.709	593.299	608.009
Tunceli - 2023	20.354	1.432.667	1.453.021
Uşak - 2019	37.176	538.415	575.591
Uşak - 2020	44.005	559.866	603.871
Uşak - 2021	56.720	871.936	928.656
Uşak - 2022	100.817	1.512.226	1.613.043
Uşak - 2023	144.795	2.663.934	2.808.729
Yalova - 2019	67.235	471.046	538.281
Yalova - 2020	83.394	487.925	571.319
Yalova - 2021	114.091	768.486	882.577
Yalova - 2022	191.870	1.464.575	1.656.446
Yalova - 2023	341.138	2.305.456	2.646.594
Yozgat - 2019	30.203	578.182	608.385
Yozgat - 2020	38.337	681.917	720.254
Yozgat - 2021	49.369	949.161	998.530
Yozgat - 2022	75.760	1.903.870	1.979.631
Yozgat - 2023	128.108	3.952.198	4.080.305
Zonguldak - 2019	63.177	739.938	803.115
Zonguldak - 2020	75.586	884.756	960.342
Zonguldak - 2021	98.820	1.191.252	1.290.072
Zonguldak - 2022	158.370	2.273.809	2.432.179
Zonguldak - 2023	249.363	4.405.941	4.655.304
TÜRKİYE – 2019	15.715.805	135.525.963	151.241.768
TÜRKİYE – 2020	18.299.223	155.631.207	173.930.430
TÜRKİYE – 2021	23.423.954	218.164.008	241.587.962
TÜRKİYE – 2022	38.275.059	429.871.677	468.146.735
TÜRKİYE – 2023	61.207.337	802.030.223	863.237.561

Kaynak: Mühasebat Genel Müdürlüğü, İller itibarıyla Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri, (<https://muhasebat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-mahalli-yonetim-butce-istatistikleri-2006-2018>), Erişim Tarihi: 10.07.2024

Ek 4. Diğer İllerdeki Yerel Yönetimlerin 2019-2023 Dönemi Bütçe Giderleri (Bin TL)

İl ve Yıl	Personel Giderleri	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları	Bütçe Giderleri
Adıyaman - 2019	162.167	161.307	73.718	718.856
Adıyaman - 2020	176.466	210.099	76.324	816.854
Adıyaman - 2021	199.078	270.257	157.089	1.152.423
Adıyaman - 2022	329.097	803.841	266.994	2.439.264
Adıyaman - 2023	671.486	1.107.895	435.401	4.708.236
Afyonkarahisar - 2019	205.367	362.305	67.776	1.150.800
Afyonkarahisar - 2020	214.617	339.015	70.187	1.203.228
Afyonkarahisar - 2021	243.105	567.915	89.309	1.749.704
Afyonkarahisar - 2022	406.112	1.343.398	151.859	3.600.232
Afyonkarahisar - 2023	836.291	2.471.437	334.456	6.794.444
Ağrı - 2019	125.245	252.074	91.733	661.177
Ağrı - 2020	128.345	207.889	112.933	677.501
Ağrı - 2021	137.083	284.699	104.096	822.331
Ağrı - 2022	230.063	790.462	238.868	1.875.224
Ağrı - 2023	453.943	1.187.060	404.419	3.265.411
Aksaray - 2019	105.350	214.149	39.174	591.106
Aksaray - 2020	113.393	196.759	48.066	639.822
Aksaray - 2021	127.002	344.397	56.160	936.348
Aksaray - 2022	200.609	966.477	115.830	2.139.728
Aksaray - 2023	395.273	1.390.158	206.779	3.582.444
Amasya - 2019	123.371	106.339	16.057	456.551
Amasya - 2020	135.576	147.280	30.979	548.089
Amasya - 2021	153.316	238.578	38.561	745.998
Amasya - 2022	245.776	584.658	83.164	1.576.807
Amasya - 2023	503.511	957.058	86.972	2.939.112
Ardahan - 2019	37.639	122.578	5.369	242.547
Ardahan - 2020	39.242	79.596	4.620	204.972
Ardahan - 2021	44.383	100.864	4.959	278.522
Ardahan - 2022	69.580	150.302	12.916	428.273
Ardahan - 2023	143.499	212.528	35.401	781.734
Artvin - 2019	90.787	126.160	14.233	401.423
Artvin - 2020	99.067	90.667	16.341	383.207
Artvin - 2021	103.543	99.305	19.238	427.570
Artvin - 2022	161.410	289.780	30.905	932.350
Artvin - 2023	351.382	536.501	229.822	2.043.946
Bartın - 2019	69.424	87.973	10.401	281.529
Bartın - 2020	68.422	89.051	9.861	284.122
Bartın - 2021	74.419	143.572	14.462	396.988
Bartın - 2022	125.488	278.154	21.908	769.833
Bartın - 2023	253.580	497.323	54.054	1.495.415
Batman - 2019	147.848	207.262	57.467	758.424
Batman - 2020	162.423	128.760	51.841	759.637

Batman - 2021	175.238	281.530	73.963	1.149.526
Batman - 2022	282.405	792.295	176.862	2.515.544
Batman - 2023	552.811	1.262.341	425.028	4.445.288
Bayburt - 2019	49.256	94.395	10.128	220.767
Bayburt - 2020	43.672	67.824	9.656	182.201
Bayburt - 2021	47.652	99.267	13.553	250.564
Bayburt - 2022	76.193	178.017	25.143	482.282
Bayburt - 2023	150.970	262.013	34.391	765.436
Bilecik - 2019	82.998	97.158	33.159	376.539
Bilecik - 2020	89.613	94.332	30.177	393.958
Bilecik - 2021	104.127	129.651	38.204	537.102
Bilecik - 2022	174.384	346.117	61.994	1.149.138
Bilecik - 2023	349.155	699.754	124.812	2.372.864
Bingöl - 2019	99.151	114.212	20.848	426.994
Bingöl - 2020	108.039	132.029	35.236	491.429
Bingöl - 2021	120.698	200.066	42.111	670.263
Bingöl - 2022	181.944	533.434	86.845	1.445.860
Bingöl - 2023	350.263	1.161.117	118.226	2.928.643
Bitlis - 2019	110.958	188.148	24.495	513.130
Bitlis - 2020	113.222	212.400	32.284	574.926
Bitlis - 2021	123.988	279.277	39.783	751.715
Bitlis - 2022	201.657	769.755	65.734	1.630.760
Bitlis - 2023	388.064	1.513.945	116.532	3.066.291
Bolu - 2019	102.461	176.725	45.396	514.238
Bolu - 2020	105.726	306.093	52.183	693.026
Bolu - 2021	115.239	305.124	145.375	912.759
Bolu - 2022	196.537	748.734	196.070	1.874.558
Bolu - 2023	414.348	1.369.101	180.128	3.391.691
Burdur - 2019	90.007	96.708	22.731	488.956
Burdur - 2020	92.136	109.124	29.757	501.738
Burdur - 2021	100.654	188.627	41.078	750.852
Burdur - 2022	174.754	332.275	79.112	1.492.756
Burdur - 2023	371.998	750.506	142.057	2.832.205
Çanakkale - 2019	220.302	299.235	242.242	1.217.099
Çanakkale - 2020	226.749	263.453	77.981	1.107.977
Çanakkale - 2021	255.925	368.862	101.126	1.555.303
Çanakkale - 2022	420.416	868.847	154.792	2.841.956
Çanakkale - 2023	875.738	1.723.497	261.252	5.666.752
Çankırı - 2019	95.694	93.348	17.056	359.114
Çankırı - 2020	86.421	116.465	21.828	403.090
Çankırı - 2021	100.323	147.197	22.995	513.960
Çankırı - 2022	166.491	479.061	49.947	1.246.365
Çankırı - 2023	365.284	640.906	77.712	2.219.971
Çorum - 2019	144.578	181.047	103.135	782.158
Çorum - 2020	152.191	183.129	112.740	870.615

Çorum - 2021	173.975	382.569	110.130	1.205.977
Çorum - 2022	298.820	696.705	213.444	2.277.888
Çorum - 2023	587.850	1.090.321	324.232	4.116.167
Düzce - 2019	100.593	82.004	49.396	486.538
Düzce - 2020	118.851	105.905	69.135	598.423
Düzce - 2021	129.101	146.306	58.647	718.336
Düzce - 2022	214.851	441.866	94.869	1.751.990
Düzce - 2023	411.551	1.132.939	256.224	3.609.829
Edirne - 2019	151.111	198.798	58.049	744.576
Edirne - 2020	159.055	290.951	54.870	889.145
Edirne - 2021	173.266	375.362	71.257	1.131.386
Edirne - 2022	278.079	728.853	108.222	2.083.683
Edirne - 2023	532.204	1.529.180	204.809	4.014.266
Elazığ - 2019	186.627	248.535	101.632	996.304
Elazığ - 2020	209.897	310.384	100.331	1.125.239
Elazığ - 2021	215.451	597.220	134.689	1.571.191
Elazığ - 2022	326.663	1.585.121	193.876	3.505.046
Elazığ - 2023	647.450	2.957.475	448.891	6.580.401
Erzincan - 2019	121.693	134.985	25.651	536.025
Erzincan - 2020	127.912	147.831	41.240	634.835
Erzincan - 2021	142.334	272.837	63.769	833.731
Erzincan - 2022	221.857	491.645	60.748	1.494.217
Erzincan - 2023	416.483	819.163	165.428	2.943.180
Giresun - 2019	154.887	177.024	78.113	762.646
Giresun - 2020	161.561	173.469	85.840	804.719
Giresun - 2021	179.360	254.246	71.211	1.020.060
Giresun - 2022	291.404	564.567	119.352	1.985.953
Giresun - 2023	586.371	915.496	166.343	3.595.963
Gümüşhane - 2019	73.290	61.432	16.923	298.032
Gümüşhane - 2020	73.481	51.787	18.007	311.809
Gümüşhane - 2021	83.808	60.484	18.864	377.171
Gümüşhane - 2022	133.129	112.251	26.803	726.242
Gümüşhane - 2023	267.321	195.526	36.929	1.310.273
Hakkari - 2019	83.275	528.665	28.050	826.317
Hakkari - 2020	89.785	278.072	53.986	610.157
Hakkari - 2021	96.074	345.838	54.327	902.914
Hakkari - 2022	154.217	525.693	76.550	1.366.022
Hakkari - 2023	290.337	1.041.304	113.004	2.409.843
İğdir - 2019	86.678	119.046	2.235	291.566
İğdir - 2020	87.568	84.887	5.353	270.884
İğdir - 2021	95.622	161.737	15.133	406.629
İğdir - 2022	156.187	488.174	12.849	930.386
İğdir - 2023	328.142	1.157.779	77.316	2.098.013
Isparta - 2019	156.439	192.985	35.063	728.387
Isparta - 2020	156.735	187.211	41.302	770.216

Isparta - 2021	176.735	278.082	55.045	1.016.385
Isparta - 2022	275.188	830.867	119.584	2.328.821
Isparta - 2023	571.956	1.882.353	306.156	4.641.716
Karabük - 2019	75.697	113.955	10.115	374.159
Karabük - 2020	73.722	125.576	7.204	393.319
Karabük - 2021	84.522	149.027	10.620	528.279
Karabük - 2022	138.726	265.424	36.614	1.056.411
Karabük - 2023	280.504	477.482	78.089	1.923.090
Karaman - 2019	85.654	68.367	37.771	396.141
Karaman - 2020	84.712	91.312	35.399	407.632
Karaman - 2021	95.434	147.884	32.658	535.975
Karaman - 2022	157.260	389.582	47.576	1.154.395
Karaman - 2023	302.411	575.577	71.052	2.014.291
Kars - 2019	84.246	125.187	25.365	357.017
Kars - 2020	89.471	130.586	14.547	393.586
Kars - 2021	103.359	141.264	12.559	465.503
Kars - 2022	160.166	387.967	16.891	1.038.305
Kars - 2023	325.351	414.475	42.718	1.635.982
Kastamonu - 2019	165.852	324.012	28.666	783.769
Kastamonu - 2020	183.646	275.008	35.909	788.427
Kastamonu - 2021	202.526	368.661	52.557	1.040.222
Kastamonu - 2022	349.990	1.244.726	89.450	2.567.129
Kastamonu - 2023	680.264	1.655.994	119.242	4.128.813
Kırıkkale - 2019	131.189	91.136	37.440	489.929
Kırıkkale - 2020	130.602	100.123	39.103	519.217
Kırıkkale - 2021	147.392	136.891	53.601	712.076
Kırıkkale - 2022	227.691	1.088.291	79.759	2.375.610
Kırıkkale - 2023	473.451	794.039	160.830	2.899.491
Kırklareli - 2019	125.492	149.700	38.354	591.671
Kırklareli - 2020	149.498	146.814	43.881	630.340
Kırklareli - 2021	165.946	219.772	44.597	854.657
Kırklareli - 2022	271.378	538.817	90.445	1.739.894
Kırklareli - 2023	551.346	866.983	113.250	3.306.654
Kırşehir - 2019	75.495	119.242	44.281	440.962
Kırşehir - 2020	85.095	84.277	38.946	407.562
Kırşehir - 2021	106.077	152.230	34.584	586.221
Kırşehir - 2022	177.676	313.607	106.288	1.229.648
Kırşehir - 2023	363.169	712.280	64.376	2.361.745
Kilis - 2019	49.522	65.429	8.742	320.620
Kilis - 2020	51.107	40.979	10.751	234.637
Kilis - 2021	65.858	80.166	9.683	351.148
Kilis - 2022	115.221	133.321	21.302	712.465
Kilis - 2023	240.826	330.453	26.185	1.316.445
Kütahya - 2019	154.190	381.307	90.643	1.041.257
Kütahya - 2020	158.585	342.804	74.765	1.004.135

Kütahya - 2021	185.686	453.276	86.055	1.341.936
Kütahya - 2022	311.775	1.488.935	148.418	3.205.920
Kütahya - 2023	668.557	2.763.052	325.974	6.131.460
Muş - 2019	129.730	224.134	27.466	595.637
Muş - 2020	116.719	146.724	34.585	536.794
Muş - 2021	130.604	230.619	58.124	788.942
Muş - 2022	210.164	484.032	71.999	1.436.755
Muş - 2023	419.955	1.187.422	105.994	2.856.785
Neveşehir - 2019	130.479	104.908	20.629	521.163
Neveşehir - 2020	136.321	128.708	27.770	613.577
Neveşehir - 2021	142.474	221.017	33.266	834.128
Neveşehir - 2022	230.337	478.212	64.584	1.690.546
Neveşehir - 2023	463.017	1.187.423	144.672	3.441.413
Niğde - 2019	137.265	217.710	25.282	591.733
Niğde - 2020	129.363	176.344	34.475	602.864
Niğde - 2021	155.820	260.228	37.843	834.633
Niğde - 2022	247.937	417.558	52.650	1.632.798
Niğde - 2023	542.946	634.030	88.517	2.941.267
Osmaniye - 2019	160.152	201.279	53.178	708.423
Osmaniye - 2020	160.922	67.540	60.410	582.071
Osmaniye - 2021	198.357	226.637	52.849	915.940
Osmaniye - 2022	340.005	729.924	87.440	2.115.776
Osmaniye - 2023	839.357	1.178.140	85.803	4.241.071
Rize - 2019	117.658	80.980	42.921	662.052
Rize - 2020	116.341	85.156	58.150	694.677
Rize - 2021	129.149	128.642	64.092	934.717
Rize - 2022	214.047	252.463	122.834	1.538.498
Rize - 2023	422.981	580.229	277.562	3.026.205
Siirt - 2019	100.637	189.717	19.203	503.544
Siirt - 2020	110.512	133.047	21.575	553.933
Siirt - 2021	124.825	217.889	45.207	722.457
Siirt - 2022	198.266	423.788	55.876	1.462.852
Siirt - 2023	403.936	1.109.686	101.647	2.895.740
Sinop - 2019	114.759	75.164	11.255	343.968
Sinop - 2020	116.568	89.760	12.443	385.989
Sinop - 2021	131.365	136.602	21.548	543.094
Sinop - 2022	218.635	365.145	31.954	1.190.069
Sinop - 2023	421.241	417.335	49.868	1.746.998
Sivas - 2019	225.869	380.144	66.087	1.133.737
Sivas - 2020	226.963	315.579	105.805	1.209.126
Sivas - 2021	251.819	629.554	91.829	1.741.637
Sivas - 2022	404.149	951.716	128.127	3.102.994
Sivas - 2023	791.158	1.277.047	219.674	5.104.473
Şırnak - 2019	112.344	369.561	43.921	777.511
Şırnak - 2020	128.992	344.138	56.721	827.518

Şırnak - 2021	146.298	565.642	67.824	1.178.832
Şırnak - 2022	239.051	1.156.863	125.655	2.281.381
Şırnak - 2023	484.462	5.230.299	239.827	7.538.777
Tokat - 2019	196.009	215.314	50.927	851.415
Tokat - 2020	214.583	210.550	56.507	950.653
Tokat - 2021	231.121	539.494	68.999	1.736.399
Tokat - 2022	387.092	1.132.578	140.282	3.256.917
Tokat - 2023	789.453	1.827.636	212.056	5.328.125
Tunceli - 2019	61.676	106.279	10.784	259.545
Tunceli - 2020	67.107	106.899	8.237	274.360
Tunceli - 2021	74.774	130.473	19.640	381.425
Tunceli - 2022	121.040	242.654	22.944	676.521
Tunceli - 2023	234.410	608.491	68.154	1.440.973
Uşak - 2019	102.800	222.334	68.635	600.254
Uşak - 2020	105.136	119.470	62.084	544.836
Uşak - 2021	119.165	205.367	92.349	777.708
Uşak - 2022	203.564	582.942	112.214	1.709.076
Uşak - 2023	404.274	931.268	179.888	3.053.693
Yalova - 2019	131.047	156.308	30.852	607.715
Yalova - 2020	133.489	92.137	27.526	571.916
Yalova - 2021	158.731	175.454	41.730	837.699
Yalova - 2022	265.233	397.627	80.521	1.635.463
Yalova - 2023	495.850	975.762	163.428	3.553.663
Yozgat - 2019	167.308	144.237	26.323	668.460
Yozgat - 2020	172.811	129.783	31.284	699.663
Yozgat - 2021	192.503	241.790	36.725	985.563
Yozgat - 2022	303.412	488.121	62.207	1.923.540
Yozgat - 2023	567.797	1.712.901	138.176	4.440.400
Zonguldak - 2019	214.799	152.580	66.830	881.595
Zonguldak - 2020	221.831	141.672	63.672	903.451
Zonguldak - 2021	234.087	247.174	68.149	1.218.520
Zonguldak - 2022	366.990	461.043	187.707	2.344.065
Zonguldak - 2023	723.556	1.387.236	274.889	5.107.817
TÜRKİYE – 2019	23.068.505	44.962.194	17.975.353	163.138.373
TÜRKİYE – 2020	24.504.850	44.517.789	20.660.219	173.001.339
TÜRKİYE – 2021	27.687.199	69.187.365	25.252.629	235.826.323
TÜRKİYE – 2022	45.219.978	175.660.705	46.150.521	509.769.495
TÜRKİYE – 2023	92.265.101	322.229.378	86.136.085	963.880.966

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, İller itibarıyla Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri, (<https://muhasebat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-mahalli-yonetim-butce-istatistikleri-2006-2018>), Erişim Tarihi: 10.07.2024

Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Etkinliği

Dr. Mehmet Öksüz

Bu kitap, Türkiye’deki yerel yönetimlerin mali etkinliğini kapsamlı bir şekilde ele alarak, mevcut durumun analitik bir çerçevede ortaya konulmasına ve iyileştirme yollarının tartışılmasına odaklanmaktadır.

Giderek karmaşıklaşan toplumsal ihtiyaçlar ve sınırlı kamu kaynakları, yerel yönetimlerin daha etkin ve verimli bir mali yönetim sergilemesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, kitap, kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasını teşvik etmek, hizmet kalitesini artırmak, karar alma süreçlerini bilgiye dayalı ve rasyonel bir zemine oturtmak ile vatandaşların karar alma süreçlerine katılımını güçlendirmek gibi temel hedeflere ulaşmayı sağlayan etkinlik ölçümünün bulgularını sunmaktadır.

Bu kitap, yerel yönetimlerin mali etkinliğini artırmaya yönelik çeşitli strateji ve öneriler sunarak, mevcut durumun iyileştirilmesine ve uzun vadeli politika planlamalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Böylece, yerel yönetimlerin mali performansına ilgi duyan akademisyenler, uygulayıcılar ve politika yapımcılar için faydalı bir kaynak olmayı hedeflemektedir.